

శ్రీ రస్తు
విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేక
నాటకము.

ఇయ్యది
కడప మ్యునిసిపల్ హైస్కూలు తెనుగు పండితులగు
జనమంచి శేషాద్రి శర్మచే
రచియింపబడి

6-47

6-47

చెన్న పురి :
వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే
ప్రకటితము.

వావిళ్ల ప్రెస్సున
ముద్రితము.

1920.

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the " VAVILLA " PRESS
Madras. — 1920.

పీఠిక.

రసికజనాగ్రగణ్యులారా !

ఇక్కాలమున నాటకములు వ్రాయుటయే సులభ మగుపనిగా నేర్పడినది. నాటక మహోయుగ మని యిక్కాలమును జెప్పవచ్చునని కొందఱునుచున్నారు. నాటకమువ్రాయుటయు, దాని స్వారస్యమును గ్రహించుటయు నంత సులభమగు పని కాదు. “నక్కను జూచినవాఁడెల్ల వేట కాఁడే” యన్నట్లు నాలుగు పద్యములు నలువదిమాటలు కలిపిన నాటకము కాదాయని మందఱును వ్రాయఁ బూనుటయు ముద్రించుటయుఁ ద్వరగా నమ్ముటయు నిప్పటి యాచారములై యున్నవి. విద్వాంసు లాక్షేపింతురేమో యను జంకు తొలఁగినది. నాటకకర్త లేమూలఁ జూచినను దక్కువపక్షము గ్రామమునకు ముగ్గురునలుగు రైనను గనఁబడుచున్నారు. నాటకసభలు లెక్కకు మించినవి. పాటలు లేకున్న నదియొక నాటకమాయను నాక్షేపములుగూడ వెడలుచున్నవి. లక్షణముల ననుసరింపరాదనియుఁ గాలానుసారముగా వ్రాయవలయునేకాని పూర్వపుఁ బద్ధతులు పనికిరా వనియు, నందు రసములేదనియుఁ గూడఁ బలుకుట మొండైనది. నటీసూత్రధారులకుఁ దిలోదకముల విడుచుట సత్సంప్రదాయముగా నున్నది. అట్లు చేసినఁగాని యది నాటకము కాదట. నాందీపద్యమునకు నాటకసంబంధము లేకుండ వ్రాయుటయే సదాచారముగ నేర్పడినది. నాటకమునఁ బ్రత్యక్షముగాఁ బ్రదర్శింపఁ దగనివి కనఁబఱచుట మంచి దని యట్లు చేయుట శిష్టాచారమైనది. నాటకశాస్త్రముల నీపాటికి విసరి పాఱవైచుట యుక్త మనునూహ లభివృద్ధి నొందుచున్నవి. ఔరా ! కాలమహిమ !!

ఇట్లున్నను బ్రాచీనలక్షణముల ననుసరించి వ్రాసిన స్వారస్యముగల దనువారు గూడఁ గొందఱు లేకపోలేదు. అట్టివా రైనఁ జదువకపోదురాయనుకొనువారుగూడఁ గొందఱు గలరనియే నిశ్చయింప వచ్చును.

నాటకమును వ్రాయుట యిప్పటివారిలోఁ గొందఱు అనుకొనుచున్నంత సులభకార్యము కాదు. చక్కఁగా నాటకమును వ్రాసి రసమును

జెటుపక పోషించుట కొంచెము కష్ట మనియే చెప్పక తప్పదు. అవలక్షణ నాటకముల మాట దలంపక నాటకలక్షణము లేకో కొంచెము విమర్శింతము.

చతుర్విధై రభినయై సౌత్వికాంగికపూర్వకైః,
ధీరోధాత్తా ద్యవస్థానుకృతి ర్నాట్యం రసాశ్రయమ్.

ప్రతాపరుక్మీయము.

శ్రవ్యప్రబంధములగు భారత భాగవత రామాయణాదులవలెగాక దృశ్య ప్రబంధముగాన నాటకము నాట్యప్రధాన మై యలఁగారు. సాంగములగు ముఖ ప్రతిముఖ గర్భ విమర్శ నిర్వహణము లను నై దుసంఘటతోను త్తను నాయకుని చరితము శృంగార వీరరసములయం దొక్కటి ప్రధానముగాఁ గలది నాటకము. అం దాశీర్వాదముస్కీయా నస్తునిర్దేశములతో నొకటిని దెల్పునట్టి ప్రథమపద్యము నాంది యనఁబడును. ఇదియే పూర్వరంగ మునకు ముఖ్యాంగము. కథను నాందీపద్యమునం దర్థముచే నొండె శబ్ద ములచే నొండె సూచింపవలెను. ఆపద్యమునం దెనిమిదిగాని పండ్రెండు గాని పదునెనిమిదిగాని యిరువదిరెండుగాని పదము లుండవలెను.

“సూత్రధారో నటీం బ్రూతే మారిషం వా విదూషకమ్”

అన్నట్లు సూత్ర ధారుఁడు నటీమారిష విదూషకులయం దొకరితోఁ జేయు సంభాషణ మాముఖ మనఁబడును. ప్రస్తావన యనఁగా నిదియే. దీనికిఁ గథోద్ఘాత ప్రవర్తక ప్రయోగాతిశయము లను మూడంగములుగలవు. ఉద్ఘాత్యకావలిగితప్రపంచాదులు పదుమూడంగములు ప్రస్తావనకుఁ గలవుగాని యథావకాశముగా వానిని బ్రయోగించుకొనవచ్చును. ఇట్లు ప్రస్తావనను జక్కఁగాఁ జెప్పి విష్కంభచూళి కాంకాన్య ప్రవేశ కాంకాన తారము లనఁబడు నైదింటిచే నాటకమునందుఁ బ్రదర్శింపఁ దగని కథను సూచించుచు నంకావాంతరకథలను గలుపుచుండవలయు.

“దూరాధ్యానం వధం యుద్ధం రాజ్యం దేశాదివిప్లవం
సంరోధం భోజనం స్నానం సురతం చానులేపనం
అంబరగ్రహణాదీని త్ర్యక్షానిననిర్ది శేత్ ”

అను నీ మొదలగునవి నాటకమునఁ జూపఁదగివి. ముఖసంధికి ఉపక్షేప పరికరాదులు పండ్రెండంగములును, ప్రతిముఖసంధికి విలాస పరిసర్పవిధూ

తాదులు పదుమూడును, గర్భసంధికి అభూతాపహరణ మార్గాదులు పండ్రెండును, విమర్శసంధికి అపవాద సంఘేట విద్రవాదులు పదుమూడును, నిర్వహణసంధికి సంధి విబోధగ్రథనాదులు పదునాలుగు సంగములు కలవు. ఇట్టి యఱువదినాలు గంగములుగల సంధిపంచకమును జూపి, పూర్వోక్త విష్కంభాదు లై దింటిచే గథను సంబంధింపజేసికొనుచు రచింపబడునది సలక్షణనాటకము.

ఇట్టి నాటకలక్షణములఁ బాటించక స్వేచ్ఛగా వ్రాయఁబడు నాటకమునకుఁ బేరేమో ప్రాజ్ఞలూహించుకొందురుగాక. నాటకమునఁ బ్రదర్శింపఁదగని వధాదు లిప్పుడు చక్కఁగాఁ జూపఁబడుచునే యున్నవి. అట్టి నాటకముల కొక్కశాస్త్ర మేర్పడుఁగాక.

ఒక్కతఱి నాటక లక్షణములం జదువునప్పుడు తదనుగుణ్యముగా నాటక మొకటి వ్రాయవలయు నని నాకుఁ దోచినది. శ్రీమద్రామాయణమునాంధ్రీకరించినవాడ నగుట సం దేదో యొక భాగమున బై వానికి లక్ష్యముగ రచించిన మేలని తోచి విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేక మనుపేర నీనాటకమును వ్రాసితి. ప్రధానకథ కవిరుద్ధముగఁ గొలఁదినూర్పులు చేయవలసి వచ్చినది. నాటకకర్తల కిట్టి యనికారమును బూర్వలే ప్రసాదించి యున్నారు. ఇంద్రుఁడు గంధర్వనిమూలముగఁ గైకకుఁ బత్రికనుజేర్చుటయు, మునివేషమునఁ దానే పాదుకలను సిద్ధపఱచుటయు నిందు ముఖ్యములగు పూర్వులు. మఱికొన్నియుఁ గలవు. నాటకాంగముల నందందు గుర్తులు చూపి తల్లక్షణములఁ గ్రింద వివరించితిని. ప్రామాదికాది దోషములున్న మన్నించుటకుఁ బండితవరేణ్యులఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

అత్యంత శీఘ్రకాలమున దీనిని ముద్రించి యిచ్చినట్టి యాంధ్ర గ్రంథోద్ధారకులకుఁ గీర్తి ధురంధరులకు బహువిధపరోపకారులకు వావిళ్ల - రామస్వామిశాస్త్రి సత్పుత్రులకు శ్రీ వేంకటేశ్వరశాస్త్రి గారికిఁ గృతజ్ఞతాసూచకవందనశతంబు లర్పించుచున్నాఁడను.

1-4-20.

ఇట్లు విన్నవించు పండితపాదసేవకుఁడు,

జ న మంచి - శేషాద్రి శర్మ.

ఈ నాటకమున వచ్చు పాత్రలు.

→ పురుషులు. ←

గణపతిభట్టు, శిష్యుడు
దశరథుడు
వసిష్ఠుడు
మంత్రులు
పౌరులు
వృద్ధబ్రాహ్మణుడు
శుభశర్మ
రాముడు
దేవశర్మ
నూర్యశర్మ

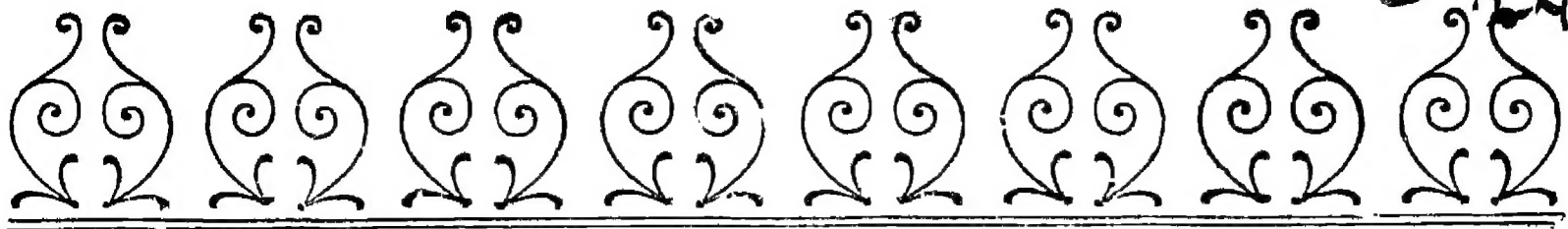
సుమంత్రుడు
బ్రహ్మయ్యకౌస్తుభులు
సునాభుడు
సమ్మోహనుడు
సుకేశుడు
లక్ష్మణుడు
భగతుడు
శత్రుఘ్నుడు
కపటముని

→ స్త్రీలు. ←

కౌసల్య
నుమిత్ర
విలాసిని
పద్మావతి
మంధర

కైక
హంసగమన
పద్మాక్షి
నీత

ఇంకను గొందఱు సమయోచితముగ వత్తురు

శ్రీ రస్తు

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

నాంది.

చ. సిరి వెలయంగ సాధుజనఁచి త్తములున్నతమోద మంద ని
ర్జరవరు తొర యంచు స్తుతిఁరాజగణంబుల సన్నతింప ను
¹ర్వరబహుధర్మసంతతులఁరాజులఁజేయ జనించి చిత్రమౌ
కరణి నటించు రామనృపఁకాంతుఁడు ప్రోవుత మెల్లభక్తులన్. 1

సూత్ర:—(నాంది యనంతరము దెసలు కలయంజూచి మహానందముతో) మహాన
యులగు సభ్యులు రంగస్థలము వేడుకలలగునట్లింతలోనే యలంకరించినారే.

తే. దెసలయం దెల్లనిండె మద్దెలనినాద
మౌర! వినువారి వీనులఁకతిముదంబుఁ
²గూర్చుచు గీతమెంతయుఁగూర్చె సుఖముఁ
గర్జములకును మదికి నిక్కముగ నిపుడు. 2

(దోసిలాగ్ని సభవంకకుఁ దిరిగి వినయముట్టిపడుచుండ) రసగ్రహణ పారీణుల
రగు నోసభ్యులారా! తమ యనుమతి నొంది యేదేనొక విచిత్ర నాటకమాడఁదలఁ
చియున్నాడను. తమసెలవేమి ?

(అకాశమువంకకుఁ గర్జమునిగుడ్చి) ఒహో విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేకనాట
కరాజము నభినయంపు మనెదరా. (సంతోషముతో) నిన్న మొన్న నే.

1. ఇరువది రెండు పదములుగల నాంది. కథానూచనము చక్కఁగా నిందు
వ్యంగ్యముగ నూచింపఁబడినది.

2. ఇది రంగ ప్రసాదనమను ప్రస్తావనాంగము.

సీ. ఆంధ్రభూసురకులఁ మందుద్భవం బంది
 బ్రహ్మాండ ముఖ్యపుఁ రాణరత్న
 ముల నాంధ్ర మొనరించిఁ వెలసెడు జనమంచి
 శేషాద్రిశర్త విచిత్రరీతిఁ
 గనఁబడియెడు నాటకశ్రేష్ఠ మొనరించె
 వావిళ్ల సద్వంశఁ వార్ధిశీత
 రశ్మినాఁదనరి యాంధ్రగ్రంథములనెల్ల
 నభివృద్ధి నొందించి యశముగాంచి

తే. సద్గుణాలంకృతుండయి సరస చిత్తుఁ
 డగుచు నొరులకు నుపకృతఁ నలరిచేయు
 వేంకటేశ్వరశాస్త్రి యభిమత మెసఁగ
 నాదృతిం గోరఁగా వారి యాజ్ఞఁబూని.

3

ఏమి నాయదృష్టము! చిరకాలమునుండి యువ్వెస్టారుచున్న నాకోరిక నేటికి
 ఫలించినది. నేడు రసగ్రహణ చతురులగు నీసభాస్థానుల యెదుట నీనాటకరాజము
 నభినయించి వీరిమనస్సుల రంజిల్లఁ జేసి కృతార్థుడనయ్యెద. ఔరా! యిట్లుండవలె
 గదా యదృష్టము.

క. నిరుపమనవరస బంధుర

¹ తరమీనాటకము సభ్యతతియిది విద్యా
 పరిపూర్ణము నాట్యంబునఁ
 బరినుతిఁ గాంచినది నాదు పరివారమిలన్.

4

(కొంచెము ముందునకునడచి) ఏలయింకను మానటిరాక కాలముపుచ్చుచున్నది.
 (గట్టిగాఁబిలిచి చూచెద) ఆర్యా! మాటలో నే రమ్మ. అదృష్టము ఫలించినది.

నటి:—(ప్రవేశించి మోమున సుస్థితముచిందులాడ) ఆర్యపుత్ర! మాటసగము
 లోనే వచ్చితిని. పిలువక ముందే పయనమై వచ్చుచుంటినిగాని తోవలో నొక
 విచిత్రముకనఁబడఁగాఁ జూచుచుంటిని. కావునఁ బిలువకముందే రాజులనెఱిగితిని.

నూత్ర:—తోవలో నీవు జూచిన విచిత్రమేది? నేనును విచిత్రమును జూప నుద్దేశం
 చియే నిన్నుఁబిలిచితిని.

నటి:—(వినుగుతో) అప్పుడే నామాటకు బదులు లాహించి పెట్టుకొనియుంటిరా యేమి ?

సూత్ర:—ఆర్యా! అంతవిసుగేల ? నిజముగానే నేను విచిత్రమును జూపనుద్దేశించి యుంటిని.

నటి:—ఏమా విచిత్రము ?

సూత్ర:—నీవు చూచిన చిత్రమును జెప్పుము.

నటి:—సరిసరి మాటలసందడిలో నామాటమఱచి పోవునట్లు చేయుచున్నారా యేమి?

సూత్ర:—ఆర్యా! అట్లుహింపకుము.

నటి:—అర్యపుత్ర! అట్లులైనంజెప్పెద. సపరికరనైవచ్చుచుండఁగా నొక యింట వివాహము జరగుచున్నట్లుండెను. జూడఁగా నట జరగనున్న దానిని భూషణముల విషయమునఁ బేరాసతో నొక జప్పని యాకార్యమునిలిపి వేసినది. ఇంతకటెఁ జిత్రమేమి కావలయును?

సూత్ర:—ఆర్యా! నేనుగూడ వనితయొక్కర్తు లోభమునఁ బరమమంగళకార్యము నొకదానిని నిలిపివేసిన కథనే నాటక మాడఁదలఁచి నిన్నుఁ బిలిచితిని.

నటి:—(కోపముతో) మాటకుమాటఁ గూర్చుటయే గాని యింకొకటిలేదు గదా.

సూత్ర:—ప్రేయసీ ! ఇంచుకంతయు నసత్యమిందులేదు. ముందు నీకే తెలియఁగలదు.

నటి:—(సంభ్రమముతో) ఐన నే నిపుడుచేయఁదగినకృత్య మేదో యాజ్ఞయిండు.

సూత్ర:—బేలా ! నీకుఁ దెలియదా కృత్యము.

•చ. శిలలుద్రవింపఁబాడెదను ♦ జిత్రముగా మఱియాటయందు నీ శ్చలమగు పాండితింగనిన ♦ జాణనటంచును బ్రాధవాక్కులన్
1బలుకుచునుందువింట సఖి! వర్గముచెంగట నేడుచూచెదం
జెలియరొ నీదుపాండితిని ♦ జేరి కనంబడఁ జేయు మీసభన్. 5

నటి:—తమ యనుగ్రహమున్న నట్లే నేర్చుకొలఁదిని నాశక్తింజూపం బ్రయత్నించెదను. ప్రస్తుతము ప్రయోగింపఁదగు నాటకమేదియో తెలిపి నన్ను ధన్యం జేయుఁడు.

సూత్ర:—(పత్రిక యందిచ్చి) ఈనాటకమాడవలయు.

నటి:—(పత్రికనుగ్రహించి)

1. నిందాస్తుతిని బ్రయవాక్యములచేఁ జేయుటచేత నిది ఛలమనునంగము.

మ. తనకు రాజ్యముఁగూర్పఁగా జననియే • ధాత్రీశునాత్మేశుఁగో
రిన నాతండెదలేని ప్రీతిమెయ్యఁగోఁర్కొందానిఁ దీర్పంగ భూ
1 మినిదాఁబొందక యన్న పాదుకలఁ గూర్కొందెచ్చి రాజ్యంబు భ
క్తిని జేకూర్చినగాధఁగాంచఁదగు నీతిస్ఫూరము నేడిటన్.

6

(అనిపఠించి) ఆర్యపుత్ర! ఈకథయెట్టిదో నాకు స్ఫురింపకున్నది. స్పష్టముగాఁ
దెల్పి కృతకృత్యంజేయుఁడు.

నూత్ర—ఓసీ బేలా! ఇట్టికథనే యెఱుంగఁజాలకపోతివిగదా. కైక వరమడుగ దశర
థుండు సత్యభీతుడై విధిలేక యందులకంగీకరింప శ్రీ రామచంద్రుఁ డరణ్య
ముల కరుగ భరతుండువచ్చి తల్లిచెప్పినచొప్పున రాజ్యంబుంగొనక తానడవులకుం
బోయి బహుభంగుల నన్నంబ్రార్జించి యప్రాప్తలాభుండై దైవలబ్ధ శ్రీరామ
పాదుకలను దెచ్చి పట్టాభిషేకమునేసిన కథయని కాదటేదాని యర్థము.

నటి—ఆర్యపుత్ర! అజ్ఞానముచే నడుగఁబూనితిని అగ్రహింపక నెలవిండు. దైవ
లబ్ధమను పదమున కర్థమేమి?

నూత్ర—బేలా! భగవల్లబ్ధపాదుకలని కాదా దానియర్థము.

నటి—ఆయర్థమునకన్న నదృష్టలబ్ధ పాదుకలన్న బాగుండు నేమో యని తోచుచున్నది.

నూత్ర—(ఇంచుకయూహించి) ఆర్యా! మిక్కిలిచక్కఁగానున్నది. నీమతిప్రాధిమ
మెచ్చఁదగినదియే.

2నటి—ఈ నామతి ప్రాధిమ తమ యనుగ్రహముననే గదా.

నూత్ర—ప్రియురాలా!

క. వినయము విద్యయుగౌరవ

మునుగల నీవంటిరమణి • ముదమునఁ గనునా

కునుసిద్ధింపని కోరిక

యనఁగలదె మహితలమున • సరసిన నై నన్.

7

3(అని యొడలు మఱచి కాఁగిలించుకొని ముద్దిడుకొనఁబోవును).

1. గూఢార్థముగా వచించుటచే నిది నాళిక.

2. హాస్యకృత్తి ధస్తోత్రముచేయుటచే నిది ప్రపంచము.

3. అనందపారవశ్యమున నసంగతకృత్యము చేయఁబూనుట దిని యసత్ప్ర
లాపము.

1నటి—అర్యపుత్రా ! ఈసుమాంగి నుకుమారురాలు. ఈ గాథాలింగనాదుల కోర్వ నిష్టపడదు.

నూత్ర—(లజ్జచే మరలుచున్నాఁడు).

2నటి—అర్యపుత్రా ! తమ రానందపరశశులరైయన్న వారుగాని నాకిట్టి యత్యద్భుత విషయముగల నాటకమాడి సభ్యులమెప్పింపఁగలనో లేనోయని పెనుభయమంకు రించుచున్నది.

నూత్ర—వెట్టిదానా ! మననాట్యపరికరములన్నియు మనోహరములగ నున్నయవి. ఇంక భయమున కవికాశ మేమున్నది ? నీవుమాత్రము పాటపాడునపు డేమి చేయునువో చెప్పఁజాలను.

3నటి—అర్యపుత్రా ! ఆవిషయమున మీకు జంకేల ? నేను సభను సంగీతమోహరస ప్రవాహమున ముంచివైచెదను. తమరు శ్రద్ధవహింపుఁడు.

4నూత్ర—ఇదిగో శ్రద్ధవహించుచున్నాను. ఇపుడే ధ్రివ ప్రారంభించుచున్నాను.

నటి—(సస్థితయై) అర్యపుత్రిలిపుడు ధ్రివాగానమును జేయుదురుగాఁబోలు.

5నూత్ర—నామాటఁ జక్కఁగావినకముందే నోరున్నదని తప్పులుపట్టిన నే నేమి చేయఁగలను ? ధ్రివయగు నాట్యవిద్యయని నాభావము. ధ్రివాగానము చేయు కుతూహలము నిన్నుఁబురికొల్పుచున్నదేమో. అట్లులైన నిపుడే ప్రారంభింపుము. పైనచెప్పినమాటను స్థిరపఱచుకొనుము.

నటి—(ధ్రివాగానముచేయుఁబూని) ఏముతువునుగూర్చి పాడమందువో.

నూత్ర—ప్రేయసీ! గ్రీష్మర్తువునే పాడిచూపుము.

నటి—

క. సరసుల హృదయము లొప్పగ

నిరుపమభావద్విజాళి • నెమ్మింగన సుం

1. నవ్వుగానాడెడు మోసపుమాటగాన నిది వ్యాహారము.

2. ప్రకృతార్థమును గెలుపుటచే నిది యవలగితము.

3. పోటిచేత నొకరినిమించి యొకరు హెచ్చుగా మాటలాడుటచే నిది యధి

బలము.

4. తత్తటపాటుతో నప్రకృతవిషయమును బల్కటచే నిది గండము.

5. శృంగారాదిరసములు తోచునట్లు చెప్పఁబడినపల్కనకు వేటుభంగి

నర్థముచేయుటచే నిది యవస్యందితము.

దరరీతి నగములలరగఁ

బరగెన్ గ్రీష్మర్తులక్ష్మీ • భాసురరీతిన్.

8

నూత్ర—(అలకించి పరమానందపరవశుండై) ప్రియురాలా! నీగానమిట్టిదని మున్నె
ఋంగనుజుమీ. ఎల్లప్పుడు వినుచున్ననాకే యిట్లున్నదే. ఇకఁ గ్రోతగా విను
నీసభ్యులకెట్లుండునో. సాధు! సాధు!

నటి—నాథా! ఈపొగడ్తలకేమి సభ్యులనలరించినతర్వాత మెచ్చినది మెప్పు.

నూత్ర—నిశ్చయమేగాని నీపాట సర్వసరసజనగేయమని నాకిప్పుడేస్ఫురించినది.
కావుననే మెచ్చుకొంటిని.

నటి—ఇకముందొనరింపఁదగిన కార్యమునకుం గడంగుట లెస్స.

నూత్ర—చక్కఁగా జ్ఞాపకముచేసితివి. ఇదిగో సకల విఘ్ననివారకుండగు గణనా
థుని విద్యానాథుని నుతిరచెద.

చ. జనులెవరెన్ని విఘ్నముల • సాధుపథంబునఁ బొందఁజేసినన్

1 ఘనకరుణాసమగ్రుడయి • కాచి యవిఘ్నము గాఁగఁ గృత్య మొ
య్యన జరుగంగఁజేయు కరుణార్ద్రమనస్కుడవీవు పార్వతీ
తనయ! మదీయకార్యమును • దప్పకసాగఁగఁజేయు మీయెడన్. 9

(నేపథ్యమున) ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. నాతోఁగాఁదగినపని నెఱవేర్చుభార
మును బూనియున్నాను. ఎవరుగాని నన్నుఁగోరినచోఁ జేయఁజాలినంత సహాయ
మొనర్చెద.

2 నూత్ర—అర్యా! నేనొనరించిన గణపతిస్తవమును దనదిగాభావించి రాజపురో
హితుఁడు వచ్చుచున్నాడని తోఁచెడిని. (పురోభాగము నుపలక్షించి) ఇదిగో
వీరె గణపతిభట్టుగారు శిష్యసహితముగా వచ్చుచున్నారు. మనము ముందుజరుపఁ
దగినకృత్యమునకై పోదమురా.

(అని నటీనూత్రధారులు గీష్మమించుచున్నారు.)

(ఇది ప్రస్తావము.)

1. ప్రవృత్తకౌల గుణవర్ణనముచేయుటచే నిది ప్రవృత్తకము.

2. “వీరె”యని నిర్దేశించుట నిది ప్రయోగాతిశయము.

చిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేకము

ప్రథమాంకము

(పిదప రాజపురోహితుఁడు గణపతిభట్టుశిష్యునితోఁ బ్రవేశించును)

గణ—(మహాహర్షముతో) శిష్యా !

చ. చిత్రమైన యాయువును జెంది మహాన్నత వైభవంబునన్
ధరణినిబ్రోచి దైవకృప • దానవహర్తలఁబుత్తులన్ మనో
హరలసమానరూపుల నహార్యబలాశ్వులఁగాంచి సర్వభూ
వరవిభుఁడై యశంబులర • వర్ధిలుటేని నుతింప శక్యమే. 1

శిష్యుఁడు—గురుత్తమా ! మీరు సెలవిచ్చినట్లు దశరథుని నుతింప శేషువునకైనను
శక్యముగాదు. ఇట్టి ప్రభుశిరోమణి యేకాలమందునున్నట్లు తెలియవచ్చుటలేదు.
కనుక నే.

చ. పరశువుఁదాల్చి క్రూరుఁడయి • పార్థివకానన తీవ్రవహ్నియై
నిరుపమశక్తిఁగాల్చితగు • నిర్భరవిక్రము జామదగ్నినె
క్కరణినొసూసపుచ్చి ప్రభు • కార్యములన్నియుఁ జక్కఁదీర్చె నీ
ధరణిపుఁ డీతనిం బొగడఁ • దానజుఁడైన నలంతి యెట్లుగున్. 2

గురు—శిష్యా ! పరశురాముని బారినుండి తప్పించుకొనుట యొక గొప్పపనియా,
అరిషడ్వర్గము బారినుండి తప్పించుకొన్న మహాత్ముఁడు కావుననే.

చ. దనుజులబాధలోర్చుకొనఁ • దానుసమర్థులమంచు దేవతల్
చని సిరిభర్తవేడ సుర • సంతతి బాధలడంపబూని తా
జననముగాంచె నీనృపుని సద్గుణమునన్ వనజాక్షుఁడింత క
న్నను దలపోయఁగా చిల ననంతమహత్వము ధల్లునేరికిన్. 3

శిష్యు—బాగుబాగు! తమరు బాగుగా నెలవిచ్చితిరి. సకలచరాచరప్రపంచవిభుండై,
నిజమాయావశీకృతసకలదేవదానసయత్నగరుడగంధర్వవిద్యాధరాదిసముదయుండై,
యఖండస్వకీయమహిమాదివాకరప్రభావిభాసితదిగ్వితానుండై, యాశ్రితజనమందా
రభూరుహుండై, దీనబాంధవుండై, తనకు శ్రీమన్నారాయణమూర్తిపుత్తుండై
జన్మించుట సామాన్యపుణ్యలబ్ధభాగ్యమా.

గణ—అబ్బాయీ, నీ వన్నమాట పొగడదగినదే. మిక్కిలి చక్కఁగానున్నది. కాని
యిట్లు జన్మించుటకుంగల కారణమెఱుంగుమహా.

శిష్యు—స్వామీ! చక్కఁగా నెఱుంగను. తెలిపిననుఁ గృతార్థునింజేయుఁడు.

గణ—వత్సా! విను.

చ. సురలును దైత్యదానవులు • శూరశిఖామణులైన యక్షులూ
యురగులు లోను గాఁగలుగు • నుద్ధతులెవ్వరు చంపకుండఁగా
వరములఁ గొన్న యాదనుజుఁడనరునిరావణుని వధింపనీ
ధరనవతారమొందె ఫణిఁతల్పుఁడు లోకగురుండు నేర్పునన్. 4

శిష్యు—స్వామీ! చక్కఁగా నాకుపదేశమిచ్చితిరి. ధన్యుడనైతిని. ఐన నాకొక్క
సంశయము మనస్సున బాధించుచున్నది.

గణ—సంశయమేల? చక్కఁగాఁ బ్రశ్నింపుము నీసంశయములందీర్చెద.

శిష్యు—మీవంటి మహనీయులు, ఋషికల్పులగుట నెఱుంగుదురేమోకాని సామాన్య
జనులెవ్వ రీవార్తనెఱుంగరు. ఇది యిట్లుండ గతంచేమి?

గణ—అబ్బాయీ! విను.

చ. మనుజుతనొందినేఁడు రఘుఁమండనుండై హరిపుట్టెనంచు మే
దినిగల యెల్లరుండెలియు • తీరగునేని సమస్తకార్యముల్
పనివడిసాగునెట్లు? భగవంతునిరాక నెఱుంగువారె స
జ్జనులితరుల్ తలంతు రొక • చక్కనిమర్త్యునిగా హరి మదిన్. 5

భగవంతుని క్రియాచమత్కృతి విజ్ఞానధనులగు మహనీయులకుండక్క నిత
రుల కెఱుకపడదు. సామాన్యమనుష్యులంబోలియుండు హరి సమయము తటస్థించినపు
డాయాయికార్యముల నవలీలసాధించును. ఆకార్యముల నెఱవేర్చుపద్ధతి నెఱింగిన
పిదప నెల్లరు భగవంతుడని తెలియఁగలరు. ఈ విషయములను రహస్యములుగ మది
నిల్పుకొనఁదగు.

ప్రథమాంకము

శిష్యు—గురూత్తమా! కావుననే మీపంటిమహానీయు లామహాత్మునకుం బురోహితులనంబడుచు నెల్లవేళల నారామచంద్రునిం జూచుచున్నారు: ఆహా! నేటికి నాకునుండెలిసినది. కృతార్థుండనైతిని. తమ యుపదేశముల రహస్యముగ నునిచి కొనియెద.

గణ—వత్సా! ఇంకొక్కమాట.

చ. ఘనుఁడువసిష్ఠమహాని నృపకాంతునియింటఁ బురోహితుండుగా ననిశము మంత్రిగాఁగఁజెలువందుచునుండుటకేమి హేతువోయని తలపోయు మాయన మహాత్ముఁడుగావునఁ బంకజాక్షుఁడే యనుపమసత్కులంబు వెలయు జనియించునటంచు నెంచిచే కొనియెఁ బురోహితత్వమును • గొంకకశ్రీశునిజూచు కోరికన్.

శిష్యు—(పరమానందముతో) గురువర్యా! చాలబాగున్నది. ఇట్టి మహాత్మునకుఁ గాఁగల శుభకార్యములఁజూచు భాగ్యముగలవారే యదృష్టవంతులు పుణ్యాత్ములు నగుచురు.

గణ—వత్సా! చక్కఁగా స్మృతివచ్చునట్లుచేసితివి. కాఁగలశుభకార్యము లనుటచే నాకెంతయో లాభము గల్గినది.

తే. చేయఁదగుకృత్యములనెల్లఁ • జేయుచుండు

శ్రీపతినెనమ్మి యాతండ్రి • చెలఁగి తనకు

1సాయపడఁజక్రవర్తియై సాధుకీర్తిఁ

• గాంచుమనరాజునకు నీడుగలఁడె యొరుఁడు.

7

2శిష్యు—స్వామీ, సమంజసముగా నెలవిచ్చితిరి. ఇట్టివాఁడుకాకయున్న నీరాజునకు నిట్టిచక్రవర్తివిఖ్యాతియు భగవదనుగ్రహము ఎట్లు లభించును?

గణ—వత్సా! నిజమే లోకమునెందఱో పరిపాలించియుండ నిట్టి యసదృశమహావిభూత్యాధికమీయనకే లభించుటయు, నితరాలభ్యసత్పుత్రులు భగవదంశములే యనఁదగినవారు కలుగుటయుఁ బైమాటను సార్థకముచేయుచున్నవి.

శిష్యు—అర్యశిరోమణీ! మన చక్రవర్తిగారు రాజ్యభారమును బూనవలసియున్నారనియు, నగ్రపుత్తుఁడు సకలజనాభిరాముఁడై, నుగుణధాముఁడై, రాజ్యరమా

1. కథాబీజమును గార్యకరణరూపమునఁ జెప్పుటచే నిది యుపక్షేపము.

2. పైదానినే విపులముగఁ జెప్పుటచే నిది పరికరము.

భరణక్షమండై వెలయుట నాతనిం బట్టభద్రుగా నొనరింపఁదలఁచి యున్నా
రనియుఁ జెప్పుకొనుచుండఁగా విన్నాఁడను ఇది యధార్థమని యెంచవచ్చునా.
గణ—వత్సా ! లోకులు చెప్పవచ్చును. నీవును వినియుండవచ్చును. ఆకార్య మవశ్య
కరణీయమైయుండవచ్చును. జరగినతర్వాతఁగదా మనముసంతోషింప వలయును.
శిష్య—జరుగకయేమి ? దీనికడ్డుపెట్టువారెవరు ?

గణ—(చెవియొగ్గి విని) నాయనా, మనమేమో మాటలతోఁ గాలముఁ గడపుచు
న్నాము. అవేవందిమాగధస్తుతిశబ్దములు వినఁబడుచున్నవి. మహారాజుగా రిపుడు
పేరోలగము చేరినట్లు తెలియుచున్నది. కావున స్వకృత్యము నెఱవేర్పఁ బోవల
యురా.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

(తరువాత యధామర్యాదగా దశరథుఁడు మంత్రులు పౌరులుప్రవేశించుచున్నారు)
వసిష్ఠుఁడు—(పరమానందముతో) మహామహీపాలకా, తమ పూర్వపుణ్యము సమం
చితమగునదియే కావునను, సర్వేశ్వరుండు పురాణపురుషుండు పురుషోత్తముం
డాదినారాయణుండు నీవిషయమున నత్యంతప్రసన్నుఁడయి యుండుటచేతను
గండములుగడచి నుఖముగనుండు సత్సమయము చేకూరినది.

దశ—ఋషింద్రా ! తమ యాశీర్వచన ప్రభావమే నాయభివృద్ధికింగారణము. అదియే
భగవంతుఁడు నాపైననుగ్రహమునుచు నట్లొనరించెను. కాఁబట్టియే.

సీ. తననామధేయంబు ♦ వినినయంతనె భీతి

భటనాయకులువడిఁ ♦ బాటిపోవఁ

దనదురాకనుగాంచి ♦ ధైర్యముల్ వదలంగ

యోధాగ్రణులుభీతి ♦ నొందిపఱవఁ

దనపరశ్వధధారఁ ♦ గనిగుండెలవియంగ

భూపతుల్ తనువుల ♦ భూమికొసగఁ

దనసింహనాదంబు ♦ విని రాజసూక్తులు

విహ్వలించుచు నను ♦ వితతివిడువఁ

తే. జండదోర్దండ బలదర్ప ♦ దండితారి

వీరకానన సముదయ ♦ వీతిహోత్రుఁ

డానతామర్త్య సముదయుఁ ♦ డట్టిపరశు

రామునకుఁ జిక్కిబ్రదికి తిమ్మోమహాత్మ.

ప్రథమాంకము

వసి:—రాజేంద్రా! మీతపః ప్రభావ సమధికఫలంబు. మీనోములపంటె, మీపెన్ని ధానము, మీప్రాగ్జన్తదాన ప్రతిఫలంబు, జగత్కల్యాణంబు, ననియెన్నియేని విధంబుల ననారతంబు నుతింపందగు భవదగ్రపుత్త్రిని శౌర్యసారంబు సాయము గానుండఁ ద్రిలోకంబు లొక్కటియైనను, శతానంద పురందర ప్రభృతిబృందంబు వానికింబెనుప్రాప్తె నిలిచినను వెనుదీయంబని లేదననికఁ బరశురాముని మాటయేటికి ?

దశ:—మునివర్యా ! ఏమన్నను భయంపడనుగాని పరశురాముఁడన్నమాత్రమున నా ప్రాణములు తల్లడిల్లుచుండును. ఏలన.

చ. తనభుజమందుగ్రొడ్డలిని ♦ దాల్చిలమాంతకభీక గౌకృతిం
గొనిశరచాపముల్ వెలయఁగొంకొక యింతయులేక యొక్కఁడే
జనపతిచిక్కునా పెలుచఁజంపుదునా యను నాతురంబుపై
కొనఁజనుదెంచు నాద్విజునిఁ ఘోరరణోత్సుకుఁగాంచి నాఁడఁజూ. 9

వసి:—అంతటి భీకరాకారుండగు పరశురాముండేమి చేయంగలిగె ?

దశ:—మునీంద్రా ! వారు వచ్చుచున్నారని విన్నమాత్రమున నాగుండెలు బ్రద్దలై పోవుచుండును. నేనెంత ధైర్యము తెచ్చుకొన్నను నిలువకుండెను.

వసి:—అమీఁద.

దశ:—తమ యాశీఃప్రభావమున నాసమయమున నాకొక్కయుక్తితోఁచుచుండెను.

వసి:—ఏమాయుక్తి ?

దశ:—

చ. కరమునఁ గంకణంబు ముఖఁకంజమునం దొకవింతఁ దెల్పుచున్
గరమువెలుగునట్టి తిలఁకంబును బచ్చనియంబరంబు నుం
దరమగు దేహమందుఁ దగఁధాత్రివిభుం డెవఁ డొప్పునాతనిన్
ధరణిసురుం డెఱుంగు మదిఁ ♦ దప్పకపెండ్లి కుమారుగా మునీ.

వసి:—తలంచి ?

దశ:—ఆరాజ కుమారునిపై నెంతదుర్వార క్రోధమున్నను నొకమాటుకన్నెత్తి యైనం జూడక పోవును.

వసి:—సంతోషము అట్లులైన రాజులందఱు పరశురాముని బారిఁబడియందనేల?

దశ:—ఈనియమ మాతనికింగల దని యందఁజెలుంగరు. కావునఁ బౌరుషమాని పచ్చ నాతనిపై నడరి హుతపహాభీలజ్వాలాజాలంబున కాహుతియగు శలభంబులది పోల్కి పరశువున కాహుతియైరి.

వసి:—అవిషయము తమ కెట్లు తెలిసినది.

దశ:—మహర్షి పుంగవా! మనసామంతరా జొకఁడు దైవవశంబున నుద్వాహముచేసి కొనుచుండఁగా భార్గవరాముం డేతెంచి పురంబుచొచ్చి రాజగృహంబుకడ కేగి తద్వారభాగంబునఁ గట్టబడియున్న పచ్చనితోరణంబును గాంచి యడిగి యది వివాహసమయకల్పిత మగుటం చెలిసి విసిగికొని మఱొకతావునకుం బోయెనట. ఈవార్త నాకుం దమయాశీఃప్రభావమునఁ చెలియఁగా నాముని పెండ్లీకొడుకుం జంపనట్టి నియమముగలవాఁ డని నిశ్చయించియు, నేసమయమున పచ్చనోయని జంకి నిరంతరము పురబహిర్ద్వారమునఁ బచ్చని తోరణమునుగట్టింప నాజ్ఞాపించి మృషయని యాతఁడెఱింగినఁ గొంపమునుఁగు ననుభయంబున నెన్నియో సహ స్రంబులు వివాహములు నేసికొంటిని. పలుమారులువచ్చియు నాతోరణమును గాంచి పండ్లు పటపటలాడించుచు, బురంబుసొరనొల్లక వెడలిపోయెను. కాఁ బట్టి బ్రదికియున్నవాఁడఁగాని లేకున్న యము నింట నెప్పుడో ప్రాతకాఁపై యుందును.

వసి:—ప్రభుశిరోమణీ! శ్రీరామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులవంటి కుమారులు ఋగ్యజు స్సామాధర్వము లనఁబడునాల్గువేదములం బోలి పుట్టవలసిన యదృష్టము మీకుం గల్గియుండఁగాఁ బరశురాముఁడే కాఁడు లయాతకుఁడైన నేమిచేయంగలఁడు.

దశ:—మహాత్మా! నాచిన్నారిపసికూనల వేదములతోఁ బోల్చుట తగునా యని యడుగఁజాలకున్నాను. గురువుల తాత్పర్యమేమో.

వసి:—భూపవతంసమా, విశ్వామిత్రమహాముని వచ్చియున్న పుడు కొన్ని విషయములు చెప్పియుంటిని. మఱచితిరి కాఁబోలును. మరలఁచెలిపెద. అవధరింపుఁడు. ఋగ్వేదము దండనీతిని, బ్రయోగోప సంహారములఁ చెలుపును. కాన దానితో శ్రీరామచంద్రునింబోల్చుట నిఖిలదుష్టరాక్షససంహార మీయనకు ముఖ్యమని తెలియఁదగు. యజుర్వేదముతో లక్ష్మణుంబోల్చితి. దానింబట్టి స్వకర్తవ్యము నెఱింగి విధినిషేధముల తత్త్వముం చెలిసికొని ప్రసర్తించుట యతనికి ముఖ్యమని తెలియుము. సామవేదముతో భరతునింబోల్చితిని. కేసలభక్తిపరవశత్వమును ముఖ్యమని యది తెల్పును. కాఁబట్టి భరతునిపని శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞానుసారము వర్తించుటయని తెలిసికొనుము. ఆధర్వణవేదముతో శత్రుఘ్నునింబోల్చితి. భయం

కర శత్రుమారణోపాయ మావేదము బోధించును. కాన నామధేయము సార్థక ముగాఁ జేయుట యతనికిం గర్తవ్యమని తెలియఁదగు. ఇదియ నాభావము.

దశ:—పరమానందఘ్న. పరమానందము. మహాత్ములవాక్య మమోఘము. అది యట్లే జరగుఁగాక.

1వసి:—అందులకేమి సంశయము. ఎవరికేదికర్తవ్యమో యది వారుచేయుచుందురు. లోకులెల్ల రట్లేచేయవలయు.

దశ:—(స్వరణమభినయించి) మునీశ్వరా! నేఁజేయఁదగినపని నిర్వహింపుమనుటను జక్కఁగా నుపదేశించితిరి?

వసి:—దేశకాలముల తెఱంగెఱింగిన మీకు నేబదులు చెప్పవలసిన దేమున్నది?

దశ:—మహాత్మా! నేనును జిరకాలమునుండి యీవిషయమునే తలంచుచున్నాను. ఏక్షణమున రామచంద్రునకు సకలభూలక్ష్మిని జేక్షారఁ జేయుదునా యని యుద్విష్టారుచున్నాను.

వసి:—మఁతుల కాపనిచేయక నిలిపితిరి?

దశ:—ఇప్పుడే యీభారమంతయు నాచిన్నారి రామచంద్రునిపైఁ బెట్టక కొంత కాలము నేనేభరించి యాతని నుఖానందపరవశునిం జేయ నుద్దేశించి కొంతకాల మూరకుంటిని.

వసి:—ఎంతకాల మిట్లు జగుపుచుండవలయు ననియో తమభావము.

దశ:—నాకీ భారము దుర్భరమని తోచువఱకు.

వసి:—మీకింకను దుర్భరమని తోచలేదు కాబోలు?

దశ:—మునీంద్రా! చిరకామునుండి భూభారము దుస్సహమనియే తోచుచున్నది.

ఒక్కొక్కప్పుడురాజ్యలక్ష్మి యెదుటనిలిచినట్లు కనబడును.

2వసి:—ప్రభువుల యభిప్రాయము ననుసరించుచుండు రాజ్యలక్ష్మి కిట్టియానందపారవశ్యము శ్లాఘ్యమే.

3దశ:—అట్టి సమయములలో రఘుపంశసంభవుల యందఱ సంరక్షణము నీదియే యని మనస్సుచేఁ బ్రార్థించుచుందును.

వసి:—ఆమీద?

దశ —ఆమహాదేవి కొన్నిమాటలు చెప్పినట్లుకూడ వినంబడుచుండును.

1. బీజనిష్పత్తిచేసిది పరిన్యాసము. అర్థసంప్రధారణముచేసిది యుక్తి.

2. నుఖాగమముచే నీదిప్రాప్తి. 3. బీజాగమముచే నీదిసమాధానము.

వసి:—ఏమనియో.

దశ:—యుక్తవయస్కుడై నీతిశాస్త్రకుశలుడై, శూరుడై, ప్రజారంజకుడై చెన్నార నీయగ్రపుత్రిఁడు తనజన్తము సార్థకమగునట్లు దుష్టనిగ్రహరూపమైన పౌరుషము నెఱపి విశిష్టశిష్టపరిపాలనరూపమైన స్వధర్మము నిర్వహించును గానఁ గొంతకాలమునకు నీవుచేయఁదగు కార్యమును జేయుమనిచెప్పినట్లు స్పష్టముగ వినంబడుచుండును.

1వసి:—కొంతకాలమున కనుటచే విచారము. స్వకృత్యము, నెఱవేర్పుమనుటచే హర్షము, నొక్కమాటు మనస్సున నుదయించుచున్నవి.

దశ:—ఇట్లు పలుసారులు వచియించి యామెనన్నూటడించి పోవుచుండును.

2వసి:—ఆమె యిట్లు చెప్పికూడఁ జాలదినములాయెఁగదా. కనుక మీమనోభావము మంత్రులకును బౌరులకును దెలిపియాపలఁజేయవలసిన యభిషేకమహోత్సవము శ్రీరామచంద్రునకుఁ జేయుటమంచిదని నాభావము. ఆమీఁద దేవతలయుద్దేశ్య మెట్లుండునో యట్లు కార్యము నెఱవేఱఁగలదు.

దశ:—మంచిది. మంచిది. మంత్రులందఱు నాచెంతనుండి వినుచునే యున్నవారు. ఇంతకుముందే నేను జెప్పఁగా వినియునున్నవారు. వారితాత్పర్యము నే నెఱుంగుదును. ఐననిపుడుకూడఁ దెలుపవలసినదే.

వసి:—(మంత్రుల ప్రక్కకుందిరిగి) మంత్రులారా! ప్రభువుగారి యభిప్రాయమును విన్నార కదా దాని నెఱవేర్పఁ బూనవలయును.

3మంత్రులు:—పరమానందము. రాజుగారి యుద్దేశ్యము తమయభిప్రాయముఁగూడ బాగున్నవి. పౌరులకుం దెలిపి రాజానుమతి నీశుభ కార్యమును వైశంబే సాగింతము.

వసి:—మంత్రివర్యులారా! మీయభిప్రాయముకూడ నా భావములోనే కలియుచున్నది. (అని దశరథునిపైఁ జూడ్కినిగుడించి) సర్వసమ్మత మగు నీశుభకార్యమున కెవరు సమ్మతింపరు?

4దశ:—ఇఁకఁ బౌరుల కీసువార్త నెఱిఁగించి వారి యనుమతినొందిన పిదపఁ గార్యమునకుం బూనవలసియుండును. కాని (అని యూరకుండును)

-
1. నుఖమఃఖపేతువుచే నిది విధానము. 2. రహస్యమును వెల్లడిచేయుటచే నిది యుద్భేదము. 3. బీజమున కనుపగు ప్రకృతకార్యము సారంభించుటచేనిది కరణము 4. బీజప్రోత్సాహనముచేనిది భేదము.

వసి:—ఇంక నేమో కొంతయున్నట్లున్నది. తెలుపఁదగు నేని చెప్పుఁడు.

దశ:—మిత్రోఁజెప్పఁదగని విషయమేమియున్నది? సమయమిదికాదని యూరకున్న వాఁడ. ముఖ్యముగా విమర్శింపఁదగిన విషయమేది. రహస్యమంటపమున నాసంగ తిని జెప్పువాఁడ. ఇంతలోనిది మనస్సున సరిచేసికొని తెలిపెద. అవిచారమును దొలఁగించిన నితనేయడ్డును లేక కార్యము నిర్వహింపఁబడు.

వసి:—“శ్రేయాంసిబహు విఘ్నాని” యన్నట్లు గొప్ప ప్రయత్నమునకు నంతరాయ ములు పెక్కులుండును. అవియన్నియు నొకరీతిందొలఁగించుకొని కార్యమును గొన సాగించుట ధీరలక్షణము. కాబట్టి ధీరపర్యుడనఁబడు మీరాత్మలో నెంచి చేసినది నిర్విఘ్నముగాఁ గొనసాగుఁగాక ఆమీఁద దేశతల యాశీర్వచన మెట్లో యట్లే జరగఁగలదు.

దశ:—

చ. నిరతము సత్యవాక్కులనె ♦ నెమ్మివచింపుచు శాస్త్రరీతులం
గరము నెఱింగి యోగరతిఁ ♦ గాంచి మహాత్ములనంగఁ బేరుని
ద్ధరణినిగాంచిఘాతీఁదగు ♦ ధన్యులుమీరు భవత్కృతంబు నె
క్కరణి ఫలింపకుండు? శ్రుతికాండ విదుత్తమ తాపసోత్తమా. 11

వసి:—సర్వజ్ఞులై, చిరకాలము సకలవిధములగు ధర్మములనెఱింగి రాజ్యముం బ్రోచిన మీకుఁ జెప్పవలసిన దేదియును లేదు. ఐననాయందలి వాత్సల్యమున మీ రడుగు చుందురు. భగవదుద్దేశ్యము, నెఱవేఱకపోదు. మీకేవిషయమునను గూడవిచారము మనుష్య యత్నమున రానేరదు. ఆమీఁద భగవదుద్దేశ్యమేమో మన మెఱుంగము.

దశ:—తమయాశీఃప్రభావమే నాయభివృద్ధికిహేతువు. రేపురహస్య మండపమునఁ గూరుచుండి విషయము నిద్దానించెలిపెద. ఆమీఁదఁ గాఁదగినదెయగు.

1వసి:—పౌరులయభిప్రాయమును చెలిసికొనియెద. మేమందఱము మరలఁగూడి సంప్రతించుకొందుము అందులకై పనివినియెదము.

(అని నసిష్ఠాదులు నిష్క్రమింతురు)

(ఇది ముఖసంధి.)

(తెరలోపల)

మ. ధరణీపాలక చంద్రుడీతఁడు కృపంబాఁ బూని యుర్వీజనో
 త్కరము రంజిలఁజేయుచు జగతిఁజిక్కింగాంచెరాజాహ్వాయం
 బురుతేజంబు నటంచు నీనయిన నిత్యోల్లాసముం బ్రీతిఁజూ
 చురతింబూనెనొ యన్నరీతి నరుణాంశుం డొందెఁ బూర్ణాంశుడై.
 సరిగా నంబరభాగము దశరథ ధృష్టాపాలచూడామణి. 12

దశ: — (అరికించి పొరులులో నగువారిం గాంచి) మీరం దఱభీష్టకార్యాచరణమునకై
 పొండు. నేను నంతఃపురమునకు బోయెదను.

(అని యందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

ద్వి తీయాంకము.

(తరువాత వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు ప్రవేశించును)

1వృద్ధ:—(తనలోఁ దానే సంతోషించుచు) పెక్కుసంవత్సరములనుండి (కౌసల్యా దేవి నాశ్రయించియుంటిని. నేటికి నావాంఛలన్నియుఁ దీర్చుకొనుకాలము తటస్థించినది. కొలఁది దినములలో శ్రీరామచంద్రునకు యువరాజురాజ్యాభిషేకోత్సవము జరుగఁగలదను కింపదంతి వినఁబడినది. నాభాగ్యము పండినది. నాగృహిణిసోములు ఫలించినవి. ఇక నచిరకాలమున నాగృహిణిని సర్వాభరణ సంశోభితాంగినిగాఁ జేసి కన్నులారఁ జూచి సంతోషించెద. ఆహా !

చ. సకలకలాప్రవీణుఁ డయి • సజ్జనసన్నుతసద్గుణాశ్వుఁ డై
యకలుషచిత్తుఁ డై రిపుల • నందఱు గెల్చి ఘృణాంబురాశిమో
దకలితుఁ డాశ్రితాశ్శయన • దక్షుఁడు నై యభిషిక్తుఁ డైన జా
నకిపతి వేడ ద్రవ్యము ఘనంబుగఁ గైకొనువాడఁ బ్రీతితో. 13

తే. వృద్ధుఁ డయ్యెను దశరథుఁ • డింకమీఁద
2నన్నుఁ జక్కఁగఁ బోషించు • నరపతి యన
నీతఁడే యని రాము నహీనవిభవ
రాజ్యరమ కాంచుచున్నది • రమ్యదృష్టి.

2

తే. సుజనపూజితు శ్రీరాముఁడొకఁ డిహ
నిగ నొనర్చుట చక్కఁగాఁ • దగినపనియె
రాజ్యలక్ష్మీయు శ్రీరఘురాము భుజము
నందెవ ర్తింపఁ గోరుట • యర్హమిపుడు.

3

1. లోపల మధ్యాహ్నమును వర్ణించుటచేఁ గథాభాగము విచ్ఛిన్నముకాఁగా దాని మరలఁ దెల్పుటచే నిది బిందువు. 2. రాజ్యేంద్రిర శ్రీరాము నాదృతిమై వభిలషించుటను సూచించుట నిది విలాసము.

(కొంచెము ముందు నడచి) ఓహో! ఇదిగో కాసల్యాదేవి పరిచారకుం డగు శుభవర్త వచ్చుచున్నాఁడు.

శుభ:—(ప్రవేశించి) సృష్టభూనురపుంగవా! నమస్కారము.

వృద్ధ:—శుభవర్తయా. చాలదినములాయె నీతో సంభాషింప వీలుపడదాయె. విశేష సంచారము చే బడలితిని.

శుభ:—ఇపుడే యిట్లున్నదే. ఇక శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేకమహోత్సవము రానున్నది గాన నూర్పులవిడుచుటకై నఁ దమ కవకాశము దొరకదు కాఁబోలు.

వృద్ధ:—(తనలోదాను) నాయూహనిజమే. మొన్ననిన్న విన్నమాటలన్నియు వాస్తవములే. ఇక సంశయింపఁ బనిలేదు. గృహిణిని సకలాభరణభూషితురాలవు గమ్మని దీవింపవచ్చును. (ప్రకాశము) ఏమేమీ! మహాసంతోషవార్తను జెప్పితివి. ఎవరో నిన్నమొన్న గుసగుసలాడుకొనుచుండఁగా వినియుంటినిగాని, చక్కఁగా నమ్మకుంటిని. ఇక నమ్మవచ్చును. చిరకాలమునుండి దేవిగారి సౌధము నాశ్రయించి యున్నసంగతి నీకుఁ దెలియనిదియా! పెద్దవాఁడను. సమయమున నేమో తోచి సంత సాయముచేయవలయు, నాస్థితి నీవెఱుంగనిదియా.

శుభ:—బాగుబాగు! మీరింత చెప్పవలయునా. దేవిగారికిఁ దమమాట యన్న మిక్కిలి మక్కువ. మీరొకపూట రాకున్న నామెగారి కేమియుఁదోచదు. నా సాయమేల? మీరు నాపై దయ నునుపవలయును.

వృద్ధ:—కౌదయ్యా! సగ్వదా చెంతనుండువాఁడవు నీవు కాఁబట్టి సమయము ననుసరించి యొక్కొక్కమాట విడుచుచుండవలయు. ఒక్కపుడు కాకున్న నింకొక పుడైన నది ఫలింపక మానదు. ఇంతకన్న సుసమయము దొరకదు. పట్టాభిషేకోత్సవము మాట నిశ్చయమే కదా!

1 శుభ:—ఆర్యా! ఎంతమాత్రము సశయ మొందవలదు. బహిరంగము గానీయకుము. ప్రయత్నము లేకయున్న నీమాటపుట్టదు. ఇంతకాలమునుండి మనము వింటిమా. శ్రీరామచంద్రుఁడు ప్రాప్తవయస్కుఁడు. సకలవిద్యలయం దారి తేరినవాఁడు. అమానుషకృత్యముల నొనర్చి దేవతావినుతిం గాంచిన మహాత్ముఁడు. నారాయణు నంశమువలన జన్మించిన మహాపురుషుఁడు. కావున నీక నాయన కీయభిషేకోత్సవము జరగుట కేమిసంశయముగలదు?

1. దృష్టవస్తానుసర్పణముచే నిది పరిసర్పము. దీనిచేఁ బ్రతిముఖసంధి ప్రతిపాదితమయ్యె.

వృద్ధ—సత్యమే. నుండెట్లు జరుగునో మనబోంట్లు కెట్లు తెలియును.

శుభః—తెలిసినట్లే. కానున్నది కాక మానదు. మనయదృష్ట మెప్పుడో యొక్క సారి ఫలింపక మానదు.

వృద్ధః—శ్రీరామచంద్రుఁ డిపు డేమిచేయుచున్నాఁడు ?

శుభః—ఆర్యా ! మహాత్మాహముతో మిత్రమండలి గొలువ నాసీనుడై యిష్టకథా లాపములం గొంత ప్రాదుపుచ్చి తల్లిగారిని సందర్శింపఁ బోయెనని వింటి. ఇంక నే నిట మసలుట సరిగాదు. త్వరగాఁ బోయి నాకృత్యములందుఁ బ్రమాదం పడక యుండవలయు. సెలవా.

వృద్ధః—మంచిది నామాట మటువకుము. నేనును సమయమును జూచివచ్చెద.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు)

(ఇది చూళిక)

(సౌధమున రామచంద్రుఁడు కాసల్యముఁ బరివారమును బ్రవేశించుచున్నాడు)

రాముః—ఆర్యామణీ ! జననీ ! నేఁ డుదయమే దర్శనమునకు రమ్మని యాజ్ఞయైనదని తెలిసినది. జనకాజ్ఞచే నొక రాజకార్యము నిర్వహించుచుండి రాజాలక కొంత తడవుచేసి వచ్చితి. త్నమింపవలయు.

కౌసః—నాయనా ! నాపుణ్యములపంటవగు నీయందు త్నమింపఁదగిన యపరాధమేమి గల్గినది. ఒకపూట చూడకున్నను నాకెంతయో కొఱతగనుండును. అందులకే నిన్నుఁ బిలిపించితి. నీవొనరించుచున్న పని వింటిని. సర్వదా రాజకార్యభారము గ్నుడవై యెప్పు డుందువా యని యువ్విశ్మయించుచున్నానురా కుఱ్ఱ.

రాముః—

చ. జనకుఁడు దుర్భరంబయిన • త్నైభరముం గయిదండమోయుచుం
1 డ నెలమి మీఱ హాయిగ విడంబనముల్ చెలువారకుండునో
జననిరొ యిప్పుడే సరిగఁ త్నైభరముం బయిఁ బెట్టుకొంచు నే
పునఁజరియింపనేల ? మదిఁ పూనదు దానిఁగొనంగ సుంతయున్.

కౌసః—నాయనా ! నీపన్నమాట కొంతవఱకు నిజమేగాని చిరకాలమునుండి యెన్ని యోవ్రతము లుపవాసములుచేసి మనస్థాశమునొంది వార్ధకంబున నున్నదాన. విశ్వా మిత్రుఁడు వచ్చినపుడు నామనం బెట్టిపరితాపమునొందెనో యిపుడు వచియింపం జాల. పరశురామునిం గాంచినప్పటివిషయమును జెప్పు నక్కఱయే లేదు. అగం

1 యువరాజుపదమునందు నిచ్చలేమ్మిఁజెలుపుట నిదివిదూతము.

డము లన్నియుఁ గడచి నిన్న మొన్న గా హాయిగా నిదురించుచున్న దాన. ఈనాటికి నీవు నాకన్నులముందట భార్యాసహితుఁడవై తిరుగుచుండఁ గాంచి పరమానంద సాగరమున నోలలాడుచున్న దాన. ఇట్టి నేను,

చ. తనువిది యస్థిరంబు గురుదర్పుఁడు కాలుఁడు మ్రొంగఁజూచునొ
య్యన నెపుడో యెటుంగ, సమయంబునఁగాఁగల కార్యమైన నా
మనము సుఖాబ్ధిఁ దేలును గుఱమారక యీశుభసిద్ధి యైననా
జనిఫలియించు నంచెపుడు ♦ స్వాంతమునం దలపోయు దానఁజూ.

పరివారము:—రామచంద్రా! దేవిగారికోరిక త్వరగా ఫలియించుఁగాక. సకలవిశ్వంభ రాభారము భవద్బాహువున నిల్చి వెలయుఁగాక. మీరును దల్లిగారియానతి జవ దాటక యామెకు హృదయానందమును సమకూర్చు బ్రయత్నింపవలయు.

1 రాము:—జననిగారి యాజ్ఞానుసారము తప్పక ప్రవర్తిల్లువాడ. ఇసుమంతయైన మీటువాడనుగాను.

పరి:—తమరెప్పుడుగాని దేవిగారియానతి మీటువారు కా రనుట స్పష్టమే. ఐనఁ దొందరపడి యిట్లు విన్నవించితిమి.

రాము:—తల్లిగారి యభీష్టము సిద్ధింపకమానదు. ఐన దానికిఁదగినసమయము దేవతల యుద్దేశ్యము ననుసరించి ఫలించును.

పరి:—నేటికి మామనస్సులు కుదుటఁబడినవి.

చ. తలఁకొకవేయిగల్గు ఫణితల్లజుఁ డెంతయుఁ బూన్కి మోయఁగా
బలమును దర్పమొప్ప రవివంశమహీపతు లెల్ల న్యాయమై
చెలఁగెడు రీతిఁదాల్చుఁగను ♦ శ్రీలఁ జెలంగెడు భూమికాంత యు
జ్జ్వలమగు నీభుజంబునను ♦ జాలసుఖిస్థితి నొందుగావుతఁ.

2 కాస:—వత్సా! వీరివా క్కెప్పుడు ఫలించునో, ఎపుడు పట్టాభిషిక్తుఁడవై జానకిం గూడివచ్చి నాకు నమస్కరించిన నిన్నుఁ గన్నులారఁ గాంతునో యని వేడుకపడు చున్నాను.

రాము:—తల్లీ! తమయభీష్టము నెఱవేలునట్లు దృఢకుఁ దండ్రిగారుగదా యర్హులు.

కాస:—నాయనా! విశ్వంభరాభారనిర్వహణాసమర్థుండ యు్యా నీతండ్రియింకను నీకేల యప్పని యొప్పఁజెప్పకున్నాఁడో తెలియఁజాలకున్నాను.

1 తొలుత నిచ్చయింపని పదమున నిచ్చవదలుటచే నిది శమము.

2 అనురాగహేతు వగు నుపాయముచే జెప్పఁబడుట నిది యుపన్యాసము.

రాము:—

చ. తనయుడు దుర్భరంబయిన • ధారణభారముఁ డాల్చునంత శక్తిని గనఁ డింకఁ గొంతపనిఁ • దీరిచి యవ్వల నొప్పఁజెప్ప మేలని తలపోసి నాపయిఁ గలట్టికృపాతిశయంబునం దనం తన ధర నేలువాఁ డని మనంబున నెన్నఁదగు సతీమణి.

కౌస:—వత్సా ! ఆమాట నిశ్చయమే. కాని మీతండ్రి కామాకులచిత్తుఁడు. విశేషించి కైకకు లొంగియుండును. కాబట్టి,

రాము:—(మాటకడ్డమువచ్చి) ఐననేమి? ఆమెయు నాయం దపరిమితానురాగము గలది. నన్ను భరతునికన్న నెక్కువగఁ జూచి యాదరించును.

1 కౌస—(అత్తగతము) ఈశుమారుఁ డేమియుఁ గపటమెఱుఁగఁడు కావున నందఱిని సమముగాఁ జూచుకొనును. కైక యభిప్రాయ మిట్టిదని యీతనికిం దెలిపి నిర్మల మనస్సునకుఁ గలతపుట్టింపక యూరకుండుట మంచిది. (ప్రకాశము) ఆమాట నిజమే. కాని సర్వదా ఆమెయింట నుండుటంబట్టి యుక్తకాలమునఁ జేయఁదగిన కార్యమును జేయఁడని తెల్పితి. ఆమాయణాడి నాయం దనురాగ మునుపకుండ నెన్నియో కృత్రిమములు పన్ని రాజు మనస్సును శ్రిష్టచుండును.

రాము—తల్లీ! రాజకార్యపరంపరలో మునిగి యుండుటచేఁ ద్వరగాఁ బనులన్నియుఁ జేయ వలనుపడదని చెప్పుట బాగు.

కౌస—నాయనా !

ఉ. ఎన్నఁడుగాని కర్కశము • దెవ్విధినైనను గాక మార్దవం
• బన్ని తెఱంగులం. గని కృపార్ద్రమునై తగు నీదుచిత్తమో
2 యన్నరొ వెన్నకన్న ననయంబు మృదుత్వముఁ గాంచుఁ గాననే
మన్ననఁ గాంచె లోకమున • మానితపండితపాలిచేఁ గడున్.

రాము:—ఎన్నఁడుగాని తండ్రి గారు నాకొఱకుఁ జేయఁదగుకృత్యములలో నాలసింపరు సుమీ.

కౌస:—నిజమేకాని నాయదృష్టము ఫలించు పంతమెపుడో యప్పటికిఁగాని వారికా పనిచేయు త్వరగలుగదు.

పరి:—ఈశుభకార్యము త్వరలో జరుగఁగలదను గుఱుతులు కనబడుచున్నవి.

1. ప్రత్యక్షనిష్ఠురశచనముచే నిదివజ్రము.

2. అనురాగప్రదర్శకప్రకృతవర్ణనముచే నిది పుష్పము.

కౌస:—అడిహ్నములు ఫలనంతములైనచో మనయదృష్టమే యనవలయు.

పరి:—దేవీ! నిన్నమంత్రులతో రాజు గారేమో యాలోచించుచుండిరని విన్నాము. ఈవిషయమును గుఱించియే యెయ్యండును.

కౌస:—సరే. తెలియఁగలదు. రేపోమాపో బయలుపడక మానదుకదా.

దౌవారికుఁడు:—(ప్రవేశించి) జయము జయము యువరాజా! జయము జయముదేవీ! సుమిత్రాదేవిగారు పరివారముతోవచ్చి యున్నారు.

కౌస:—త్వరగాఁ బ్రవేశపెట్టుము.

దౌవా:—నుహస్రసాదము. (అని నిష్క్రమించును.)

సుమిత్ర:—(పరివారముతోఁ బ్రవేశించును. రాముఁ డామెకు నమస్కరించును. అందఱును గూరుచుందురు)

కౌస:—సోదరీమణీ! ఏమోనీమోము క్రొత్త వింతకాంతిని దెలుపుచున్నది.

సుమి:—విశేషమే కలను.

కౌస:—విన వేడుకపడుచున్నాను.

సుమి:—అక్కగారూ! మనరామచంద్రునకుఁ బట్టాభిషేకము జరుగఁగలదని యందఱునుచున్నారు.

కౌస:—అందఱునుకొనుటయేనా.

సుమి:—నేఁడు నాపరిచారిక పౌరులందఱుల్లాసముతో నేయింటఁజూచినను ఈమాటలే చెప్పుకొనుచుండఁగా వింటినని చెప్పినది. సంతోషము పట్టఁజాలక మీతో నీనువార్తను జెప్పవచ్చితిని.

కౌస:—నెమ్మనంబున నామేలే కోరుచుండునీ కీయానందము యొక్కమేకాని యీసువార్త దృఢపడునో లేదో చెప్పఁజాలను.

సుమి:—పౌరు లత్యానందముతో గృహముల నలంకరింప వేడుకపడుచున్నారట. వారికి స్పృహముగాఁ దెలియకున్న నెందుల కట్టియైత్సహము నొందియుంచురు?

కౌస:—సోదరీ! నీమాట వేగముగా ఫలించుఁగాక! (దక్షిణాక్షి బాహుస్పందనము నెంచి తనలో) ఏల యీయశుభశకునము లిట్లు కలిగినవి? కైక కిది యిష్టముగా నుండదేమో. విన భర్తతోనేమైనఁజెప్పి మాన్పించునేమో, సర్వేశ్వరుఁడు నాపుత్రిని కౌయురారోగ్యభాగ్యములం బ్రసాదించుఁగాక. (ప్రకాశము) ఇతరులెవ్వరు విఘ్నములు గూర్చకయున్నచో మనము స్పృహముగా నీశుభవార్తను వినఁగలము.

సుమి:—ఈశుభకార్యమున కెవ్వరు విఘ్న మొనర్పఁగలరు? ఎవరట్టి కుమతులుందురు ?
శక్రువులేలేని రామచంద్రుని శుభమునుజూడ నిచ్చయింపనివా రీలోకమున
నిప్పటికిలేరనుట స్పష్టము. ఇక నట్టివారు పుట్టుదురేమో.

కౌస:—(రహస్యముగా) కైక యేమే నధ్యంతరము కల్పింపకుండునా. ఈమాట మాన
స్సులోనే యడంపుము.

సుమి:—ఈ కార్యమున కేయధ్యంతరములును గలుగవు. అట్టి గట్టి నమ్మకము నాకున్నది.
కులదైవములఁ జక్కఁగాఁ బ్రార్థించుట యిపుడు కర్తవ్యమని నాకుం దోచు
చున్నది.

సీ. వందారుజనగణమందారుఁ డైనత

బృందారకుం డగు ♦ విష్ణుమూర్తి
కామితప్రదుఁ డయి ♦ కరుణాసమగ్రుడై
ముని సన్నుతుం డయి ♦ తనరుశివుఁడు
భక్తకాంక్షాదానపరమవ్రతుం డయి
సంతతానందుఁడౌ ♦ శతధృతియును
ద్రిజగత్ప్రభుండయి ♦ దేవవర్యుండయి
భాగ్యోన్నతింగను ♦ వాసవుండు

తే. వాంఛలను దీర్చి యపమృత్యుఁబాధమాన్ని
యాయువునొసంగి భాగ్యంబులందఁజేసి
కాచుచుందురు గాక యేకరణి తెప్ప
లక్షులం గాచుచుండునో ♦ యల్లుసతము.

9

ఏతరుణమున యువరాజువై భద్రగజంబుపై నధిష్ఠించి శ్వేతాతపత్రంబును,
నురుచిరచామరంబులును, జెలువార, పందిమాగధప్రముఖులు వినుతింపఁ, పౌరు లభినం
దింపఁ, గవీశ్వరులునుతింపఁ, బండితులాశీర్వాదింపఁ, బురమునందిరిగి నాకడకరుదెంచిన
నిన్నుంగాంతునోయని నామనం బువ్విస్తూరుచున్నది. నాయనా జరాభారమునమునింగి
చిరకాలము పంథ్యయను నపకీర్తిం గాంచి పెద్దలయాశీప్రభావంబున, భగవంతుని
యనుగ్రహంబున, నాపూర్వజన్మ పుణ్యపరిపాకంబున, నిన్నుంగన్నదాన. సపత్నుల
మాటల నవయవంబులు చిల్లులుపోవ నోర్చుకొని నీవుపుట్టినదాదిగా మీతండ్రి కరుణ
కుంబాత్రురాలనై హాయిగా నున్నదానను. అనుభవించిన కష్టములకును, పడినమాట
లకును, జేసిననోములకును, సలిపిన యుపవాసంబులకును, మ్రొక్కినదేవతలకును, లెక్క

లేమ. నాకుత్తా ! ఇట్టి నేను నాతనువున నీమొండి ప్రాణములుండ నీవు పట్టాభిషిక్తుఁ
డవై రాఁగా నాకోడలు నీప్రక్కనిలుచుండ శ్వేతచ్ఛత్రంబు నీడనున్న నిన్నెన్నఁడు
చూతునాయని కులదైవములకు మ్రొక్కుచున్నాను. తండ్రి ! ఎప్పుడు మీరిరువురు
నాకోరికదీఱ నీ శుభమహోత్సవ మనుభవించివచ్చి నామ నమస్కరింపఁ గ్రుచ్చియెత్తి
ముద్దిడుకొందు నా యని కోరుచున్నదాన. నాప్రాణమా, రామా, జగదభిరామా,
(అనికన్నీరు విడుచుచున్నది)

రాము:—తల్లీ ! తమయాశీః ప్రభావము గలుగ నీకోరిక కొనసాగుటలో నేమిసంశ
యమున్నది. ఆదిరకాలములో నే యీ శుభము నామను, ఈసంతోషము మీకును
లభించు ప్రయత్నము జరగుచు గాక. ఊహితియుఁ గూహితియుఁడు. (అనినమస్క
రించుచున్నాడు.)

కాస:—(గుచ్చియెత్తి ముద్దిడుకొనును. రాముఁ డాసనము నలంకరించును) వత్సా!
నీవాక్యము ఫలించుకాలము త్వరలో వచ్చుఁగాక. మీతల్లిసుమిత్రకూడ నీవిషయ
మునే తెల్పుచు నాకానందమును గూర్చినది. కొంచెము ప్రయత్నము జరగుచు
న్నట్లే యూహింపవచ్చును. లేకున్న నెల్లతావుల నీవార్త బయలుపడదుగదా.
పెద్దలీవిషయమును జక్కఁగాఁ గనుఁగొని ప్రజలకుఁ దెల్పఁ గలను. ఈశుభవార్త
సత్యము గావలయునని కులదైవములం బ్రార్థించెద. నీవును ఇష్టదైవముల నారాధిం
పుము. నుమిత్రా ! నీవుకూడ రామాభ్యుదయహేతువగు దైవప్రార్థన మొనరింప
వలయు.

రాము:—తల్లీ ! నెలవిప్పు. తమయాజ్ఞానుసారము ప్రవర్తించెద.

(అని నిష్క్రమించును.)

(అందఱును యథోచితముగా నిష్క్రమించుచున్నారు.)

¹(ఇది ప్రతిముఖసంధి.)

ద్వితీయాంకము

శ్రీ ర స్తు

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

తృ తీ యాంకము.

1(పిదప దేవశర్త సూర్యశర్త లను నిరువులు బ్రాహ్మణులు ప్రవేశింతురు.)

కీన:—అర్యా ! సూర్యశర్తా ! శ్రీరామచంద్రుని సన్మణములెంత మనోహరములుగా నున్నవి. సకలజనసంస్తుతి నింత త్వరగాఁ బడసినవా రెవరుండిరి ? రాజ్యమునకు రాకమునుపే సకలజనరంజకుండై తనకు రాఁబోవురాజశబ్దమును నిపుడే సార్థకము చేసికొనుచున్నాఁడు చూచితివా.

సూర్య:—పండితోత్తమా! కాసల్యాదేవి యాశీర్వచనములు నేత్రములఁజెప్పలనలెఁ గాచుచుండఁగా నీమహానీయమూర్తి కేవిషయమునఁ గొఱంత యుండును ?

కీన:—సత్యమే. తల్లిదండ్రులనుం దీరామచంద్రునకుం గలభక్తిప్రేమము లింకొక రికిం గలవా?

సీ. జననియే పరదేవి ♦ సర్వదాత్రి యటంచు

నిరతంబుఁ దలపోయు ♦ నిర్తలుండు

• జనకుడే పరమాత్మ ♦ సర్వకర్త యటంచు

ననయంబు నూహించు ♦ ననఘచిత్తుఁ

డఖిలసజ్జనులే మహాహ్నులౌ తనపూజ

కని సతతం బెంచు ♦ ఘనతరుండు

పరదార లెల్లను ♦ భావింపఁ దనకంబ

లేయంచు మదిఁ గాంచు ♦ హితమనీషుఁ

1. లోపల నిర్దేశింపఁబడిన పాత్రములకు మరల నిందుఁ బ్రవేశము గల్గఁజేయు ఎచే నిది యాంకాస్యము.

2. అశీర్వచనరూప మగుబీజమును మరల ననునదిండుటచే గర్భసంధియారంభింపఁబడియె.

తే. డౌర ! సద్గుణమణిఖని ♦ యఖిలభూమి
 భరణదక్షుడు కరుణార్ద్ర భవ్యచిత్తుఁ
 డాశ్రితా ర్తిహరుండు సద్యశముఁ గన్న
 మేటి యారామునకుఁ గల్గు సాటియెవఁడు.

1

సూర్య:—నీపన్నది సత్యమే. ఇందిసుమంతయు నతిశయోక్తిలేదు. (అని నలుదిక్కులు
 గలయంజూచి) చూచితివా యీ నగరవాసులందఱు మహానందసాగరంబున నోల
 లాడుచు

చ. పనులనొనర్పమాని పలుభంగుల రాముని నే నుతింపుచున్
 1జను లెవరైనఁ గన్పడిన ♦ త్కౌపతి యేమి సభన్ వచించె నొ
 క్కనిముస మైనఁ జెప్పి చనఁగాఁ దగు మాకు నటంచు నాతురం
 బునఁ దమివేడుచుం దిరుగఁ ♦ బూనిరి వీధులవెంబడి బభి.

2

దేవ:—సాగు! సాగు! చక్కగా వర్ణించితివి. వీరందఱు రామాభిషేకమహోత్సవ
 సందర్భనాన క్తమాననులై సర్వకార్యములను మాని యాశుభవార్తాశ్రవణాదరంబు
 మనంబునఁ బరిశ్రాంతి దిరుగుచున్నట్లే యున్నది.

సూర్య:—ఈ ప్రక్కచూడుము. జనులు పేరొలగంబున జరిగినవార్తల మనవలన విన
 నుత్సహించుచు నోళ్లు తెలుచుకొని మనల నెగఁజూచుచు, మనమేమో వచింతుమని
 యువ్వెల్లారుచున్నారు. మనమచ్చటనుండి వచ్చితిమని వీరికెల్లు తెలిసెనో కడు
 విచిత్రము. మన మచ్చటివార్తలం దెలిపి వీరియాతురపాటు మాన్పదమా.

దేవ:—మిత్రమా మన మిప్పని తప్పక చేయఁదగినదే. అలస్య మొనర్చితిమేని వీరికి
 మహాపకారము గావించినవార మగుదుము.

సూర్య:—ఈమాటనిశ్చయము. అతురలకు నిముసమైన నాలస్యము జరిగినఁ గొంపలు
 మునుంగును.

దేవ:—ఓపారపుంగవులారా ! సభామండపమున దశరథభూజాని నెలవిచ్చిన పల్కుల
 సార మిది. అచ్చటి ప్రజలతో నిట్లు చెప్పెను.

చ. జనులను బోయి శక్తి దగి సత్వయుతుం డయి వైరి హంతయై
 2తనరి సమ స్తతా స్త్రీముల ♦ తత్వ మెఱింగి కృపార్ద్రచిత్తుండై

1. ప్రకృతకార్యమున కుపయోగకరమగు ధర్మమునాచరించుటచే నిది అభూత
 పారణము.

2. యథార్థవిషయమునుగూర్చి చెప్పుటచే నిది మాగ్గము.

వననిధిరాజువోలె జనఁవారములందమి నుబ్బజేయు రా
మునకు మదగ్రపుత్తునకు • భూరమఁగూర్పఁగ నేఁ దలంచితిన్. 3

ప్రజలు:—అమీఁద. అమీఁద.

దేవ:—సభాస్థారులందఱును గరతాళములను జేసి

మ. చిరకాలంబు సమ స్తభూభరము నిశ్చింతంబుగాఁ దాల్చి యు
ర్వరయఁ పేరును సార్థకం బయి తగఁ • భాసిల్లఁగాఁ జేసి భూ
వర! యెంతే ధృతిగల్గి యిప్పుడు జరాభారంబునం బ్రుంగి శ్రీ
వరు జ్యేష్ఠాత్మజ రాము భూభరముఁ బూన్పంజేయ యుక్తంబెగా. 4

ప్రజలు —అమీఁద జరగిన వార్తలేమి ?

దేవ:—త్వరపడక వినుండు. అంతట మంత్రులు లోనగువారు లేచి “సకలకల్యాణ
సుగుణధాముం డగుశ్రీరామచంద్రుడు యువరాజగుట మాకు మనస్సంతోషము
గలుగఁ జేయుననివేయిభంగులఁ దెలుపుకొనుచున్నాము. అదెప్పుడు జరగునోయని
త్వరపడుచున్నాము. ఇదమిత్యపని వినఁ గుతూహలపడుచున్నారము”

ప్రజలు—అందులకు రాజుగా రిచ్చిన ప్రతివచన మెట్టిది ?

దేవ:—“మంత్రులారా! పౌరవృద్ధులారా! మీసంతోషము నాకనంతప్రమోదము
నిచ్చుచున్నది. మఱియఁ జిరకాలమునుండి యీసర్వసర్వంసహాభారనిర్వహణ
శ్రమమున నాబుజంబు లలసియున్నయవి. ఇక విశ్రాంతినొందనిచ్చయించు
నాచిత్తమును వ్యాకులపెట్ట నుత్సహింపను. మీరును నవీనప్రభుత్వము నపేక్షించు
చున్నారు. అది యుక్తమే యని నాభాషము. క్రొత్తపదార్థము సర్వజనాపేక్షణీ
యము కదా. కాబట్టి మీయంగీకారము నాకపారసహాయము చేసెను. త్వరలో
నిట్లే యొనర్చువాడ”ననియె.

ప్రజలు:—నేటికి సఫలమనోరథుల మైతిమి. ఇవ్వార్త నెపుడువిందుమాయని తహ
తహపడుచుంటిమి. నేఁడు నిద్రనుండి లేచినవేళ మంచిది.

సూర్య:—మిత్రమా! ఈసద్వార్తను వినవలయునని కౌసల్యాదేవి సపరిపారయై
కొలుపుండి యువ్విఘ్నారుచుండును. కావున మన మచ్చటికి వెళ్లుట యుక్తమే.

1 దేవ:—నీవుచెప్పిన యీమాట సమయానుకూలమైనది. సభావిషయము చక్కఁగా
స్మరణకుం దెచ్చితివి. మనకంటె ముం చెప్పరే నామాట నాదేవితోఁ జెప్పక
మునుపే మనము వెళ్లుట మంచిది.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(సౌధమున యథోద్దిష్టముగాఁ గౌసల్యసపరివారయై ప్రవేశించుచున్నది.)

కౌస:—సుమంత్ర ! నిన్న మేము విన్నట్లు మన శ్రీరామచంద్రునకు శుభమహోత్సవము జరగుట కూహింపఁబడినదని నేఁడు వినవచ్చినది. ఆయుత్సవ మెప్పుడుజరగు నా యనియు, గన్నులార నెప్పుడు కౌంతునా యనియు నుద్విష్టారుచున్నదాన. నీవును విన్నావుకదా యీశుభవార్త.

సుమం:—మంత్రులను బౌరులును గొప్పసభగాఁ గూడిరనియు, మహారాజుగారు తమయభిప్రాయమును చెల్పిరనియు, నందఱానందపరవశులైరనియు విన్నానుగాని యిదమిత్థమని స్పష్టముగాఁ దెలుపువారు కనఁబడనందున నేనును వినఁ గోరుచునే యున్నాను.

కౌస:—నీవు విన్నంతవఱకుఁ ద్వరలోఁ బట్టాభిషేకమహోత్సవము జరగు ననియే విన్నావు కదా.

సుమం:—ఇంచుమించుగా నట్లే యనుకొనవచ్చును. (అని పెదవివిటుచును)

కౌస:—(ఆత్మగతము) సుమంత్రుఁడు పెదవివిటుచుచున్నాఁడు. ఆసభలో నేమేని విరుద్ధప్రక్రమము జరగినదో యేమో. అట్లుండిన నాకెవ్వరైనం జెప్పకుందురా కనుఁగొనియెద (ప్రకాశము) ఆర్యా ! సుమంత్ర ! నీవు విన్నంతలో నీమహోత్సవమునకు విఘ్నములు కలుగవనుట స్పష్టమైనది కదా.

సుమం:—తల్లీ! పదిమంది యొకచోటఁ జేరినపుడు తోఁచినట్లు మాటలాడుచుండురు. ఏదియెట్లున్నను బెక్కుమంది మనపౌరులు త్వరగా నిష్క్రమహోత్సవమును జూడ వలయునని యుత్సాహపూరితాంతఃకరణులై యున్నారనుట తెలియవచ్చినది.

కౌస:—నీమాటలవైఖరిని బట్టిచూడఁగాఁ గొంతమంది విఘ్నకర్తలు గలరని తోఁచె డిని. కట్టా ! మనోవాక్కాయకర్తముల న్స్వారికైనఁ గీడుసేయందలంపనైనఁ దలంపనిరామునిమేలు చూడ నోర్వనివా రుందురుకాఁబోలు. ఇకసర్వజనప్రియ పక్షము లెవ్వరెట్లుందురో!

సుమం:—తల్లీ! తమరాత్త సందియ మందవలదు. చక్కఁగా జరగును. విఘ్నము లూడ దవని కార్యములుండవు. ఆవి పౌసఁగుటయే కార్యమునకు విన్నెకలునట్లగు.

కౌస:—నిశ్చయమేకాని సకలకష్టముల ననుభవించి విసిగియున్నదానఁ గానఁ జీమ చిటుక్కుమన్న నేమోభయము రాఁబోవునని భయమందుదాన. అంతియకాక నాకుఁ బ్రత్యక్షవిరోధమును గనఁబఱచువారున్నారు కాఁబట్టి సంశయ మపుడపు డంకురించును. కానీ మనయత్న మేమిఁజూగును? భగవదుద్దేశ్య మెట్లో యట్లే నెఱ

వేటును. సుమంత్రా ! ఇంకను శుభవార్తాహారులు రాకయున్నారు. కారణ మేమో !

(దేవశర్తయు సూర్యశర్తయుఁ బ్రవేశించి)

1 అహా ! ఏమి మనయిరువుర యదృష్టము అత్యద్భుతశుభవృత్తాంతమును దేవిగా రికిఁ దెలుపుభాగ్యము మనకు లభించినది. మనము చెప్పినమాటలను విని దేవిగా రానందసాగరమున నోలలాడుదురు. (అని యోలగమును బ్రవేశించి) దేవిగారికి జయము ! జయము !

కాస:—సుమంత్రా ! మన మనుకొనుచున్న ప్రియవార్తలను జెప్పువారా వీరు ?

2 ఇరువురు:—దేవీ ! తమకు శుభప్రియవృత్తాంతమును మనవిచేయవచ్చిన దేవసూర్య శర్తనామకుల మగు విప్రులము.

కాస:—ఓహో ! మీరాక హృదయానందమును మాకుఁ గల్గఁజేసినది.

సుమం:—విప్రోత్తములారా ! రామప్రియవార్తలను చెల్పి మాకెల్లనానందముగల్గఁ జేయుఁడు.

దేవ:—తల్లీ ! శ్రీరామచంద్రునియువరాజుగాఁ జేయునుద్దేశ్యముతోఁ గూర్చిన మహా సభకు మేమును వెళ్లియుంటిమి.

కాస:—అచ్చట నేమిజరగినదో చక్కఁగా విన వేడుకయగుచున్నది.

దేవ:—

చ. త్వరపడువారెకాని గుణధాముని రామునిఁ బట్టభద్రు నె
క్కరణిని నెఱుచూతు మనుకాంక్షలనుండెడవారె కాని యె
వ్వరును మఱొక్కఁడీతిఁ గనుబల్కెడువా రటఁ గానరారు మే
మరసితి మెల్ల భంగులనునమ్మరొ భూపతి యల్లెపల్కెఁగా.

5

కాస:—తరువాత తరువాత.

దేవ:—మంత్రులఁదలును సకలకల్యాణగుణధాముని రాము నభిషేకింపుమని తమ సంపూర్ణవాంఛితమును చెల్పిరి.

కాస:—అమీఁద నేమిజరగినది ?

సూర్య:—(మాటఁ దానంచుకొని) తల్లీ ! పౌరులం గాంచి మహారాజుగారు

1. ప్రస్తుతోక్తర్వాభిధానమగు సుదాహరణము.

2. సంఘింతితార్థప్రాప్తిచే నిది క్రమము.

చ. తనువు జరాభరంబున నితాంతము చిక్కె శిరోజముల్ తమం
తన దధిపూసినట్లు గసితచ్చవిఁ దాల్చె శిరంబు కంపముం
గనియెడు దృష్టిపాటవము క్రన్ననఁ దగ్గెను బుద్ధికౌశలం
బనునదిలేదు గాన నికనాత్మజుని యువరాజుఁ జేసెదన్.

6

అని నెలవిచ్చిరి.

1కౌస:—(నుమంతునిజూచి) వీరిరువురకు సంతోషవార్తాకథనమునకు ఫలంబుగాఁ
జక్కనిపారితోషికము నిప్పించుము.

నుమం:—(చిత్తమని పారితోషిక మిప్పించును.)

దేవ:—(పారితోషికప్రదానమునకుం బరితృప్తి నొంది) తల్లీ! తమ యాదార్యము
సకలయాచకజనులపాలిటి కల్పవృక్షము నుడి.

కౌస:—అమీఁద జరగిన దేమి?

సూర్య:—పౌరులందఱు నేకవాక్యముగ సంతోష ముట్టిపడునట్లు మహారాజు గారి
యభీష్టము ననుసరించి శ్రీరామచంద్రున కభిషేక మొనరించి సుంత విశ్రాంతి నొందు
టయు మాకభీష్టమే యనిరి.

కౌస:—తరువాత?

సూర్య:—దశరథమహీపాలుఁ డానందరసాబ్ధి నోలలాడుచు నాప్రజల యభీష్టము
నెఱవేటును గాక యనియె.

కౌస:—నుమంతు! నేటికి సువార్త దీనిని వింటిమి. ఇక ధన్యురాలనేయైతిని. నా
మనం బిప్పు డీసద్వార్తను సుమిత్ర మొదలగు వారికిం దెలుపవలయునని త్వరపడు
చున్నది.

నుమ:—నేనును బెద్దల కెల్లరకు నిశుభవార్తను దెలుప వెళ్లుచున్నాను.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

(పిదప దశరథుఁడు వసిష్ఠమునితో రహస్యమండపమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

దశ:—వసిష్ఠమునిచంద్రా! సభలో నా నుడివినమాటలు మీరు విన్నారుకదా. ప్రజ
లెల్ల రామాభిషేకోత్సవదర్శనకుతూహలులై యున్నారు.

వసి:—కుతూహలము మాత్రమే కలిగియున్నారా ఎప్పు డెప్పుడని త్వరపడుచు
నున్నారు. వారియుత్సాహ మనివార్యము.

శా.శ్రీ)రాముండు క్షిత్తిఃఃడై మహిరుముంజెన్నారఁ బాలింపఁగా
భూరిప్రాభవ మొప్పు భూరమఃశిసంఃపూర్ణప్రభాయుక్తితోఁ
దారాజిల్లుచునుండఁ బంక్తిరఃః డుత్సాహంబుతోఁ బొంగఁ గా
శ్రీరంజిల్లఁగఁ జూతు మెప్పుడనుచుంజిత్తంబులం దెంచుచున్. 7
క్షణ మొకయేడుగా గడపుచున్నాడు రాజేంద్రా !

దశ:—నిశ్చయమే నామనంబునంగూడ నట్లేయూహించుచున్నాను.

వసి:—“శుభస్యశీఘ్రమ్” మనుచూక్తి మీరెఱుంగనిదియా.

దశ:—మునీంద్రా త్వరపడవలసినదే గాని, నాచిక్కులు తమకుఁ దెలియనివియా.

వసి:—ఏవిషయముననో

దశ:—తమకుఁ దెలియని విషయము లేవు. అయినను జెప్పుచున్నాను. నేను సంతా
నార్థి నై కేకయరాజపుత్రుని బరిణయమాడఁ గోరి యాధరారమణునియింటికింజని
యతనిమన్ననలం బడసి నాయభిప్రాయమును దెలిపితిని. నాయుద్దేశ్యమును విని
యారాజచంద్రుండు నన్నుంజూచి

చ. జరవర! నీవునాతనయసమ్మతిఁబెండ్లిలియాడ నెంతయున్
మనమురఁ గోరుదేని నొకఁమాటవచించెద దానికొప్పినన్
దనయ నొసంగువాఁడను నితంబినికిన్ జనియించుపుత్తునిన్
జరపతిఁ జేయఁగావలయుఁ జక్కఁగనెంచి వచింపు నిష్టమున్. 8
అని పలికెను.

వసి:—అమీఁద ?

దశ:—నేను ముదుసల్పినైనందునను, ముందు వివాహము చేసికొన్నభార్యలయందు
సంతానముం బడయును నన్నయాశ యిందుకంతయు లేనందునను, నీసుదతి
యందు సంతానమే లభించుప్రాప్తముండిన నతఁడు రాజగుట కేయభ్యంతరము
గలుగదను నూహ నాకపుడు తోచినందునను నొక్కింత యోజించుచుండఁ
ద్వరపడి యారాజునాతో

క. పలికితిని నామనోరథ
మెలమిని నీవట్లు సేయఁనిష్టపడితివే
లలనం బరిణయమగు మీ
ములఁజనుమా లేకయున్నఁబురనరమునకున్.

అని స్పష్టముగాఁ బలికెను.

వసి:—అప్పుడు ?

దశ:—ఇక నేను మాట యియ్యకున్నఁ గార్యముతప్పునని యూహించి యట్లేకాని మ్మంటిని.

వసి:—సరే, మీ భావము నాకుఁ దెలిసినది. ఇప్పటిప్రయత్న మామాటకు విరోధముని కదా?

దశ:—అట్లు గాదు. చేయువిధ మెట్టులోయని.

వసి:—అట్లే కానిమ్మని కదా మీరుచెప్పినది.

దశ:—అవును.

వసి:—దానివలన బాధయేమి ?

దశ:—శమకుఁ దెలియనిదేమున్నది ?

వసి:—రాజేంద్రా ' తమ సంజయమును దీర్చెదఁగాని యవ్వలివృత్తాంతమును జెప్పుఁడు.

దశ:—అంత సకలబంధుని త్రపరిజనుల సరుక్షమమున నారాజు నమ్మంజూచి,

చ. జనపతివీవు భానుకులఁస త్తముఁ డీతఁ డనంగ సద్యశం

• బునుగని యధ్వరంబులనుఁబూని యొనర్చి తపంబుచేసి చ

క్కనివిధి చానముఁసలిపిఁక్రాలినవాఁడవు నిక్కువంబుగా

మనమునఁ గల్గువాక్యమును • మాకిటఁ దెల్పుము సూన్యతంబుగన్.

అని గట్టిగాఁ బ్రశ్నించెను.

వసి:—అందులకు ?

దశ:—

క. నీసుతకు నుతఁడు కల్గినఁ

జేసెద భూపతిగ నొండుఁచింతమనమునం

గాసంతయైనఁ జేయకు

మా సత్యము నాదుమాటఁయని తలఁపఁ జనున్.

అంటిని.

11

వసి:—(ఇంచుకయోజించి) రాజేంద్రా! కానిమ్మ. నీవామ్మన కసత్యవోషంబులేదు.

ఎట్లంటివా. వినుము. వివాహముచేసికొనిన సంతానము గలుగునను నుద్దేశ్యముతోఁ

గైకనుగైకొంటివి. వారుకోరినరీతి నొప్పుకొంటివి. ఇపు డామాట తప్పిన లోకు

తెరింగిన ననుచూడరా యని సంకోచింపఁ బనిలేదు. నీకువివాహమై చాలకాల
మాయె. సంతానము గలుగదయ్యె. తుదకుఁ బుత్రకామేష్టిచేయ భగవంతుఁడను
గ్రహించి పాయస మగ్నిహోత్రునిచే నిప్పించెను. దాననీకు నలుపురుకుమారులు
గలిగిరి. ఇది దైవలబ్ధసంతానము కదా. కాబట్టి నీవపుడన్నమాట ప్రకారము
జరపఁ దగినదేదియునులేదు. ఇంతియగాక కౌసల్యకు సంతానముగలిగినను నీ
కుమారికకుఁ గలిగినకుమారునకే రాజ్యమిత్తుననిపలుకలేదు. జ్యేష్ఠపత్ని దేవేరియనఁ
బడును. ఆమెకు సంతానము గలిగినయెడల వానినివదలిపెట్టుట న్యాయవిరుద్ధము.
కాబట్టి నీచిత్తంబునఁ గలయు తలపాటు నడంచుకొని సుస్థిరుండవై యిక్కా-
ర్యము జరపుము. ఇదియ నాయుదంతము.

దశ:—మహాత్మా! మీవచనము శాస్త్రసమ్మతము. నాకు నిదినమ్మతమే. కనుక నే భరతుని
శత్రుఘ్నుని తోడిచ్చి మేనమామయింటికిం బంపితి. వాఁడు రాకముందే యిక్కా-
ర్యము సాగవలయు.

వసి:—(అర్తగతము) ఈరాజునకేమో మనస్సున నొకయాలోచన మున్నట్లున్నది.
కనుఁగొనియెద. (ప్రకాశము) రాజేంద్రా! ఇంతలో భగతుఁడు మేనమామం
గుడివచ్చి యిక్కార్యమునకు విఘ్నముఁగల్గించిన ?

దశ:—(కోపముతో) 1 యుధాజిత్తునచ్చి యట్టియసందర్భపు మాటలాడినఁ బోనిత్తునే.
నాయెదుటనిల్చి మాటలాడఁ గలఁడే. అట్టియనుమానము మీకువలదు.

వసి:—(చిటునవ్వుతో) రాజపుంగవా! మీనిశ్చయ మారయఁగోరి యంటినిగాక
నాకనుమానమేమి ?

దశ:—ఈవిషయము సామాన్యజనులెఱుఁగరు. భరతునితల్లియు నపుడు వినియుండు
నని నేనమ్మఁజాల.

వసి:—ఇతరు లేవరేని వినియుండి యామెకుఁజెప్పిన ?

దశ:—మహాత్మా! ఆవిషయమున నించుకయనుమానము నాకునుగలదు. కావుననే
త్వరలోముహూర్తము సిద్ధముచేయుఁడని మనవిచేయచున్నాఁడను. మఱియొక
విషయమును జెప్పమఱచితిని. వినుండు. కైకయింటఁ బెక్కండు పరిచారికలు
గలరు. వార్ధండు కేకయరాజొసఁగినవారలే. వారిలో నెవరుకకై న నీసంగతి
తెలిసియుండెనా చిక్కుపచ్చును. కనుక నేగదా యనవరత మాయింటనున్నవారి
నెల్ల సన్నానించుచుందును.

పసి:—రాజేంద్రా ! ఇన్నిచిక్కులలో మీమనస్సు తగిలియున్నదే. ఎట్లు కార్యము నిర్వహించి మాట నిల్పుకొనగలరు ?

దశ:—ముసీంద్రా ! అపుడు కేకయరాజుచే వంచింపబడితిని. ఇపుడు కైకచే వంచింపబడుదునేమో యనియే విచారించుచున్నాఁడ.

పసి:—ఇన్నిశంకల కవకాశ మిచ్చినచో మనస్సున స్థిరత్వ మెట్లుపాదుకొనును ?

దశ:—మహాత్మా ! తమయాశీర్వచనప్రభావము నాదండమండ నెన్నిచిక్కులుగల్గినను గార్యము కొనసాగుననియే నానమ్మకము. (అని యిండుమక మోమునంచియుండును.)

పసి:—

చ. జనవర! యేమొకో మది విచారము పూనినయట్టు లున్నవా
రనితరసాధ్యకృతముల ♦ నన్నివిధంబులఁ దీర్చుశక్తియున్
జననమునుండియే కలిగె ♦ జక్కఁగనిప్పుడు చింతఁబూన నే
పనియును దీర్పఁగాదు గద ♦ పట్టినపట్టును మానుటొప్పునే. 12

దశ:—ముసీంద్రా! మహాకసంగతియు మనవిచేయవలయునని స్మృతిగల్గినది. కొలఁది రాత్రులనుండి యనేకభంగుల దుస్స్వప్నములగుచున్నవి. ఇట్లెన్నఁడును గల్గినది లేదు. అవిషయము మనోధైర్యమును వదలఁగొట్టుచున్నది.

పసి:—

చ. కలలు నిజంబు లెట్లగును? ♦ గల్లలుగావె విచారమేల?యి
వల్కులఁ బరమాత్ముఁ గొల్చుపని ♦ బూనిన మీ కవి యేవిధంబునన్
ఫలమునొసంగఁ జాలు మది ♦ బాయనిచింతను బూన కింక ని
స్తులమగు సద్వ్రతంబునకుఁ♦దోడనె పూనుము నిండుఁగోరికల్. 13

భూపాలమాళీ ! ఏకాంతంకములు మనస్సునం బాదుకొల్పక పరమేశ్వరు మనస్సుననిడి యిక్కార్యమునకుఁ బ్రయత్నింపుఁడు. తర్వాతిపని సర్వేశ్వరునిది. మన పని నెఱవేర్చుట మనపని.

దశ:—అట్లేయొనరింతును. రామచంద్రుఁడు యువరాజుగావలెనని ప్రజ లువ్వెట్లూరు చునున్నారు. మీయిష్టము నట్లేయున్నది. మంత్రులందఱును బ్రజాభిప్రాయము నెఱవేర్చుట యుక్తమనుచున్నారు. ఎప్పు డెప్పు డాయుత్సవముఁ గన్నులారఁ జూతునాయని నామనస్సు త్వరపడుచున్నది కాని యొకప్రక్కన సంశయములు నన్నాకులపెట్టుచున్నవి.

వసి:—ఇంద టిట్లుకోరుచుండఁగా సర్వేశ్వరుఁడు కరుణానీరరాశి యగుట నిక్కార్యంబును గొనసాగించునని నమ్మి ప్రయత్నింపుఁడు. “భవితన్యంభవత్యేన” యన్న మాట సత్యముగదా.

దశ:—మునీంద్రా! 1 శ్రీరామచంద్రుని యభిప్రాయమునుగనుఁగొనవలదా, ఇంకను గొంతకాల మేకప్రములంబొందక స్వేచ్ఛగా నుండవలయుననితాత్పర్యమా, లేక యువరాజు గావలయుననియిష్టమా, యని యడిగి తరువాతఁ బ్రయత్న మొనరింతము.

వసి:—2 ఇది సర్వోత్తమమగుకార్యము. చక్క-నియాలోచనము చేసితిరి. తప్పక యిప్పుడే యిక్కార్యము చేయవలయును. సకలజనసమ్మతుండగు రాముఁడువచ్చి మీయానతి యువరాజపదము నొందుఁగాక.

దశ:—సుమంత్రుని బిలిపింపుఁడు.

వసి:—(దౌవారికునింబిలిచి) వేవేగ సుమంత్రుని దోడ్కొనిరమ్ము.

దౌవా:—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును.)

(పిదప సుమంత్రుఁడు ప్రవేశించును.)

సుమం:—జయము జయము చక్రవర్తిగారికి.

దశ:—సుమంత్రా! కూరుచుండుము.

(సుమంత్రుఁడు నిర్దిష్టసనమునఁ గూరుచుండును)

వసి:—బుద్ధిమదగ్ర గణ్యా! సత్వరముగా రామచంద్రుని రథారూఢునిగఁ జేసి తోడితెమ్ము. రాజాజ్ఞ యని తెల్పుము.

సుమం:—మునీంద్రా! అట్లేయొనరింతును. (అని నిష్క్రమించును)

(తరువాత శ్రీరామచంద్రుఁడు సుమంత్రునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

రామ:—జనకా! తమకుమారుఁడు రాముఁ డిదెనమస్కరించుచున్నాఁడు. మని వర్యా! ఇవె నమస్కారములు.

దశరథ వసిష్ఠులు:—రామచంద్రా! వత్సా! చిరంజీవివై సకలరాజ్యరమ ధురంధరుఁ డవు గమ్ము.

వసి:—వత్సా! ఇందుఁ గూరుచుండుము.

1. ఇదిప్రాప్త్యాశ.

2. ఇది పతాక.

(రాముడు యథార్థ వీతమునఁ గూరుచుండును)

దశ:—నాయనా ! నిన్నిటకుం బిలిపించుటకుం గలకారణములఁ జెల్పెద విను. విని యట్టిటనక నాకోరికను దీర్పుము.

రాము:—తండ్రియాజ్ఞ శిరసావహించెద.

దశ:—

సకలవిప్రామరుల్ సంతసంబంద న
ధ్వజములఁ జేసినవాడఁ బూన్కి
దొంగంతివరసంతఁ తినిజేరి మౌక్తికా
దినిఖిలవస్తువుల్ దెచ్చినాడ
భూపాలకులనెల్లఁ బోరున నోడించి
దాసభూతులుగాఁగఁ జేసినాడ
ధారణీచక్రైకభారంబు లీలమై
నిల్పితి భుజమాలనిశ్చలముగ
సకలసుఖములఁ బొందితి శౌర్యమహిమ
దేవతలు మించువేడ్కనుఁ తంప నింత
కాలమేలితి రాజ్యంబుఁ చాలునింక
ననుచుఁదోచెను నామదికనుఁగుఁబుత్ర.
మఱియు.

14

చ. కరము పరాక్రమంబు వెలుఁగఁ సురవైరులఁ దాకి సాయక
స్ఫురదురుశక్తిఁ గాంచి సురపూజ్యులు సంతసమంది యకా బలీ
ధరణిపులందు నీతఁడె నితాంతమహాజ్ఞుల తేజుఁడంచు నం
బరముననుండియే నుతులు బాగుగఁ జేయఁ జెలంగినాడఁ యీ. 15

ఇంతియగాదు. దుర్వారగర్వంబున విష్ణువీగు రాజలోకంబు నవార్యశౌర్యం
బునం జేండి పాదాక్రంతులం గావించితి. దిగ్విజయంబొనర్చు కుతూహలంబున
నెన్నియోపర్యాయములు బయలుపెడలి రణభేరికాధ్వనుల దిక్కులనించితిం గాని
యొక్కఁడైనను మార్కొని నిలుపఁబ్రయత్నమునైనఁ జేయమింజేసి తిరిగితిరిగి
యయోధ్యంజేరితి. షష్ఠాశ్రమధర్మంబుల సుంతయేనిఁ గొఱతవడకుండం గాచితి.
రాజనీతినెఱింగి పూర్వాచారంబు తప్పకుండ నింతదనుకఁ బ్రవర్తించితి. సకలసుఖము
లనుభవించి సంతృప్తి నొందియన్నవాడ. ఇంక నీమహీభారంబు మోవఁబూననిమన

స్సతో నున్నవాడ. అటువదివేలేండ్లు నిండినవి. నాలుగెక్కువయేగాని తక్కువ యుండవు. ఇంకెంతకాలము దుర్వారోర్వభారంబు పహింతును? చిరకాలము తపస్సు లెన్నియో యొనరించి కులోద్ధారకుని, సుగుణగణమాన్యుని, బరాక్రమధన్యుని, ఆశ్రితశరణ్యుని, నిన్ను జ్యేష్ఠపుత్రునిగాఁ బడసితిని. ఇంక నాకేవిషయములందును గొఱంత లేదు. సకలమనోరథములు నిన్నుఁగన్నప్పుడే నిండినవి. ఇంకమీఁద నీవు.

ఉ. పూనుము రాజ్యభారమును బొంకముగా సుజనుల్ నుతింప నెం
దేని యశస్సు డిందువడఁకే చెలువారఁగ రాజ్యమేలుమీ
సూనులఁగాంచి యన్వయము శోభిలఁ జేయుము మమ్మునెల్ల నిం
పూనఁగఁ జేయవయ్య సుగుణోత్తమ యోరఘువంశభూషణా. 16

ఇంకొక్కమాట వినుము.

చ. ¹ధరణిఁగలట్టి యెల్లరుని తాంతసుఖోన్నతిఁ జెందునట్లు కా
వరమున భూధవుల్ ప్రజల బాధలు పొందఁగఁ జేయకుండ ను
ర్వర తననామ మర్థయుతి భాసిలుచుండఁగ నొప్పురీతి నో
వరసుత ! యేలవయ్య గుణవద్యుఁ డితండనుఖ్యాతి నొందుచున్. 17

ఇది త్రికరణశుద్ధిగా నేఁజెప్పినమాట యనినమ్ముము.

ఇపుడునీవు.

తే. కొంత కాలమిట్లు కుదురుగా నుండెద
మీరు రాజ్యమేల మిగులుసుఖము
లొందుచుండ ననుచు నోపుత్ర పల్కకు
జనకునాజ్ఞ దాటఁజనదుగాన. 18

వత్సా! రామచంద్రా ! ఎల్లండియే పువ్యనక్షత్రము. నీకుఁ దారాబలముగల
దని పెద్దలువచించిరి. నాయాజ్ఞ నిసుమంతయు దాటక యింతదనుకఁ బ్రవర్తించినట్లే
యిపుడు నీవిషయమున బదులుపల్కక యంగీకరింపుము. ఇంతత్వర యేల? బంధు
వ్రాతమంతయుఁ గూడునట్టులు వేటొకముహూర్తము నిశ్చయింపరాదాయనకుము.
వినుము.

ఉ. కాలమునాకు దుష్టమయి కన్పడుచున్నది పెక్కుమాట లిం
కేల మదాజ్ఞఁ బూనుటయెయి త్తఱిఁ గృత్యము నీకు విఘ్నముల్

1. గర్భబీజసముద్భేదమగు నాత్మేపము.

చాలగఁ గల్లు జాగుననుజుక్కఁగనెంచియె పల్కినాఁడ నో

బొలక యింక మాటునుడి • పల్కక నాపలు కాదరింపుమా. 19

నాముద్దులకుమారా! నిన్నుఁ గన్నప్పటినుండియు నేవిచారము లొందక యున్నాను గాన నిత్తటి నీమహాత్మ్యముం గన్నులంజూచునదృష్టము నాకుం గల్పింపుము. (అనికొఁగిలించుకొనును.)

రాము:—తండ్రీ! తమయాజ్ఞ నతిక్రమించువాడఁ గానని యెఱింగియు నింతదూర మేల చెప్పవలయు. ఎట్టియిక్కట్టులు సంభవించునట్టి దై నను దమయానతి మీఱు వాడనుగాను. ఇఁక నిట్టిశుభకృత్యమున నేలయింకొకమాట పల్కుదును. తమ కెద్దిహితమో నాకదియే పరమసమ్మతము. మీకేది యహితమో నాకదియే సర్వవిధముల నసమ్మతము. మీపాదములయాన మీమాట నేనెప్పటికిని దాటి ప్రవర్తించువాడఁ గాను. విచారమిట్లు తమరుపూననేల ?

దశ:—ప్రియతనయా! రామచంద్రా! నీవేమెఱుంగవు నాయనా, సకలవిధశ్రమముల ననుభవించినవాడఁగాన నేనింతత్వరపడుచున్నాడ. ఆవిషయముల నిపుడు నీకుం దెలియపఱచుట యనవసరము. నిర్విచారమనన్ముడఁడువుగా నీవుండుట నాయిత్యము. ఈవిషయ మింకను వెలిఁబుచ్చకు. రేపు నేనేయందఱకుఁ దెలియజేసెద. సమాహితాత్ముడవై కులదై వములం బ్రార్థింపుము. తల్లితోడను బత్నితోడను ముచ్చటింపుము. తల్లియాశిషములం బొందుము. ఇఁక నీవువెళ్లవచ్చును. (అనికొఁగిలించుకొని యానందబాష్పముల విడుచును.)

రాము:—తమయాజ్ఞ శిరసావహించెద (అనినిష్క్రమించును.)

దశ:—మీసీంద్రా! ఇఁక మీరభిషేకమునకు వలయుసంభారముల సిద్ధముచేసికొనుఁడు. నేనును దత్ప్రియత్నమున నుండెదను. సుమంత్రా. పురము సకలవిధ శృంగారములతో నలంకరింపుడని పౌరులకుఁ దెలియనట్లు చాటంబంపుము. మంత్రులు మొదలగువారు తమతమకృత్యములయందే శ్రద్ధపూని యుండవలయు. ఎల్లుండియే శుభముహూర్తమని ముసీంద్రులు వచించిరి. ఇఁక నాలస్యము చేయరాదు. సర్వజనసమ్మతమగుకార్యమున నేల జాగునేయవలయు ?

(తెరలో)

సీ. మదదంతిదంతయుఁగ ములందుఁ గ్రీడించి

శారదాదేవితోఁసరసమాడి

మల్లి కాసత్సుమఁమంజులతకునవ్వి

శరదబ్జబింబంబుఁజుప్పరించి

తృ తీ యాం క ము

దిక్కామినీమణి ♦ దివ్యాంగచందన

పంకంబుపైఁదమిఁ ♦ బౌదమూని

పంకజలతికను ♦ బలునూఱులు హసించి

యంచలపిండును♦ద్యమముమాన్చి

యెందుఁదన కుద్దినేనని♦యెసఁగుచున్న

వస్తువునుగాన కోభూప ♦ వరకిరీట

రత్ననీరాజనాంచిత♦రమ్యపాద

భవ్యతావకసత్కిర్తి♦పరిధవిల్లు.

(అందఱునిష్క్రమింతురు)

₁(గర్భసంధి)

ఇది తృతీయాంకము.

శ్రీ ర స్తు

విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేకము

చ తు ర్థాం క ము

(విలాసియను నొకచేటి ప్రవేశించుచున్నది.)

విలా:—(అత్తగతము) దివాణములలోఁ బనిచేసిపనిచేసి విసుగెత్తినది. ఎన్నాళ్లుపని చేసినను బహుమతి దొరకుటలేదు. ఏపల్లెనుండియో వచ్చి యాయనొద్దలోఁ గాపురమున్నదాన. ముసలిదాననగుచున్నాను. ఇన్నాళ్లుకుగా ఇపుడేమో గొప్ప తిరుణాళ్లవంటి సంబరము జరగునంట. నాకును బహుమతి దొరకనచ్చును. రాణుల నందఱి నాశ్రయించి నాదేహము దారపోసి కొలువుచేసితిని. అపనియీపనియ నక యన్నిపనులుచేసితిని. చేతులు కాయలుకొనినవి. నేటికేమో సంబరము జర గుననుకొనుచున్నారు. ఇన్నాళ్లుపడిన శ్రమమునకుఫలము నాకుఁ గలుగవచ్చును. (దూరమునకుఁ జూడ్కినిగుడించి) ఎనరో అంతఃపురమునుండి వచ్చుచున్నట్లున్నది. (చక్కఁగాఁజూచి కొంచెముముందునడచి) అహా ! నాసావాసగత్తె పద్మావతి వచ్చుచున్నది. (అనిముందునకునడచును.)

పద్మా:—(ప్రవేశించి) అక్కయ్యా ! విలాసిని ! చూచినావా ఊరిశృంగారము. రెండుకన్నులుచాలలేదే.

విలా:—నిజమే, ఏకాలమున నిట్టియలంకారము చూడలేదు. నేడేమో అకస్మాత్తుగా అలంకరించుచున్నారు. ఏయింటను బందిళ్లే, తోరణాలే, ముగ్గులే, అబ్బా ! నాలుగుకన్నులున్న బాగుండునేమో చూడడానికి.

పద్మా:—అక్కయ్యా ! యాయలంకార మెందుకో నీకుఁదెలిసినదా.

విలా:—బాగా తెలియదు గాని యేదోరాజుగారు తిరుణాళ్లచేయింతురని విన్నాను.

పద్మా:—ఓసి వెట్టిదానా ! తిరుణాళ్లయేమిటి ? పల్లెటూరి మోటుతనమింకను నీకుఁ బోలేదే.

విలా:—వెట్టిదాననే అక్కా ! అదేమిటో నాకుఁజేప్పుము.

పద్మా:—శ్రీరామునకుఁ బట్టాభిషేకమట. (అనిచెవిలో) ఈసంగతియెసరితోను జెప్పకు. మళ్లా తెలుస్తుందిలే.

విలా:—(రహస్యముగా) రామునకా తిరుణాళ్ల.

పద్మా:—ఓసిచెవిటిదానా! తిరుణాళ్లగాదు పట్టాభిషేకము.

విలా:—అమాటరాక తిరుణాళ్లంటిని. రామునకేనా. అబ్బా! ఇంక చీరలు రవికలు గాజులు అన్ని మనకు దొరకును. తిన్నంతతిండి.

పద్మా:—అక్కో! నాపై దయయుంచవూ.

విలా:—నాదేమున్నదక్కో.

పద్మా:—నీవు కౌసల్యాదేవియింట నున్న దానవుకదా.

విలా:—నీవునుసుమిత్రాదేవియింటనుండలేదా.

పద్మా:—ఉన్నానుగాని మీ యమ్మగారియింటగదా వేడుకలెక్కువ. అసందడిలో నన్నుమఱచిపోవవుగదా!

విలా:—ఏమిటో యీవేళాకోళాలు నాకుఁ దెలియవు.

పద్మా:—హాస్యాలుకావక్కా! నిజముగా ఈయుత్సవమంతా మీఁదే. మీయమ్మగారి తోఁ జెప్పి నాకు బహుమతి యిప్పించవలయును.

విలా:—మారామునకు రాజ్యముదొరికితే మీలక్ష్మణునకు దొరకదుగా.

పద్మా:—అక్కయ్యా! అట్లుగాదు. నామాటను జక్కఁగా జ్ఞాపకముంచుకొనుమా.

విలా:—అమాటలుండనీ! ఎపుడు మారాముఁడు రాజగును?

పద్మా:—పెద్దరాజుగా రాసంగతి తీర్తానించుచున్నారట.

విలా:—భరతుఁ డూరలేఁడుకదా.

పద్మా:—భరతుఁడుపచ్చవఱకు నిలుపుచురో లేకజరపుదురో?

విలా:—దశరథరాజు భరతుఁడు రాకున్న నింతయుత్సవము చేయించునంత మొన గాఁడా?

పద్మా:—కాకేమి?

విలా:—కైకయింటికింబోయి యీమాటచెప్పిన నామె తనకొడుకులేనిదే యీమాట కొప్పుకొనునా.

పద్మా:—1(ఏమోఅలోచించి) అఁ. జ్ఞాపకమువచ్చినది. త్వరలో రాజు రామునకుఁ

1. స్నేహవశముచేత నియతాప్తిప్రదర్శనమాలముగా బీజము నిందుఁ గూడ విమర్శించుటంబట్టి విమర్శసంధి యారంభింపఁబడియె. దోషముల వెల్లడిచేయుటచే నిది యపవాదము.

పట్టు కట్టుకు రుగని నిశ్చయించినాడట. కైకమాటలకు లోబడడట. భరతుఁ
దూరనున్నను లేకున్నను ఈకార్యము అతివేగముగా జరగునట. కాసల్య
యిష్టమే నెఱవేఱునట. రాత్రి యీమాటలేవరో యనుకొనుచుండఁగా విన్నాను.
అలస్యములేక రామమూర్తి రాజయి సింహాసనమెక్కుటను నీవు చూడఁగలవు.
అంతఃపురము నలంకరించుచుండఁగాఁ గన్నులపండువుగాఁజూడక వచ్చినావేమి?

విలా:—అంతఃపురములో కొందఱిప్పుడే జరగదని కొందఱుజరగునని యెవరికిఁ దోచి
నట్లు వారనుకొనుచుండఁగా విన్నాను. కొంతసేపక్కడనే నిలువఁబడియుంటిని.
త్వగజుడువారెవరు నాకుఁ గానరాలేదు. కాబట్టి యెపుడో తెలియకవచ్చితిని.
పద్మా:—ఓసి వెఱ్ఱివానా! నీకుఁ దెలియలేదేమోకాని సకలవిధశృంగారములతో నంతః
పురమును ముచ్చటగా నలంకరించుచున్నారు.

విలా:—ఏమేమో పనులుచేయుచుండిరి. ఆమొఱ్ఱయేమిటో నాకుఁ దెలియలేదు.
అయితే కైకయిందులకు సరేయన్నతర్వాతఁ గదా యుత్సవము.
పద్మా:—(అలకించి) అక్కా! రేపే ఆయుత్సవమట. అదిగో అందఱునుకొనుచు
న్నారు. మనముకన్నులారఁ జూడవచ్చును. అయినను వారియొద్దకుంబోయి యడు
గుదమురా.

(అని యిద్దఱు నిష్క్రమింతురు)

(ఇది ప్రవేశకము)

(తరువాత మంధర ప్రవేశించుచున్నది.)

మంధర:—ఏమబ్బా! అయోధ్యకొత్తగా నున్నట్లున్నది? ఎన్నఁడులేనివేడుకలు
నేఁడు కనఁబడుచున్నవి. కారణమేమో తెలియరాలేదు. ఇంకఁగొంతసేపటికై
నను నాకుఁ దెలియదా. అప్పటికిని దెలియకున్న మాయమ్మ గారి నడిగెద. ఆమె
గారికిఁ దెలియక చీమచిటుక్కుమనికూడ ననదుకదా. దేవతోత్సవమా? ప్రతి
యింటిముందఱను రంభాస్తంభములు కట్టుచున్నారే. పూలతోరణములు వ్రేలాడు
చున్నవే. ఏమబ్బా! యీశృంగారము. (చూడ్కినిగుడించి) వాగో మాయించికిఁ
బ్రతిదినమువచ్చు బ్రహ్మచరశ్రులుగాను వచ్చుచున్నారు. అడిగి కనుఁగొనియెద.

బ్రహ్మ:—(ప్రవేశించి) ఇదిగో మంధరగా నున్నట్లున్నది? అమ్మ గారింట నేమిచే
యుచున్నారు?

మంధర:—(ఆతురతతో) ఆమాటచెప్పెదనుగాని యేమండీ యీపట్టణమంతయుఁ
కొత్తగానున్నట్లున్నది? ఏమేమో చేయుచున్నారే. ఏమి యాపనులుచేయు
టకుం గారణము?

బ్రహ్మ:—

సీ. అరఃటికంబంబులఁ నందంబుగాఁ గట్టు
 చున్నారు ముంగిళ్లఁ నొక్క మొగిసి
 బూలతోరణములఁ బొలుపొందఁ బంపిరు
 లకుఁ గట్టుచున్నారుఁ లలితఁజీతి
 మంచిమామిడిచెట్లఁ మండల నందందు
 వేయుచునున్నారుఁ వ్రేలునల్లు
 పండ్లగుత్తుల నొక్కఁ భంగిఁగై సేయుచు
 చున్నారుముందఱఁ సన్నతముగ
 ము త్తయమ్మలతో నేలఁ మ్రుగ్గులిడుచుఁ
 గుంకుమము చల్లుచున్నారుఁ కొనురుమిగుల
 నేమిచెప్పుదు మంథరాఁ యీపురంబు
 కాపురంబయ్యె లక్ష్మీ కఁక్కజముగాఁగ.

1

మంథ:—ఈసుద్దులు నాకెందుకయ్యా ! ఇట్లుశృంగారించుటకుం గారణమేమి ?

బ్రహ్మ:—మంథరా ! నిజముగా నీకుఁ దెలియకయే యడుగుచున్నావా ?

మంథ:—మఱి యేమనుకొన్నారు ?

బ్రహ్మ:—అలాగా ! చెప్పెద వినుము.

చ. తనసుతులందు జ్యేష్ఠుఁడయిఁ ధర్మవిదుండయి సద్గుణాధ్యుఁడై
 జనహితవర్తనుండయి విశాలయశంబున మించి శక్యమే
 ధను విది వగపనన్న రజఃతక్షితిభృద్వరగేహుచాపముం
 గొని యవలీల వంచి ధరఁ గోవిదవర్యుఁ డనం బ్రసిద్ధుఁ డై.

2

సీ. పెద్దలఁ బొడఁగన్నఁ బ్రియములే పల్కుచు
 వారియాశిషములఁ వరుసఁ గొనుచుఁ
 బరదారలను గన్నఁ భక్తిచే జనయిత్రిఁ
 గన్నట్టిచూడ్కిచేఁ గనుఁ గొనుచును
 బీదలఁ గన్నచోఁ సాదరోక్తులుపల్కి
 వారికాంక్షలఁ దీర్చుఁ భంగిఁ గనుచు
 సేవకతతిఁ గన్నఁ జిత్తంబునం బట్టి
 యట్లు భావించి యిష్టార్థ మిడుచుఁ

దాపములఁ బొపు చంద్రునిధముననెల్ల
వారిఁగృహఁ గాంచుచు భూమిఁబరిధవిల్లు
రామచంద్రుని వీరమూర్ధన్య నిపుడు
చేయుచున్నాఁడు యువరాజుఁ డీతిపుఁ డతివ.

2

మంథః—ఏమి! రాముఁడు యువరాజగునా? ఎప్పుడు?

బ్రహ్మః—రేపుమాపు.

మంథః—(సాసూయ) వింతలోని వింతగనున్నది? ఎవ్వరికిని తెలియనిదే యింత పనియా.

బ్రహ్మః—మంథరా! పౌరులతో నాలోచించియే యిక్కార్యమునకుం బూనెను.

మంథః—రేపు జరగుననునట్లు కము మీకున్నదా.

బ్రహ్మ —సంశయమేమి?

మంథః—మంచిది. కన్నులారఁ జూచెదనుగాక. మీరు రేపు మాదేవిగారిదర్శనమునకుఁ జేతుగుగదా. వృత్తాంతములన్నియు విశదములగు.

బ్రహ్మః—రేపువచ్చి దేవేరిని దర్శించెద. మహాత్మవసమయము కనిపెట్టియున్నవాఁడ. సమయముదొరకిన నొకమాట అమ్మగారితోఁ జెప్పుము. నీమాటయే చెల్లునుగదా!

మంథః—నామాటలుచెల్లుకాలమా యిది? చూచెదను. వేళయైనది. కైకేయి నాతో అకు వేచియుండును.

(అనియిరువురు నిష్క్రమింతురు)

(ఏకాంతమునఁ గైక ప్రవేశించును.)

కైకః—(తనలో) భరతుఁడు మేనమామయింటికింబోయి చాలదినములాయె. కుశల వార్తయుఁ బంపలేదు. హాయిగా కూరుచున్నాఁడేకాని తల్లిచిత్త మెంత యుత్తల పాటొందునోయని యెంచి తాను రాఁగూడదా. కుశలవార్తనైనఁ బంపఁగూడదా. పెక్కుసారు లిట్టియుత్తలపాటు నాకే కలుగుచున్నది. కాసల్య కిట్టి యుత్తలపాటు కలుగదు. రామచంద్రుఁ డెప్పుడును జెంతనే యుండు. కోడలు సేవింప నిండువేడుకనున్నది.

(చిడిముడిపాటుతో మంథర ప్రవేశించును)

కైకః—(మంథరనుజూచి) మంథరా. ఏమి పరుగున వచ్చుచున్నావు? గూనిదానవైనను జరాభారబాధితురాలై ననుఁ జిన్నదాననిపించుకొంద మనియా యీ వేగిరపాటు? సెబాసు! చిన్నదాననియే తలంచెద. అందఱితోఁ జెప్పెదనులే. (మొగము

నైపుచూచి) ఏలనీమోము కోధఘూర్ణితమైయున్నది? ఎవరివలన నీకిట్టి యాగ్రహము కల్గినది? నీవిట్లుండుట నేనెన్నఁడును జూచి యెటుంగనుజుమీ, నేఁడిది క్రొత్తవికారమా, గూనికేదోడు నీమోము కూడ నిట్లు వికారముగనున్నచోఁ జెప్పవలసినదేమి? కపిశ్వరులు నర్థింపజాలరు కాబోలు?

మంథ:—I(బిగ్గఱగా) ఇంకను నాతో సరసములాడెదవా. కొంప మునుగుచున్నది. ఏమీ తెలియనిదానవు.

కైక:—(ఉలికిపడి) మంథరా! ఏమి? ఏమి? ఏమి? ఎన్నఁడు గాని యప్రియ వార్తను జెప్పనిదానవు. ఏమిట్లు చెప్పుచున్నావు. త్వరగా నంతయు వివరింపుము.

మంథ:—ఇంకను నీకుఁ దెలియలేదా. నీసుఖములు తోణిపాల్తె నవి. నీసంపదయేటి పాల్తె నది. నీసంతోష మరణ్యముల పాల్తె నది.

కైక:—(తోచక యూరకుండును.)

మంథ:—పురుషుల నమ్మరా దని నెత్తిననోరుపెట్టుకొని యెన్ని పర్యాయములు వాపోయినను వినకపోతివి.

కైక:—చెలీ! త్వరగా వార్తను జెప్పుమా. నామనస్సు కొట్టుకొనుచున్నది. దిక్కులు తెలియరాకున్నవి. ఎనుటనున్న నీవుకూడఁ జక్కఁగాఁ గనుఁగొనరాకున్నావు.

మంథ:—నేఁడుగా దిట్టులగుట రేపు.

కైక:—నాకర్థము కాలేదు మంథరా. చెప్పవే. నన్నేల కష్టపెట్టెదవు?

మంథ:—కష్టపెట్టుదానను నేనా ముందున్నది ముసళ్లపండుగు. చక్కఁగశృంగారించు కొని కూరుచుండుము. త్వరలోఁ జీపురుకట్ట చేతికివచ్చును.

కైక:—మంథరా! నీమాటలు నాకర్థముకాలేదు. త్వరగాఁ జెప్పెదవా లేదా? ఇఁకఁ దడవునేసిన నేమిచేసెదనో చూడు.

మంథ:—కైకా! ఇఁక నేమిచేసెదవు! నాయంతదాన వగుదువు.

కైక:—ఇఁకనిముసమైన సైరింపజాల. చెప్పకున్నబ్రదుకనుజుమీ?

మంథ:—ఏమనిచెప్పుదును? నోరాడకున్నది.

కైక:—దైవమా. ఏమిమాట వినునట్లుచేసెదవో! మంథరా త్వరగాఁ చెప్పెదవా? ఇంకను దడవుచేసి నాప్రాణములు పోవునట్లుచేసి యీపుణ్యము కట్టుకొందువా?

మంథ:—అట్టిపనికి నేఁబూనుకొందునా పుణ్యాత్ములు వేటుగానున్నారు.

కైక:—నాప్రాణనాథునకుం గుశలమేకదా? ధీరతుండు శలియేనా?

మంథ:—నాప్రాణఘాతుకునకుం గుశలమా యనియడుగుము.

కైక:—మంథరా! నీవేమడిగిన నిచ్చెద. రాజ్యములోఁ గొంతభాగమైన నప్పించెద.

నన్నేల యేడిపించెదవు? వార్తనుజెప్పుమా.

మంథ:—ఏమివార్తను జెప్పుమనియెదవు? నోరాడకున్నది.

కైక:—(కన్నీరు విడుచుచు) మంథరా! ఏమే యిట్లునుచున్నావు. ఉరిపోసికొని చతునా? నాకేమియుఁ దోచకున్నది. ఇంక నాలస్యముచేసిన నన్నుఁజంపు కొన్నట్లే.

మంథ:—రేపు కాసల్యకొడుకునకు రామునకుఁ బట్టాభిషేకమట. ఇంకనీవు రేపు మధ్యాహ్నమునుండి కాసల్యకు దాసివికావలయు. నాగతి యధోగతియే.

కైక:—(సంతోషముతో నవ్వుచుఁ దనలో) నామేలుకోరినదిది. కాబట్టియే శ్రీరామునిపట్టాభిషేక మనుమాట నోర్వఁజాలక యిట్లునుచున్నది. ఈబుద్ధి మానెద. (ప్రకాశము) ఇదిగోమంథరా! మాక్తికహారము. (అనిమెడలోనిహారమును దీసి మంథర మెడలో వేయును.)

మంథ:—¹(క్రొధముతో నెగిరిపడిహారమువలంబొనవైచి) కైకా! త్వరలోనీకుఁ గారా గృహప్రాప్తియో, లేక బలవంతరణమో సిద్ధముగన న్నది. ఎఱుఁగక సంతోషపడుచున్నావు. (అని కన్నీరునించును.)

కైక:—(చీఱునవ్వుతో) మంథరా! నీవు కేవలము వెట్టిదానవు. లోకజ్ఞానము నీకు శూన్యము. నీవుచెప్పినది కేవలము శుభివార్త కాబట్టి యీహారమున ని న్నలంకరించితి. తెలియక నాకేమో హానిసంభవింపఁబోవునని భ్రమించి పొనవైచితివి (అనిమరలహారమును మెడలో వేయును)

మంథ:—(హారమును దూరముగా విసరివైచి) కైకా! నీకేమియుఁ దెలియలేదే. నీగతిముం దేమియని యేడ్చునన్ను మఱింతగా నేడ్పించెదవు.

కైక:—మంథరా! త్వరపడకుము. చక్కఁగా విచారించియే మాటచెప్పవలయు. అంతచింత నీకేల?

మంథ:—నావిచారమా. ఇంతకాలము నీపంచనున్నందులకు?

కైక:—ఇపుడేమివచ్చినది?

మంథ:—(బిగ్గఱగా) ఇంకను తెలియకయున్నావే. నీసవతియొద్ద నీచపుఁబనులు చేయునపుడు నన్ననుకొందువులే.

కైక:—సంబంధములేని మాట లేలపల్కెదవు? రామచంద్రునకుఁ బట్టాభిషేక మనిక దాచెప్పితివి?

మంథ:—అపట్టాభిషేకమే నీకెన్నియోకష్టములు తేనున్నది.

కైక:—ముత్యాలహారమును ముందుధరించి మరలమాట్లాడుము.

మంథ:—(తిరస్కారముతో) అయ్యో! ఎంతవెట్టిదాననమ్మా! రానున్న కష్టములను చెలిసికొనఁజాలకున్నావే. అదృష్టహీనురాలవు.

కైక:—మంథరా? మొన్న నేగదా పసిష్ఠమహామనిచంద్రులు దయచేసి సకలసౌభాగ్యములుగలుగునట్లాశీర్వదించిరి నీవెఱుఁగవా.

మంథ:—¹(సానూయ) పసిష్ఠునిమాటలు నీళ్లమాటలు. ఎవరిదగ్గఱ వారిమాటలు.

కైక:—²పెద్దల నట్లనరాదు. వారితో విరోధించుట మేలుగాదు.

మంథ:—³నాయొడలు నీమాటలచే మండుచున్నది. నాకధికారమిచ్చిన నదిగో యాకరవాలముచేఁ జేయఁదగిన కార్యమొనర్తును.

కైక:—ఓపీ! బేలా, అట్లనుచున్నావేమి?

మంథ:—నామఃఖము నీకేమియూఁ చెలియలేదు.

కైక:—అమాట లటుండనీ. ఒక్కమాటవినుము. మనరామచంద్రుఁడు ప్రభువైన భరతుఁడు రాజయినట్లే. కాసల్యకన్న నన్నెక్కువగాఁ బూజించుచుండును.

తే. చెలియ యిమ్మోకువాదిగాఁజ్ఞీతిపు లెల్ల

, ⁴నీధరారమఁ బూని రఁహీనతేజ

మలర నీనాఁటి కట్టిరాఁజ్యరమఁ బూను

రామచంద్రుండు సద్గుణఁరాజితుండు.

4

నాముద్దలపట్టియగు రామచంద్రుఁడు రాజ్యమూనియుండ నికనాకేమి కొఱత. ఇప్పటికి వేయిమడుంగులు నాకధికారము మించునని నమ్ముము.

మంథ:—⁵(చేతులుపిసికికొనుచు) అయ్యో నాతల్లీ! ఇట్టిదుర్బుద్ధి నీకేలపుట్టెనో దైవమునకే యెఱుక. పిడుగు మీఁదఁ బడనుండఁగా మేఘమును నుతించినట్లున్నదే.

ఇక నేమందును? నేనూరకుందమన్నను నానోరూరకుండనీయదు. (అని తర్జని నాడించుచు) ఇంకనైన నీ ప్రసంగముచాలించి నామాటలనాలకింపనమ్మా. ఏల కష్టముల పాలయ్యెదవు.

1. గురుతిరస్కారరూపమగు ద్రవము.

2. విరోధశమనమగుట నిది శక్తి.

3. తర్జనోద్వేజనములు చెప్పఁబడుటచే నిది ద్యుతి.

4. గురుక్షీరనముచేయుటచేనిది ప్రసంగము.

5. అవమానరూపమగుట చలనము.

కైక:—¹(తనలో) ఇది యోర్వజాలక యేమో ప్రేలుచున్నది. గట్టిగా కసరి మాన్పఁ జూచెదఁ గాక. (ప్రకాశము) ఏమిమంథరా! దేహము తెలియక మాటలాడు చున్నావు. నాశక్తి నెఱుఁగవా? నీయిష్టమువచ్చిపట్టు ప్రేలుచున్నావు. రాముని నింకొక్కమాటు దూషింపుము? ఏమిచేసెదనో చూడు.

మంథ:—కైకా! ఇంక నీకడనుండనోప. నీయన్నము తిన్నందుల కింతమాత్రము చెప్పవలసివచ్చెను. నే నెందేని బోయి యేగుంటలోనో యేనదిలోనో పడిపో యెద. ఇంక రాసున్నకష్టములఁ జూడఁజాల. దూరముననున్నను వినలేను.

కైక:—(అత్తగతము) ఇది వాస్తవముగా నాయంచుఁగల ప్రీతిచేతనే యిట్లుపల్కు చున్నది. ఇంకఁ దూలనాడరాదు. దానిభాస మేమో కనుఁగొనియెద. (ప్రకాశము) మంథరా! ఎంచులకే యింతటి ములికిపాటు. క్రోధముడిగి చక్కఁగాఁ జెప్పుము. ఆలకించెదను.

మంథ:—రాముఁడు రాజయినఁ గౌసల్య పట్టపుదేవియై యీశఱకున్నగర్వమునకుఁ దోడుగా మఱికొంతగర్వ మెక్కించుకొని రాజునకుఁ ప్రీతిపాత్రమైన నిన్నుఁ బెట్టరానివాధలఁ బెట్టించును. ఆమెకెల్లరును లోబడుదురు. నీవు పిలిచినను బలు కువారరును. వృద్ధరాజున కేయధికారములుండవు. సుమిత్రయుఁ గౌసల్యనే యుచుసరించున్నదియేకాన నామెకుఁ గూడ నధికారము గల్గియుండు. ఇంతకొలము పట్టపుదేవికంటె నెక్కువయధికారము గలిగిననీవే యిపు డేయధికారములేక పరిచారికవలె నుండువు. (అనికన్నీరు విడుచుచు నిలువెంబడును.)

కైక:—(తనలో) ఈమంథర చెప్పుమాటలు కేవల మసత్యములుకావు. తొలిసేయఁ దగినవియుఁ గావు. నాకేమియుఁ దోచకున్నది. వినియు వినకయుండ రాదు. చక్కఁగాఁ బరీక్షింపవలసినవిషయములే యివి. (ప్రకాశము) మంథరా! కొంచె మాలోచించుచున్నాను. నీమాటలు న్యర్థములనరాదని తోచుచున్నది. త్వరపెట్టు కుము. క్షణకాల మింకను మనస్సులో నాలోచించెద.

(ద్వారపాలకుఁడు ప్రవేశించును.)

ద్వార:—జయము జయము తల్లిగారికి.

మంథ:—ఏమివార్తలు.

ద్వార:—యుధాజిత్తురాజుగారిమాత పత్రీకతో ద్వారమునఁ గాచియున్నాఁడు.

కైక:—(ఆతురతతో) మంథరా! త్వరగా వాని నిటకుం బంపుమని చెప్పుము.

మంథ:—త్వరగా నాతని నిటకుంబంపుము. ద్వారమున జాగ్రత్తతోనుండుము.

ద్వార:—చిత్తము.

(ద్వారపాలకుఁడు నిష్క్రమించును)

{ దేవేంద్ర ప్రేరితుఁడగు సునాభుఁడనుగంధర్వుఁడు మనుష్యరూపమునఁ
బ్రత్యేకతోఁ బ్రవేశించును. }

దూత:—(ప్రవేశించి) జయము జయము మహారాణిగారికి.

కైక:—పురమున నందఱకుం గుశలమా. భరతుఁడు తమ్మునితోఁ గుశలియై యున్నాఁడా.

దూత:—అందఱకుం గుశలమే. ఈపత్రికం దిలకింపుఁడు. (అనియందిచ్చుచు) రాచ

కార్యములున్నవి. నన్ను వేగముగ రమ్మని యాజ్ఞయైనది. సెలవీవలయు.

కైక:—(పత్రికయందుకొని గుశల మనునక్షరములను గాంచి) మంచిది. వెళ్లవచ్చు.

దూత:—చిత్తము.

(అని నిష్క్రమించును)

కైక:—(పత్రికనువిప్పి యిట్లు చనువుకొనును)

“నిత్యసౌభాగ్యవంతురాలగు మాతోఁబుట్టువునకు. సోదరుఁడు యుధాజిత్తు
గుశలప్రశ్నముచేసి వ్రాయు విషయములు. ఆకస్తికముగా శ్రీరామునకుఁ బట్టాభి
షేకము జరపఁబడుననియు నందులకుఁ బ్రయత్నములు జరగుచున్నవనియు, నతి
శీఘ్రముగాఁ జేయనిశ్చయించిననియు నేఁడొకవార్త వినవచ్చుటచే నాకు విచారము
గలిగి యది పెచ్చుపెరుగుచున్నది. నాకుఁ దెలుపకయే బావగా రిట్టిప్రయత్నము
చేయుట యాశ్చర్యముగా నున్నది. భరతుఁ డటలేఁడుగదా. ప్రకృత మాకార్యము
నిలిపిన నేనువచ్చి మాటలాడెదను. చెప్పవలసినవిషయము లనేకములున్నవి. ఇంత
కన్న నిపు డెక్కువవ్రాయ వీలులేదు. చక్కఁగా నాలోచింపుము.

ఇట్లు సోదరుఁడు, యుధాజిత్తు.

కైక:—(పత్రికనుదాచి తనలో) ఏమిది! ఇట్లువ్రాయుటకుం గలకారణ మేమి?

నాకే పట్టాభిషేకవార్త తెలియలేదే. నాసోదరున కెట్లు తెలిసినది. చాలకాలము
నుండి ప్రయత్నములు చేయుచున్నట్లు పొడకట్టుచున్నది. నాకేల ప్రాణేశ్వరుఁడు
తెలుపలేదు? ఇదియంతయుఁ గౌశల్యపన్నిన కుట్ర కాఁబోలును. నేనేమైన
విఘ్నము చేయుదునని యామె కనుమానము కలిగినదికాఁబోలు. ఇదంతయుఁ
జూడ నందఱొక్కటియయి యున్నట్లు తోచుచున్నది. ఎన్నఁడే నొకయపకా
రము రామునకుం జేసియుంటినా. నోట నొక్కమాటయైనను రామునకహితముగ,
బల్కియుంటినా. ఏయుద్దేశ్యముతో నందఱు నన్నిట్లు వేటుచేసిరి? అహా!
మంధర నేమో యంటిని. వాయుదెంతప్రేమగలది. కానీ! ఇదిపల్కుమాటలు
విని కర్తవ్య మాలోచించెద. (ప్రకాశము) మంధరా! ఇది నీ వేమని
తెలిపెదవు?

మంథ:—ఇక నే నేమందునున్న! నీగతి ముందేమియగునో యని యూహించుచు
న్నాను. వేటొక యూహ నానులేదు. భరతుఁ డింతకాలము మర్యాదగాఁ బెంపఁ
బడియె. ఇకముందు దానీపుత్రుఁ డని యందఱుచుబిలువఁ జింతనొందుచుండుఁ
గద. ఇన్నిటికి నీశాంతమే కారణము. ఇంతకన్న నే నేమందును ?

కైక:—(నిట్టూర్పులువిడిచి) మంథరా ! అంతటికాలము పచ్చనా ?

మంథ:—పచ్చనా ? పచ్చికూర్చున్నది.

కైక:—(కోపాదుణితనేత్రయై) నేను గౌసల్యునింట దానినై యుండువలయునా?
నాపుత్రుఁడు దానీపుత్రుఁడనంబడునా? ఔరా కాలము ! అట్టికాలముగూడ
పచ్చనేమో.

మంథ:—శబ్ద! ఏకపటమెఱుంగని మీకిట్టి పాట్లు తెచ్చిపెట్టసిద్ధముగా నున్నారు.
ప్రాణేశ్వరుఁడు నాపై ననురాగము కలవాడని విష్ణువీఁగుచుంటివి. తెలిసినదా
యిపుడాయనప్రేమ మెట్టిదో. ఇకనైనఁ ద్వరపడినమేలు.

కైక:—మంథరా ! మంథరా ! నేనిపు డేమి చేయవలయునో తెలుపుమా. పెస్కు
మాటలేల ?

మంథ:—పట్టాభిషేక మారామునకుఁ గాకుండఁ జేయవలయు.

కైక:—అ చెట్లుసాధ్యమగును ? ఇంతమోసముచేసి ప్రయత్నముచేసినవారు నామా
టల నాలకింతురా.

మంథ:—నా చెప్పినచొప్పునఁ బ్రవర్తింతునని వాగ్దానముచేసినఁ జక్కనియుపా
యము చెప్పెదను.

కైక:—దానితో నాకష్టములు తొలఁగునా. కుమారుఁడు దానీపుత్రుఁడు గాకుం
డునా మంథరా ?

మంథ:—అదియొకగొప్పయా. కౌసల్య నీకు దానియగును. భరతుఁడు రాజగును. నీవే
రాజమాతవగుదువు.

కైక:—అట్లులైన నీమాటజవదాట నని భరతునిపై నొట్టుపెట్టి శపథము చేయు
చున్నాను.

మంథ:—జననీ ! నామాటలఁ జక్కఁగా నాలకింపుము. పూర్వము శంబరాగురునితో
దేవతలకు జరగినయుద్ధమందు దశరథమహారాజు దేవతలు ప్రార్థింప యుద్ధమునకు
సిద్ధపడియె. అట్టి నీపుత్రుఁడగాఁ గాపురమునకు నచ్చియున్న దానవగుట భర్త
నువిడిచియుండనొల్లక నేనును వత్తునంటివి. నీ ప్రాణేశ్వరుఁడును నీయందున్న తమి
పెల్లిదంబున నొంటిగాఁ బోవఁజాలక నీరాక కంగీకరించెను. నీవును శరవిద్యా
పాటవంబు గలదానవుగాన తేనికిం బ్రీతియు శౌర్యంబును గలుగఁబలుకుదురు

బోయితివి. దారుణసంగరంబున నీ ప్రాణేశ్వరునకు నపాయంబు ప్రాప్తింప నీ సామర్థ్యవిశేషంబున దానిందొలగించుటయేగాక శత్రువులఁ జెంతఁజేరసక పాటఁదొలితివి. అంతమూర్ఖునుండి విముక్తుఁడయి రాజు నీచేసిన మహాకార్యమున కచ్చెరువంది నీ ప్రతాపంబునకు మెచ్చి యీ రెండుకార్యములకుగా రెండువరము లిచ్చెను. ఆసమయమున నీకుఁగావలసినది ప్రాణేశ్వరుసంరక్షణమే కాబట్టి యా పరంబులు వలసినపు డడిగెద నిపుడేలయంటివి. తేఁడును నీవుకోరినప్పు డేమాట యు నడ్డుచెప్పక నెఱవేర్చెదనని శపథముచేసెను. ఈవిషయము నీవింటికి వచ్చిన వెంటనే నాయందుఁగలప్రీతిచే నాకెఱిగించితివి. కాబట్టియే నేనుజూచిన ట్లిపుడు చెప్పితిని.

కైక:—(స్వరణమభినయించి) మంథరా! నీవు చెప్పినతర్వాత నాకుఁ జక్కఁగా జ్ఞప్తికివచ్చినది. చాలకాలమైనది గాన మఱచియుంటిని. చక్కఁగా జ్ఞాపకము చేసితివి. దీనిచే నిపుడు మనయుద్దేశ్యము నెఱవేఱునా.

మంథ:—¹ఇంకను సందియమా. కష్టములన్నియుఁ దొలఁగిపోయినవి. భావికాలమున సకలశుభములు తప్పక పొందఁ గలవు.

కైక:—²అట్టి ప్రాణాపాయసమయమం దట్టియుపకారమొనరించి నా ప్రతాపమును జూపియుంటిని. నాకే యిపు డాశ్చర్య మగుచున్నది.

మంథ:—అట్టి నీకు దాగ్యముచేకూర్ప నెఁచిరిగదా. నేనును దొలుత చెప్పినప్పుడు నామాటలు చేఁదుగా నుండెనుగాఁబోలు.

కైక:—నిశ్చయమే. ఏమో యనుకొంటిని. ఇంతమోసము గలదని తెలియఁ జాల నైతిని. పరిహాసముననో కోపముననో యిపుడు నేనన్నమాటలు మఱచిపొమ్ము.

మంథ:—తల్లీ! నీవన్నమాటలచే నాకుం గోపముగల్గినా. రోషము పట్టఁజాలక నే నన్నమాటలను మీరు క్షమింపఁ జేతులొగ్గి ప్రార్థించుచున్నాను.

కైక:—ఇక నీవుచెప్పఁబోవు నపాయముచేత నాయుద్దేశ్యము నెఱవేఱునా.

మంథ:—³ఇంకను సందియమా. నామాటలు పాటింపుఁడు. కార్యము హస్తగతమే. సకలశుభములు నీకుంగలుగు. నీకుమారుఁడు గౌరవపాత్రుఁడై విలసిల్లును.

కైక:—ఇక నేఁజేయఁదగిన కార్యభంగి నెఱిగింపుము. నీమాటయెట్లొ చేసెదను.

1 సిద్ధామంత్రణమువలని భవిష్యత్ప్రదర్శకయగుటచే నిది ప్రరోచనము.

2 స్వగుణస్తుతిరూపమగు విచలనము.

3 కార్యసంగ్రహము కలుపుటచే నిది యాదానము.

మంథర:—

చ. జననిరొ ! క్రోధనాందిరముఁ జయ్యనఁ జొచ్చి విభూషణాళి మే
దిని బడవై చి హారములఁ ద్రెంపి యటం బడఁజిమ్మి కీల్జడక
మనమున సంశయంబు నణుమాత్రము పొందక విప్పి ధూళిబ్రుం
గునెటులొనర్చి జీర్ణమగుఁకోక నదెట్టులొకట్టి శోకముం
గనినవిధిం బరుండు ; నృపకాంతుఁడు ని న్గనవచ్చినంతటన్.

5

తే. పలుకకుండుము నీకేమివలయుఁ గోర
యిచ్చువాడను దెల్పవేయింతిమిన్న !
యనుచు వేడిన కొలఁదినే • మనక బిట్ట
బిగిసికొనియుండు నామాట విశ్వసించి.

6

కైక:—తరువాతఁ జేయఁదగిన కార్యమేది?

మంథర:—అవ్వలికార్యము నేఁజెప్పవలయునా ? నీకుఁ దోపలేదా.

కైక:—నీవుచెప్పినట్లు చేసెదనంటిఁ గదా.

మంథర:—నఁతోపము. విను మవ్వలఁ జేయఁదగినపని.

నీ. రాజ్య మిమ్మందువా • రాజీవగంధిరో
యనివేడినట్లైన నౌ ననకుము

సోమ్మ లిమ్మందువా • సాగసులాడీయన్నఁ
గావలెనాకనినీ వనకుము

దాసదాసీజనతతుల నిమ్మందువా
సరసాంగిరొయన్న • సరియనకుము

సకలభోగంబుల • సమకూర్పుమందువా
భామినీమణి యన్న • నేమనకుము

తే. పడఁతి నీకేమికౌవలెఁ బల్కు మింకఁ
బల్కుకున్నను నేనిల • బ్రదుకననుచుఁ
బ్రేమ మింపెసలార నీ • ప్రియుఁడు నేడ
నించు కెలుగెత్తి మాటాడు • మింతిమిన్న.

7

కైక:—మాటాడుమనియా యధికారము నాపైఁబెట్టము. నీవేయామాటలఁ గూడ
నేర్పుము.

మంథర:—మఱిమఱిప్రార్థించి వగచి నిట్టూర్పులంబుచ్చి వేడునట్లు చేయుము. తుదకు
నీకేమికౌలసిన నిచ్చువాడ. తప్పను నీయాన అన్నపుడు.

చ. పురుషుల నమ్మరాదు పలుఁపోకలఁ బోవఁగనేర్తు రెంతో యా
దోరణముగల్గఁ బల్కి యిఁకఁదప్పక కోర్కి ఫలించునన్న యా
తొరమును బొందఁ జేసి తమిఁతో సతిపల్కఁగఁ గోర్కి దీరఁగా
విరుసువహించి యవ్వలనుఁ వేడినఁ బల్కరటించు నాడుమా. 8

కైక:—తరువాత? తరువాత?

మంథ:—మఱియుఁ దమిఁపెల్లిదం బాపఁజాలక భర్త ప్రార్థించిన నాతనియాతు
రముం గాంచి మెల్లఁగా

క. మనుజేశ! నామనోరథ

మును దీర్పఁగఁ దలఁతువేనిఁమోమోటమి మా

ని నయమ్మున శపథముఁ జే

సినఁ జెప్పెద లేకయున్నఁజేరెద దివినిన్. 9

అనిగట్టిగాఁ జెప్పుము.

కైక:—అమీఁద?

మంథ:—రామునితోడు తప్పకచేసెదనని మాఁడుపర్యాయములు చెప్పినతరువాత
పడకనుండిలేచి కన్నీరుఁదుడుచుకొనినట్లు నటించి డడ్డుత్తికతో, “రాజేంద్రా!
ఇత్సాకువంశజులు సత్యవ్రతపరాయణులనియు, దిగంతవిశ్రాంతయశోవిరాజుతు
లనియుం దలంపుము. ఇపుడు ప్రతిజ్ఞ సేసితివికదా. సకలలోకవిఖ్యాతకీర్తియశో
ధురంధరుడవు. చెప్పినమాట తప్పకుము. నాకోరికల నాలకింపుము. పూర్వము
శంబరానురునితో సంగరమొనరింప దేవతలకు సహాయుడవై పోవుచు నన్ను నెం
తుంగొనిపోతివి. ఆదారుణసంగ్రామమున నడురేయి యాకూరరాక్షసుఁడు నిన్ను
మార్కొని భీకరశరంబులు ప్రయోగించుచుఁ జాలసేపు పోరాడెను. నక్తంచరు
లురాత్రిబలము గలవారు గాన మిమ్ముతఁడు మిఠచి నొప్పించెను. మీరావ్రేటు
లకుఁ దాళఁజాలక మార్చునునింగితిరి. ఇక నాక్రూరసురవైరి మిమ్మేమిచేయు
నోయని నాశక్తిసంతయఁ జూపి యాతనియాటోపమును గొంతమాన్పి యరదం
బును దొలగించి దూరము కొనిపోతిని. సారథియంతకుముందే మ్రందెఁగదా.
మీరు మార్చునుండిచెలిసి మరల మార్కొన రథమును దోలుమంటిరి. ఆసమయ
మున శత్రువునాటోపంబునైరింపలేని మీకు సారథిచచ్చుట తోఁచినదికాదు.
నేనును రథంబుంబటపి సారథిచమత్కృతిం జూపితి. మీరాతనితోఁ బోరాడితిరి
గాని యాతడు మిమ్ముమించి నొప్పించెను. రెండవపర్యాయముగిగాడ గాఢమార్చు
నొందితిరి. ఇక నిటనుండఁగూడదని దూరముగానరదంబుంతోలితి. అత్సాటికి రక్క

సునుండి తప్పించితి. మార్గంబాసి మీరు నాకృత్యమునకానందించి నన్నుఁగూర్చి
టంజేర్చి ప్రాణములంగాపాడితివి. నీవులేకున్న నేజచ్చియుండు. ఇట్టినిమహాహా
కారమునకును, నీవారక్కసునియాటోపంబుఁ గొంతతగ్గించి దేవతలు బలీయనంగ
బరాక్రమంబు నెఱపినందులకును మెచ్చి రెండువరముల నిచ్చువాఁడ. కోరుకొను
మంటిరి. మీరుజీవించి మరలమాటాడుదురా యన్న సంతయమున నుండియున్న దాన
గానమీరు కోరుమన్నమాటయే చాలునని వలసినప్పుడు కోరెదనంటిని. ఇద
తయు స్మృతిగోచరమైనదియా” యని యడుగుము.

కైక:—అపిదప ?

మంథ:—రాజు స్మరణమభినయించినపిదప “నారెండువరముల నిపుడుగోరెద. మాట
మాటాడక యీవలయు”నని యడుగుము. సత్యముగానిచ్చెదఁ గోరుమన్నప్పుడు.

చ. వనిఁ బదునాలుగేండ్లు రఘువర్షుఁడు రాముఁడు వల్కలాజినా
ళిని ధరియించియుండఁ దగులీలమెయి భరతుండు రాజుగాఁ
జను నివియే వరంబు లిఁకఁ స్వాంతమునందు మఱొక్కరీతిఁగా
జనవర! యెంచ కీవలయు సత్యముఁ దప్పక యీక్షణంబునన్.

అని గట్టిగానడుగుము. (అనియేమో చెవిలోఁ జెప్పును)

కైక:—మంథరా ! నీవుచెప్పినట్లే చేసెదను. ఇఁకనీ విటనుండకుము. రాజువచ్చు
సమయము కావచ్చుచున్నది. నీచెప్పినట్లే చేసెదను.

మంథ:—తల్లీ ! రాజు బ్రతిమాలును జుమి. బేలుపోకుము. కార్యముచెడును. దా
నిగాఁ దలంపకుము. భరతుని దాసీపుత్రా ! అని పగవారు పిలువంజేయకుము.

కైక:—మంథరా ! కేకయరాజునకుం దనయనేయైన నట్లుచేయుదునా. కార్యము
సాధించియే తీరెద. నీవింకఁ బోము. ప్రాణేశ్వరుఁడువచ్చువేళ యైనది.

(అని యందఱు నిష్క్రమింతురు)

1 (ఇది విమర్శసంధి).

చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

1 నియతాప్తిప్రకరీసంబంధరూపమగు విమర్శసంధి ప్రధానాంగవంశముల

బుగఁ జెప్పఁబడినది.

శ్రీ రస్తు విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

పంచమాంకము

{ (అకాశమున సప్తాహన సుకేశులనునిరువురు గంధర్వులు
ప్రవేశించుచున్నారు.) }

సప్తా:—మిత్రమా ! చిరకాలమునకు దేవతావాంఛ నెఱవేటినది. ఈవిషయమును బరిశీలించిరం డని యింద్రుఁ డనుమతి యిచ్చెఁగదా. ఏల యింత యాలస్యము చేసివచ్చితివి.

సుకేశ:—సఖా! మఱేమియులేదు. కొంచెమింటిపరిమాండఁగాఁ దీర్చుకొనివచ్చితిని. ఊమింపుము. దివిజేశ్వరునానతిఁ జవదాటువాడనా ?

సప్తా:—ఇంటిపని కిదియాసమయము ?

సుకేశ:—కాదుగాని అపనిలో నీపనికింగూడ నించుక సహాయముగలుగునట్లు తోఁచె. కాబట్టి యద్దానిం దెలిసికొనుచుంటిని.

సప్తా:—ఈకార్యమునకు మీయింటిపనినుండి సాయ మొనఁగూడుటెట్లు ?

సుకేశ:—మనమివిషయమును భూలోకమున కవతరించి కనుఁగొనఁబనిలేకయే తెలిసికొంటిని. విను.

“ దేవేంద్రు ననుమతిచే మనసునాభుఁడు మనుష్యరూపమునంబోయి రామాభిషేక భంగమగు పని చేసియేనచ్చినాఁడు. అవిషయము నతఁడు చెప్పఁగా వినుచుంటిని.

సప్తా:—ఎట్లుచేసివచ్చినాఁడు ?

సుకేశ:—దశరథుని చిన్న భార్య కామెసోదరుఁడు పత్రిక వ్రాసినట్లు పత్రికను గల్పించియంతకుముందే దేవప్రేరితురాలగు మంధరయను పేరుగల కైకదాసి యావిషయము నేఁచెప్పుచుండఁగా నాసమయమున నీపత్రికనీయ దాన నామెమనస్సుచంచలించి తనశక్తినిజూపి పట్టాభిషేకభంగ మొనరించి రాము నడవులకుంబంపి తనకొడుకు యువరాజునుగాఁ జేయుదునని పట్టుపట్టినది తెలిసికొని వచ్చినాఁడు. ఇఁక దేవతాకార్యము నెఱవేటినట్లేకదా.

సమ్మో:—ఇంతమాత్రముచేతనే దేవకార్యము ఫలించునో లేదో యనుసందియ ముదయించుచున్నదిసఖా !

సుకే:—సంశయ మిసుమంతయు వలదు. నెఱవేఱవదేయని త్రికరణశుద్ధిగా నమ్ముము.

సమ్మో:—నీమాటలవైఖరినిబట్టి నమ్మెదనుగాని యీనీమాటలు నమ్మి యింద్రునికడ నీవిషయమును చెల్పుటకు మనస్సుత్సాహము నొందకున్నది.

సుకే:—మిత్రమా ! నే నసత్యముచెప్పితి నని నీయభిప్రాయమా.

సమ్మో:—కాదు. “గతానుగతికోలోకో” యటన్నమాట వినమే. ఒకరుచెప్పినట్లు నీవును, నీవుచెప్పినట్లు నేనునువినుచుండినఁ బ్రత్యక్షమెప్పుడగును? కన్నులారఁ జూచి గాని యధిపతికిం చెలుపంజాల.

సుకే:—ప్రాణసఖా ! నీసంశయమును దీర్చెద. ఇప్పుడే దశరథుఁడు చిన్నభార్య యింటికిం బయనమునేయుచున్నాఁడు. మనమదృశ్యరూపులమై యావిషయమును బరిశీలించిన త్తమురా.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

(ఇది శుద్ధవిష్కంభము)

(దశరథుఁ డొంటిగాఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు)

దశ:—1(తనలో)

చ. పురజనులెల్ల నొరయనిఁబొంగుచునుండఁ గ మంత్రిన త్తముల్
సరియగు కార్యమే యిదనిఁసన్నుతిసేయఁగ బాంధవుల్ ముదం
బరుదుగఁ బొంద నాదయినఁయాశయమెల్ల ఫలింప రాముని
వరగుణసాంద్రు రేపె చెలువంబలరన్ యువరాజుఁ జేసెదన్. 1

ఇస్తు హాకార్య మెప్పుడెప్పుడు జరగునా యని యువ్విఘ్నరచునెల్లరును దత్ప్రయత్నములయందే మునిగియుండ నేనిక నాలస్యముచేయుట న్యాయముకాదు. భరతుం డిటలేకుండుటచాలమేలు. ముహూర్తము రేపేకుదిరినది. ఈయుత్సవమును గన్నులారఁ జూచితి నా నాతపంబులు ఫలించినట్లే. ఇంతకాలము రాజ్యపాలన మొనర్చితిని. ఇక నాదేహము విశ్రాంతిసుఖము ననుభవించుట యుక్తము. సకల గుణాభిరాముఁడగు రాముఁడు తనకుఁ బాలకుఁడుగనుండుట మంచిదని భూదేవి

1 పూర్వాంక్షోక్తవిషయము నుత్తరాంకమునఁ బొందుపఱచుటచే నంకావతరణము.

యూ స్వప్నమున దర్శనమిచ్చి నామం చెల్పెనుగదా. నేనును గృతకృత్యుడనై కన్నులపండువుగా రామునిపరిసాలనాచమత్కృతిని చూచుచుండెద. ఈశుభవార్తను నాప్రియపత్నియగు కైకకుం చెలిపినఁ గాని నామనస్సు మడుటఁబడదు. ఈవిషయమునఁ గైకయుఁ గుతూహలపడుచుండినదిగాని వేటువిధముగఁ దలంచునది కాదు. భరతునికన్న రామచంద్రునే ప్రేమించుచుండును. కనుకనే రామచంద్రుని ప్రవర్తనమసమానమని యెల్లరు కొనియాడుచున్నారు. సకల యత్నములు సిద్ధము లగుచున్నవి. అయినవని కూడఁ దలంపవచ్చును. ఏపనియైన ను నేనాజ్ఞ సేయఁబూనినయంతనే సాగుచున్నది. ఔరా ! జనరంజకుఁడు రాముడనుట కేమిసంశయము ?

¹ ఈయుత్సవమున నెల్లరఁ దృప్తి నొందించెద. మూడుదినములుగ నేనీకార్యమున మునిగియుండితి. కైకయొంటికిఁ బోవనైతి. ఇక క్షణములోపల నాతరుణీమణి ముఖచంద్ర దర్శనమైనఁగాని మనస్సు హాయిచెందదు. ఏకాంతమున నామెతో ముచ్చటించెద. ముందుఁ గౌసల్యయొంటికిఁ బోయి యొకమాటచెప్పి వెంటనే కైకసౌధము నకుం బోయెద.

(అని నిష్క్రమించును)

(దశరథుఁడు కౌసల్యసౌధమును బ్రవేశించును)

దశ:—² ఔరా ! ఈసౌధము చక్కఁగా నలంకరింపఁబడి యున్నది. ఈయలంకారములు క్రొత్తవి. నిన్ననే యలంకరింపఁబడినట్లున్నవి. బంగరుపూత లింకను జక్కఁగా నారలేదు. ఈనగరు రే పెట్టుండుసో (ముందునకునడచి) కౌసల్యపూజాద్రవ్యములు చేతఁ బట్టుకొని వచ్చుచున్నట్లున్నది. నేను ఈదేవి కీశుభవార్తను జమత్కారముగా నెట్లు తెల్పవలయు ? (కొంచె మాలోచించి) సరే. ఇద్దఱుము జరావీడితులమే. చమత్కార మేమాత్రమున్నఁ జాలును. (దృష్టిసారించి) ఇదిగో కౌసల్య వచ్చుచున్నది. నేనును పడిపడినేగెద. (అని లోపలికిం బోవును)

కౌస:—(నమస్కరించి పూజించి యథార్హాసనాసీనుండేసి విసరుచు నిలువఁబడును)

¹ సుప్రసిద్ధబీజఫలమును నిర్వహింపఁజేయుటచే నిర్వహణసంధి యారంభింపఁబడినది.

² కార్యమార్గణరూపమగు విబోధనము.

దశ:—సాధ్వీ ! వృద్ధున కేమియుపచారములు? నీవును నాయంతదానవే.

కౌస:—(తనలో) ప్రాణేశ్వరుఁ డింతకుముందు నన్ను రాష్ట్రీయనిపిలుచుచుండుట వాడుక. ఇపుడేలాకో సాధ్వీ యుచున్నాఁడు. కనుఁగొనియెద. (ప్రకాశము)
ప్రాణేశ్వరా ! రాష్ట్రీయనుటకుం గూడ నేనన్నారాలను గాను గాఁబోలు?

దశ:—(నవ్వి చేరఁదీసికొని) బేలా. ఎంతకాలమునుభవించినను రాజ్యభోగములు చాలవా; తృప్తి నొందఁ బనిలేదా.

కౌస:—(ఊరకుండును)

దశ:—1 నానోటనే చెప్పించుట నీకిష్టముగ నున్నది కాఁబోలు. ఐనఁ జెప్పెద వినుము. శ్రీరాముని యువరాజునుగాఁ జేయనెంచితి. ముహూర్తము దాపుననే యున్నది.

కౌస:—రఘుసంశంభూతుల యూహ లమూల్యములు. ఆనుపమానములు దుర్జ్ఞానములు.

దశ:—తెలిసియుఁ దెలియనట్లు నటించెదవు.

కౌస:—ఇతరులూడుమాటలు సత్యములనినప్పు నాచారము నాకు లేదు. తమయానతియే నాకు నమ్మకము.

దశ:—2 ఇపుడు నమ్ముము. రేపే ముహూర్తమని నిశ్చయించి పెద్దలుచెప్పిరి.

కౌస:—3 ప్రాణేశ్వరా ! పరమానందము. చిరకాలమునకు నీమహాసంతోషవార్త విన నోచితిని. మనయిరువురి తపస్సులును నేటికి సంపూర్ణముగా ఫలించినవి. ఇంక నేనేమిచేయవలయు ?

దశ:—4 చేయఁదగిన కార్యములు పెక్కులున్నవి. అందుముఖ్యమైనది నీవుసంతోష పడుటయే. ఇంకఁ గులదైవములఁ బూజింపవలయు.

కౌస:—5 భూపాలతిలకా ! మీయానందమే నాయానందము. నేటికి మన మిరువు రము పరమానందభరితుల మైతిమి. మీయానతిం దలఁదాల్చి మరలఁ గులదైవ ములం బూజించెద.

1 కార్యోపక్షేపణరూపమగు గ్రథనము.

2 అనుభూతాఖ్యానరూపమగు నిర్ణయము.

3 ప్రకృతార్థమిధోజల్పనరూపమగు పరిభాషణము.

4 పర్యుపాసనరూపమగు ప్రసాదనము.

5 వార్తాంతార్థరూపమగుట నిది అనందము.

దశ:—1చిరకాలము సంతానములేమికి! వగచి దివ్యసంతానమును గంటిమి. దానఁ గొంత కష్టము తీరెను. ఇపుడు మనకృత్యమును సంపూర్ణముగ నెఱవేర్చిన నంత యుఁ దీరును.

కాస:—2మీయుద్దేశ్యము లన్నియు సర్వేశ్వరానుగ్రహముపలన ఫలించుఁ గాక. రేపే యీకార్యము నెఱవేఱుఁగాక. నాకోరికయు ఫలించినది.

దశ:—(మర్దలఁ జెంతకుఁ దీసికొని సంతోషముతో) నేటికి నీకుఁ బరమానందము చేకూరెనా. అదియ నాకుబ్రహ్మానందము. ప్రాణేశ్వరీ! ఇంకఁ దడవుసేయరాదు. కార్యభారములు పెక్కులున్నవి. శేపువచ్చి మాటలాడెద. గట్టిగా భగవంతు నారాధింపుము. ఆయన యనుగ్రహములేకయున్న సర్వార్థములు ఫలింపవు. దానిఁబొందఁ గోరుము. కృతకృత్య వగుదువు.

(అని నిష్క్రమించును)

(తరువాతఁ గైకసౌధమును దశరథుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

దశ:—(ముందునకునడచి నాలుగుదిక్కులూ కలయఁజూచి తనలో) సౌధమిది యేల కై నేయఁబడలేదు? సహజశృంగారసంవర్ధితముగదా యీసౌధము? దీనికేల శ్రొత్తశృంగారమని తలఁచినది కాఁబోలు నాముద్దులరాణి! (మఱినాలుగడుగులు పెట్టి) అ! ఏమిది? కావలివారెవ్వరును గానరారు? నిశ్శబ్దముగ నున్నది. ఏమో (కొంచెమాలోచించి) మఱేమియుఁ గాదు. నానోములపంట, నాకోరి కలపెన్నిధి, నాప్రేమాంభోరాశి నాముద్దులరాణి కేకయరాజప్రియపుత్రిక నా రాక కువ్విళ్లురుచు నాతోసల్లాపము లాడఁగోరి యెవ్వరును లేకుండఁజేసియుండును. నన్నుఁజూడఁగనే కాఁగిటంజేర్చి తానే మాటలాడును. ఔరా!

చ. పరిమళముల్ చెలంగఁగ శుభస్కరపక్షా తనువల్లి యొప్పు సుందరముఖచంద్రబింబరుచిన్దై జనుశీతలతః న్యయింపఁగాఁ దరుణి తనంతవచ్చి ప్రియుఁదల్పముఁ జేరిచి కాఁగిలించి యా దరణముమీఱఁ బల్క వినుధన్యుడై భాగ్యయుతుండు ధాత్రిలోన్.

సెబాసు! కాంతారత్నములప్రేమములు మనోహరములు. సామాన్యదృష్టికి గోచరింపవు. ఇంకఁదడవుసేయరాదు. అపరాధమగును. త్వరగాఁ బోయినాముద్దుల మిత్రురిం జూచెద (మఱికొంతదూరముపోయి) ఏమిది? కక్ష్యాభాగములయందుఁ

1 దుఃఖనిర్గమనరూపమగు సమయము.

2 లబ్ధిరీకరణరూపమగు కృతి.

గావలివారలు కూడ లేరు. (అలోచించి) దురభగాహముగా నున్నదే. నామనస్సు తల్లడిల్లుచున్నది. కారణ మేమైయుండును. (లోపలికింజని)

సీ. ఇదె నాదుప్రియభాను! యెలమిమీఱఁగ నన్నుఁ

బరిరంభణము చేయుభవ్యతల్ప

మిదె నాదుప్రేయసి! యింపుమీఱఁగ నన్నుఁ

గవఁగూడి విహరించుకమ్మ శియ్య

యిదె నాదుదయిత నా! కెంతేముదంబునఁ

బాద సేవ యొనర్చుపట్టెమంచ

మిదె యిదే నాజీవి! తేశ్వరి నారాక

కేదురుసూచుచు నిల్వ! నెనఁగుతాపు

కటకట! నేఁ డిదేమొక్క! కాంత నాదు

కనులు చల్లఁగఁ జేయంగఁ గాసరాదు

కోపమాందెనొ నారాకఁగోరె పైన

నిలిచి చూచుచు నున్నదో! నీరభాక్షి.

3

(కొంచెము ముందునడచి యెమోచప్పుడువినరాఁగా) లోపల నేమోచప్పు డగుచున్నది. ఒక్కో యిద్దఁతో తిరుగుచున్నట్లు తోచెడు. (ముందునకుంజని) హంస గమనా నాదేవి యెందున్నది? అంతఃపుర మిట్లున్నదేమి?

హంస:—(విచారముతో) దేవిగారు క్రోధగృహంబునఁ బరుండియున్నారట. నే నిపుడేవచ్చితిని. పద్మాక్షి చెప్పఁగా నీమాటయేవిన్నాను.

దశ:—పద్మాక్షి యెందున్నది?

హంస:—అగదిద్గర నున్నట్లున్నది.

దశ:—(పరిక్రమించి) పద్మాక్షి! నాప్రాణేశ్వరి యెందున్నది?

పద్మా:—కోపగృహంబున నేడ్చుచుఁ బరుండియున్నది.

దశ:—కోపగృహంబున నేడ్చుచుఁ బరుండియున్నదియా ఏదేది? (నాలుగడుగులు ముందునకు నడచి) అక్కటా! నాపాదములు తొట్టుపడుచున్నవే. ఏలా? నాయన్నలమిన్న యందుఁ బరుండుట. అంతచాలక యేడ్చుచున్నదట. నేనిక బ్రదుకఁ గలనా. ఏమని మాటలాడింతును? (గదిచెంతకుంబోయి) తలుపు మూయుఁ బడి యున్నదే. (కొంచెము తెరిచిచూచి) ప్రాణేశ్వరీ! కేకఘోషాశ్రియపుత్రీ! నాముద్దులమిటారీ! (అనిపిలుచును.)

కైక:—(ఏడ్చుచుండును)

దశ:—(లోపలఁజొచ్చి యాభరణములు పాదములకుం దగులఁ గ్రందఁజూచి) అఁ.
ఇవియాభరణములా. ఏమి యిట్లు భూమిపై నాల్గుప్రక్కలఁ జిమ్మఁబడినట్లు పడి
యున్నవి? (తెండడుగులుపెట్టి) ఇవియే పుష్పహారములు. నేలంబడికఁబడియున్నవి.
(చక్కఁగాఁజూచి) నాప్రియురా లిందుఁ బడియున్నదే. ఏమితి?

ఉ. మాసినచీరఁ జుట్టుకొనిఁమానితభూషణరాజి భూమిపై
వేసరిపాటవైచి కనుఁవిందును గూర్చెడు పూలహారముల్
గాసిలునట్లువైచి కఁటఁగాని మహాకఠినంపునేలపై
నీసరణిం బరుండుటకుఁ నేమికతంబొ యెఱుంగ నక్కటా.

4

సీ. ననుఁగాంచినంతనేఁఘనహర్ష మలరంగఁ
జనుదెంచి పల్కులఁదనియఁజేయు
నింతసే వేభార్యఁయింటనుంటికొ యిపు
డైన రాఁ గూడెనాఁయనుచు నవ్వు
వచ్చినదే నాకుఁబదివేలవరహాలు
చాలు నం చని పల్కిఁగేలి నేయు
జ్ఞాపక మున్నదాఁచానయి దొక్కతె
నాభార్యయని మీకుఁనాథ యనును
బల్కరించును లాలించుఁబంతమూనుఁ
గేలిఁ దేలించు నవ్వించుఁగిలిగిలింత
లట్టెకల్పించు మరియాదఁలుట్టిపడఁగ
నన్నుఁ బ్రేమించు చుండు నీయన్నుమిన్న.

5

ఇపుడేలాకో యీగఁ బట్టినది. పల్కరించెదఁ గాక. (అనికూతుమండి
యామెశిరస్సు తనతొడపై నుంచుకొని చెక్కితులుదవ్వుచుఁ గన్నులునించుచు)
నానోములఫలమా, ప్రాణేశ్వరీ! ఒక్కమాటు పల్కుమా.

కైక:—(వెక్కివెక్కియేడ్చును.)

దశ:—ప్రాణప్రియా, కైకా! ఏల యిట్లేడ్చెదవే. ఏటి కీపరిత పము నీకు నూరా
తుగాఁ గల్గినదే. నాతోడు. ఆలస్యముచేయుక మాటలాడినాకుఁ బ్రాణదానము
చేయుమా.

కైక:—(మఱింతగానేడ్చును.)

దశ:—(బుజ్జగించుచు) కాంతారత్నమా! ఏలయేడ్చెదవు? నాకుఁ దెల్పుము. నన్నుఁ బరిణయ మైనప్పటినుండి యొక్కనాఁడైన నీకంట నీరుగ్రమ్మలేదే. ఇపుడేల యిట్లుకుండి వందురుచున్నావు. తెల్పుమా. నాప్రాణములు మీఁదివి మీఁదికే పోవుచున్నవే లలనామణీ! ఇంక నాలస్యముచేసిన నీకు బ్రహ్మహత్యకన్న నెక్కుడు పాపము సంభవించుఁ జూమి, (అనిముద్దిడుకొనును)

కైక:—(కన్నీరుమున్నీరుగాఁ గార్చును)

దశ:—ఇయ్యో! యీకన్నీటిప్రవాహము నీకపకారముం జేసిన యెవని ముంప నున్నదో.

క. తరుణీ నీకపకృతి నే

నరుఁ డొనరిచె పానివేరుఁ నాకుం జెప్పుమా

కరిషదములఁ ద్రొక్కించెద

సరగున నతఁ డెవ్వఁడైనఁ నై పను జాప్త్యా.

6

అపకార మెవ్వఁడును జేయఁడేని నీకేమికావలయునో చెప్పుమా. ఎట్టికోరిక యైన ఫలింపఁ జేసెద.

చ. మనమున నేమిగోరుదుమా మన్మతి దాని నెఱుంగఁగాని కోరిన దిదియంచుఁ దెల్పినఁ గరిప్రియగామిని! ముజ్జగంబులం గనఁబడు వస్తువేదయినఁ గాని జవంబునఁ దెచ్చి నీదుమ్రాలను నిలుపంగఁ జూలుదు విలాపము మాని యెఱుంగఁ జెప్పుమా. 7

తరుణీమణీ! నారాణులలో నెవ్వరుగాని పుత్రులలో నెవరుగాని, నీకేమీ నపకారముచేసిరా చెప్పుమా. విడువక వారినైన దండించెద. దుఃఖింపకయొక్క మాట మెల్లఁగాఁ జెప్పుము. చూడు మవ్వల నాశక్తి.

కైక:—(కొంచెము మూల్గును)

దశ:—(తనలో) ఏడ్పు మానుచున్నట్లున్నది. ఇంకనునమ్మకమును బుట్టించెదఁగాక. (ప్రకాశము) ప్రియరాణా!

చ. అపకృతి నీకొనర్చి క్షీణియందు నధోభువనంబునందు స్వర్గపురమునందు దాగిననుఁ గాంతరౌ పూరుషుఁడేని గాంతయే నిపుడె మదీయకోపశుచికింధనమౌ రఘురాముఁడేని నీ యపకృతికిఁ ఫలంబుఁ గనునన్యసి మాట యిఁకేల చెప్పఁగన్. 8
ఇంతతో నీకు సంశృప్తిగాదేని.

క. వినుమా నాదుప్రతిజ్ఞను
దనయుఁడు మిత్రుండు మంత్రిచార యనక నీ
పనుపున దంకించెదఁ ద
స్వను రామునితోడు వేగఁ పల్కుము యింకన్.

9

కైక:—(కన్నీరు చుడుచుకొనును)

దశ:—బ్రదికితిరా తండ్రి ! కన్నీరు చుడుచుకొనుచున్నది. ఇక మాటలాడునేమో
(ప్రకాశము) కైకా, ఏమినియిష్టము ?

కైక:—(దగ్గుత్తికతో) నాకోరికఁ దీర్తునన్నమాట సత్యమా ?

దశ:—ప్రాణేశ్వరీ ! రామునితో డని ప్రతిజ్ఞ చేసితివే. నాప్రణామముతోడనిమాడ
నిపుడు ప్రతిపదించుచున్నాను.

కైక:—చెప్పినతర్వాత నేదో యొకయడ్డుచెప్పిన ?

దశ:—బేలా. అంతసంశయమా. విను.

చ. జననము భ్రాతృచే వెలయునద్రఘువంశమునందుఁ దండ్రియో
వినుతిని గన్న యాయజుఁడు విశ్వ మెఱుంగు మదీయచిత్తవృ
త్తిని దగుణీచుణీ యిటు క్షీణింపక యశమొందిన నేను మాటఁ ద
ప్పిన సగరే మహాజనులు పెం పిఁకఁదక్కునె వేయునేటికిన్.

10

చ. మనమున నీకు నింక ననుమానము గల్గినచోఁ బ్రతిజ్ఞ నే
నొనరుతు నీదుకోరిక నుపశోద్యమసాధ్యమయైనఁ దీర్తుఁ ద
ప్పిన రఘువంశసద్యశముఁ బెంపును బోవఁగఁ బుణ్యవార్ధి యిం
కను నరకంబునం బడుదుఁ గాంతరొ చెప్పుము నమ్మి నానుడిన్.

11

కైక:—(కన్నీరు చక్కఁగాఁ చుడుచుకొని) ప్రాణేశ్వరా ! రఘువంశజులు అసత్య
మాడువారు కారు. మీరింతకుముం దెప్పుడును జెప్పియుండలేదు. ఈసంగతి
నేనెఱుంగుదు. ఐనను నాకోరిక మిచ్చుసత్యవాదిగాఁ జేయునంతటిది. కాననే
యిన్ని పర్యాయములు పట్టుదలగా నడిగితిని. రామునిపైఁ బుణ్యముపై నొట్టుపెట్టు
కొంటిరి. ఇకఁ జెప్పెద. సావధానముగా వినుఁడు.

దశ:—చక్కఁగా వినియెద. త్వరగాఁ జెప్పి నామనోవైకల్యమును దీర్చుము.

కైక:—

తే. సురలు ప్రార్థింప శంబరానురునితోడ
సంగరముచేయఁ బోవుచు శాతశరశ

రాసనంబులు ధరియించి యోనుగా త్రి
రమ్ము ననుఁగూడి ధీరవై రణముచూడ.

12

అనిపిలిచితిరి గదా.

దశ — అవును. పిలిచితిని. ఎరు లేదన్నారు ?

కైక:—అవల నామహాసురుని మార్కొని యోపినంతవిక్రమంబు చూపి మాఁడు
నాలుగుపర్యాయము లతనిబెండువడం జేసితిరి గదా.

దశ:—సరే, ఇపు డాసంగరము నాయెదుట జరగినట్లే నున్నది. అనాఁడు.

చ. దనుజకఠోరసాయకవి తానమహార్తుని మూర్ఛితున్ ననున్
ననితరొ దూరభూమికి జవంబున సారథిలేమి నీవె న్న
దనమురు దోలి కాచితివి ధైర్యము మీఁగ

కైక:—

ఇంతయేని మీ

మనమునఁ దోచెఁ జాలు నృపఁ నుండన శ్రీరఘునంశభూషణా. 13

దశ:—తరువాత ?

కైక:—అట్లు రెండుపర్యాయములు మీరు మూర్ఛిల్లుటయు, నేనవతలికి రథము
దోలుటయు జరగెను గదా. దానిమఱచిపోరు గదా !

దశ:—సత్యమే. నాఁడు నీ సాయమే లేకయున్న నాగతి యేమయియుండునో.

కైక:—రెండవపర్యాయముఁ గూడ రథము దూరముగాఁ గొనిపోయినతర్వాత
మూర్ఛదేతి మీరు నన్నాదరించి యప్పటియుపకారమునకుం గడు నానందించి,

క. కొనుమిచ్చెద నరయుగ్గం

బును దరుణీ యంచుఁ బ్రమదఁమునఁ బల్కితి రొ

ననుఁడు నిజంబని మీమది

కిని దోచినయట్టులైనఁగీ ర్తికలాపా.

14

దశ:—(స్తరణమభినయించి)

చ. తరుణిరో లేదనన్ వశమె తావక్మైన మహాపకారమున్

మరణము నొందువేళఁ గనిమంటిని నీవట లేకయున్న సం

గరమున నేమిచకాదు నొకొకావున నీయుపకార మెన్నియ

వ్వరయుగ మెన్న సామ్య మొకభంగిని నైనఁ గనంగరాదు సూ. 15

కైక:—నాథా ! అట్లు తమరు శరయుగ్గంబు దయచేయి వలసినప్పుడడిగెదనంటిని
జాపక మున్నదా.

దశ:—(స్తరణమభినయించి) నిశ్చయమే.

కైక:—ఇంతదనుక నేనేమియు నడుగలేదు కదా.

దశ:—లేదు.

కైక:—ఇపు డడుగఁ దలచితిని.

దశ:—(వామాక్షిస్పందన ముపలక్షించితనలో) ఏలనాయెడమక న్నదయమన్నది ?
వామభుజము కూడఁ జలించుచున్నదే. ఏటికో, ముదుసలితనమున కివిలక్షణముల
కాఁబోలు. (అనియాలోచించుచుండును).

కైక:—ఏమట్లూరకున్నారు ?

దశ:—ప్రాణేశ్వరీ ! మఱేమియుఁ గాదు. ఇన్నిపర్యాయము లడుగవచ్చునా అడు
గవచ్చునాయనిప్రశ్నింపనేల ? అని విచారించుచున్నాను. అడుగుము: సందియ
మొందనేల ?

కైక:—ఇపుడు రామునభిషేకింపఁ బ్రయత్నము చేసినారుకదా.

దశ:—అశుభవార్త నీకుఁజెప్పుటకే వచ్చినాడఁ జూమి.

కైక:—మంచిదేకాని నావరములమాట వినిపించెద.

దశ:—తడవేల ?

కైక:—తప్పక యీయవలయు.

దశ:—అయ్యో; ఎంత వెట్టిదాసవే. అడుగుము. వెంటనే నెఱవేర్చెద.

కైక:—

క. నారచీరలుగట్టి వనంబులందు

రాఘవుడు పదునాల్గువర్షంబు లుండఁ

దగును భరతుండు రాజయి ధరణి నేల

వలయు నివి రెండు నాకోరువరము లధిప.

16

దశ:—(నిశ్చేష్టుడై యుండును.)

కైక:—ఏమూర కున్నారు ?

దశ:—(దిక్కుతోచకయుండును)

కైక:—(వీఁపుతట్టి) ప్రాణేశా ! సత్యకీర్తి, నావరములవిని యూరకున్నారేమి ?

దశ:—(మాటాడఁజోయిపలుకురామినూరకుండును)

కైక:—రఘువంశమండనా, సత్యవ్రతా ? ఏమిమాటాడకున్నారు ?

దశ:—(ఏమోచెప్పఁబోవును)

కైక:—మాట వినరాలేదే.

దశ:—(పెదవులాడించును)

కైక:—నాకర్థముకాలేదు. ఏమాకపటము ?

దశ:—(డగ్గుతికతో) నే నెందున్నవాడ ?

కైక:—ఏమామాటలు ? కైకయంతఃపురములోనున్నారు.

దశ:—నాకేమియుఁ దోచలేదు కైకా !

కైక:—ఏమిసత్యసంధతయిది ?

దశ:—నాకర్థము కాలేదే.

కైక:—నేనుగోరినచరముల నిత్తుమంటికి. అడిగితిని. ఏమియు మాటలాడక యేమో తోచనట్లున్నారే ? కారణమేమి ? ఇది రఘునంశజనితులకు మర్యాదయగునా.

దశ:—ఏమడిగితివో. నాకు దిక్కేతోచలేదు.

కైక:—మరలఁ జెప్పెద (నారచీరలుగట్టి యనుపద్యమును మరలఁబఠించును)

దశ:—అడవులకు రామునిం బంపవలయుననియా.

కైక:—అవును.

దశ:—ఎందుకు ? (అనికన్నీరునించును)

కైక:—నివసించుటకు.

దశ:—అడవులలో రాముని నివసింపఁ బంపవలయునా,

అయ్యో ? (అనిమూర్ఛపోవును.)

కైక:—(శీతలోపచారములుచేసి) ప్రాణనాథా !

దశ:—(పలుకక దుఃఖించును)

కైక:—సత్యవాక్యపరిపాలనమునకుఁ దమరి నుదాహరణముగాలోకు లింకఁ దీసి కొందురు కాబోలు ?

దశ:—అయ్యో ! కైకా ! దురాత్మరాలా ! రాముఁ డడవుల కేలపోవలయును ?

కైక:—నిజమాడెదరా లేదా.

దశ:—రాముఁ డడవులకు ?

కైక:—అవును. అడవులకే పోవలయు.

దశ:—పోయి ?

కైక:—నారచీరలుగట్టి పదునాలుగేండ్లు మునివృత్తి నుండవలయును. నాకొడుకు భరతుఁడు రాజ్య మేలవలయు.

దశ:—(బోరునవిలపించుచు) పాపిష్ఠురాలా, పాపాణ్ణుడయా, రాముఁ డేమిది కపకారము చేసినాడే.

కైక:—అమాట లటుండనిండు. ఇత్వోకుకులమునఁ బుట్టి యీవఱ కాడితప్పిన రాజులులేరు.

దశ:—రామా, రామా, (అనిమూర్ఛిల్లును)

కైక:—(మూర్ఛఁదేర్చి) ఏమిసత్యమండీ, రామునితోడని యెట్లుపెట్టుకొని యింత లోనే యబద్ధ మాడునట్లున్నదే. (అనియేడ్చును)

దశ:—నీసత్యము మండిపోనీ, నీవరము లేటిపాలుగానీ. నేరామచంద్రునిఁ బంపఁ గలనా, కైకా, చల్లనినీటితో నాగొంతు కోసితివే.

కైక:—లోకులుమిమ్ముఁ జూచి యింక సత్యము నేర్చుకొందురుగాక. ఇంక నేనుండ నొల్ల, ఇదిగో యిపుడే పోయి సరయువులోఁబడి వ్రాణములు విడిచెద. రాము నితోఁ గూడి చల్లఁగానుండుఁడు.

దశ:—రాముఁ డడవిలోఁ బదునాలుగేండ్లుండవలయునా.

కైక:—ఉండియే తీరవలయు, నారచీరలు గట్టుకొనవలయు.

దశ:—అయ్యో! రాక్షసీ! ఏమివరములు కోరితివే. కలయందైన నీవిట్టిదానవని తలపోయినెతి నే పాపిష్ఠురాలా!

కైక:—మహిపాలక! తమరింత సత్యవాక్యపరిపాలకులని స్వప్నమందైనను నేను దలంపలేదు.

దశ:—పరమేశ్వరా! నేనేమిచేయఁగలను? నారాము నెట్లడవులకుంబంపుదును?

కైక:—రామునిం బంపవలదుగాని నేనువరముల నీయలేదనుఁడు. చాలు, నేఁబోయి యేటిలోఁ బడియెద.

దశ:—కటకటా! కైకా, ఈవరములను గోర నీనోరెట్లాడెనే, రామచంద్రుఁడు నీకేమైన నపకారము చేసి యెఱుఁగఁడు కదా. రాముఁడు సుగుణాభిరాముఁడని నీవే నాతోఁ బెక్కుపర్యాయములు చెప్పితివికదా

కైక:—చెప్పితిని గాని వరములదుగనని యేమైనఁ జెప్పియుంటినా.

దశ:—ఇట్టివరములా,

కైక:—భూపాలకా, నాకు వరముల నేలయిచ్చితిరి? రామునితోడనియేల శపథము చేసితిరి? సత్యమును దప్పితినిని యొకసారియనినఁ జాలునేఁబోయెద.

దశ:—(కోపముతోఁబండ్లు గొలుకుచు) దురాత్తురాలా, కఠినాత్తురాలా, పయో ముఖవిఫకుంభమా, శోముఖవ్యాఘ్రమా, రక్కసీ! లోకు లేమునుకొందుకో యనియైవ జంకులేదఁటే.

కైక:—పాపము, పురుషులు నిష్కఫటులు, స్త్రీలు కఫటప్యభావము గలవారు.

నిజమేకాని చెప్పినమాట చెల్లింతువా, లేదా, నీవుచెల్లింపకున్న నీరామునకుం
వ్రీతిగా నీకనులముందట నురిపోసికొనిచచ్చెద.

దశ:—అయ్యో! రాకాసీ! ఇకనైనఁ బట్టినపట్టు నదలవే. ఇదె తలసిపాదములు
సోఁక నమస్కరించెద. ఇంకేమైన నడుగుము. ఇచ్చెద, రామునిబాసి యర్థక్షణ
మైన జీవింపజాల, కైకా, నన్నుం జంపుకొందువా. కొంచె మాలోచించి
చెప్పుము.

కైక:—రాజా, ఈమాటలు నాకు రావు. మీవంటివారికే తెలిసియుండును. అడి
తప్పెదరా. రాము నడవికిం బంపి నాకొడుకును రాజును జేసెదరా.

దశ:—కైకా! నామాటవిను. భరతుని రాజునొనరించెదఁ గాని రాము నడవులకుఁ
బంపఁ జాల, నన్నుఁ గడుముదుసలిని బలవంతముగాఁ జంపఁ బ్రయత్నింపకుమా,
బ్రదికినన్నాళ్లు బ్రదుకబోను. ఈనాలుగైదుదినములు నన్ను దుఃఖముల పాలు
సేయకుము, నా ప్రార్థనము చెల్లింపుము.

కైక:—మొదటివరము రాము నడవులకుం బంపుమని కోరినది. దానిఁ జెల్లించినఁ
గదా రెండవవరముమాట.

దశ:—కైకా! మరల నామాటనే వర్ణింపకుమా, ఇపుడే ప్రాణములుపోవును.

కైక:—రాజా! లోకులు నవ్వుదురు. రఘువంశమునఁ బుట్టిన నీవే యిట్లసత్యములాడ
నిక సత్య మేయగ్నిలోఁ బడిపోవునో, (గట్టిగా) ఓసూర్యచంద్రాదిగ్రహము
లారా! దేవతలారా! దశరథుఁడువరముల నాకిత్తునన్నమాట వినియుందురు.
ఇపుడు తప్పుచున్నాఁడు. సాక్షులుగ నుండుఁడు. రాజా! “అంతఃప్రచ్ఛన్న
పాపానాంకాస్తా వైషస్వతో యమః” అన్న న్యాయోక్తి మఱువకుము.

దశ:—కఠినాత్మరాలా! గట్టిగా మాటాడకుము. నిన్నిదే వేఁడుకొనియెద, నమ
స్కరించెద. అమాట మరల ననకుండుమా.

కైక:—ఇక నిన్నిమాటలు నాకేల? అడినమాటను జెల్లింతురా? తప్పుదురా?
ఒక్కమాట చెప్పుఁడు?

దశ:—రాము నడవులకుఁ బొమ్మనటతప్ప నింకేమైన నడుగుము కాదనకయిచ్చెద
రామునిబాసి జీవింపజాల. తరువాత నీసౌభాగ్య మేముండును?

కైక:—సత్యము నిలుపుకొనఁ దలచినారా అమాట లీమాటలు చెప్పికాలము
పుచ్చదలచినారా.

దశ:—కైకా! అమాట నోటరానియకుమా, నమస్కరించెద. రాముఁడు, అడవి-ఈ
రెండుమాటలు జోడించి మాటలాడితివా నేమడుమపురికిఁ బోయెదరామీ?

కైక:—(మహాగ్రహముతో) సత్యమిలాకములో నశించుఁగాక, ధర్మమనుమాటయే లేకపోవుఁగాక. (ఎలుంగెట్టి) సూర్యభగవానుఁడా, నీకిఁకఁ ద్రోవయే లేదు. చంద్రుఁడా, నీయాధారము నశించినది. భూదేవతా! నీవిఁకఁ ద్వారలో నశింతువు. బ్రహ్మదేవుఁడా! నీసృష్టి యిఁకనిల్వఁజాలదు. వేదములారా! దశరథమహారాజా మీకుఁ దిలొదకములిచ్చుచున్నాఁడు. ధర్మశాస్త్రములారా! మీకిఁక నభోగతియే, జగము మునిగినది. పోయినది. ధస్తమైనది. (భూమిపైఁబగుండిదొర్లును)

దశ:—కైకా! నన్నుఁ గొంతకాలము బ్రదుకనీయవే. కౌటికిఁ గాళ్లుదాచుకొన్నప్పుడు నాకు సంతానము గల్గినదే. రామున కభిషేకముచేసి కన్నులారఁ జూడనీయవే. (అనిమొక్కి—వేడును)

కైక:—(చేతులుపైకెత్తి) ఓసత్యమా, నిన్ను నమ్మినవారికి మేలుగలదని వినియుంటిని. ఇప్పుడు నన్ని నశించుచున్నాను.

దశ:—కైకా? గట్టిగా మాటలాడకుమా, నలుగురు వినిపోదురు. ఇంతగొంతు నీకుఁ గలదని యెన్నఁడు నెఱుఁగను జుమి, పికవాణి యనిపిల్చుచుంటి నే. ఇప్పుడు నిర్భోపవాణి యనవలయు నేమో, నన్ను బ్రదికించుకొమ్ము. మీతల్లి చీమలు మాటలాడుచుండఁగా నవ్వినభర్త నావిషయముచెప్పుమనఁగాఁ జెప్పినఁజత్తునని యతఁడెంతవేడినను విడువక చెప్పించెను. దాన నాతఁడు మృతినొందెను. నీవు నశ్లే యపకీర్తిని బొందకుమా,

కైక:—తమ రిట్టిసత్కీర్తిని బొందినఁ జాలను. నామాట యిఁకనేటికి? కైక పుడమిలో లేదనుకొనుఁడు. (అనిలేవఁబోవును)

దశ:—(చేయిపట్టుకొని) కైకా, కైకా, నాప్రాణములు నిల్పుమా, రాము నూరనుండనిమ్మా, మఱేమియు నడుగను.

కైక:—రాముఁ డూరనున్న కైకయు భరత్తుఁడు నగ్నిలోఁ బడుదురు.

దశ:—అయ్యో! రాఘవా, నాకుఁ గుమారుఁడవుగ నీవేల కాసల్య కడుపునఁబుట్టితివి? నాయనా, కైకకడుపునఁ బుట్టిన బాగుండునే.

కైక:—రాజా! ఇపుడేమనియెదరు? వరములఁ జెల్లింతు మనియెదరా. లేదందురా

దశ:—అమాటలు మరలఁ బ్రశ్నింపకుమా కైకా!

కైక:—అనఁగాఁ దాత్పర్యమేమి? మీరురాము నడవలకుం బంపుదురా, నేనేపంపుదునా.

దశ:—అట్టికూరకృత్యము నీవుచేయుటకుం దగినదానవు. నాతోఁ జెప్పకుమా యామాట.

కైక:—(తనలో) ఇంక నితనిఁ బల్కరంచి లాభములేదు. చమత్కారమున నీవు చేయు మాపని నని యీతనినోటఁ జెప్పించితిని. రామునిం బిలువనంపి నేనేచెప్పెదను. అతఁడు పితృభక్తుఁడు. బంధులు మాటలాడక పోవును (ప్రకాశము) అయితే నేనే యాపనిఁజేసెద.

దశ:—రామా, రామభద్రా, రామచంద్రా, రఘుకులమండనా, సుగుణాభిరామా, (అనిమూర్ఛిల్లును.)

కైక:—(తనలో) ఇదియేసమయము. రామునిం బిలిపించెద.

(ఇంతలో సుమంతుఁడు కైకనగరు ప్రవేశించును)

సుమం:—(తనలో) మహారాజుగా రేలాకో తెల్లవాటినను గైకయిల్లు వెడలి రాలేదు. ముహూర్తము చేరువకు వచ్చుచున్నది. వసిష్ఠమునిం ద్రులు త్వరపడుచున్నారు. శ్రీరాముఁ డుపవాసవ్రతము సలిపి సిద్ధముగ నున్నాఁడు. పరికరము లన్నియుఁ జక్కఁగాఁగూర్చఁ బడినవి. కైకతో మాడలాడుచు నీవిషయమునే మఱచిపోయెఁ గాఁబోలు? (ముందునడచి పద్మాక్షింగాంచి) నారాక రాజు గారికిం చెలుపుము.

పద్మా:—తెల్లవాటినను లోపలనేయున్నారు. కనుగొని వచ్చెద (అనిలోనికిఁబోయి వచ్చి) మంత్రివర్యా ! పోవచ్చును. (సుమంతుఁడులోపలికింబోవును)

జయము జయము మహారాజుగారికి.

దశ:—(దుఃఖముతోఁ బలుకలేక యూరకుండును)

కైక:—మంత్రి సత్తిమా, భూపాలుఁడు రేయెల్ల నిద్ర లేక యున్నాఁడు. త్వరగా రామునిం జూడవలయునని కోరుచున్నాఁడు. పిలుచుకొనిరమ్ము.

సుమం:—తల్లీ! యట్లే తోడ్కొనివచ్చెద.

(అనినిష్క్రమించిరామునిసౌధమునకుంబోవును.)

(రాముఁడు సీతతో మాటలాడుచుండ సుమంతుఁడు ప్రవేశించును)

సుమం:—జయము శ్రీరామచంద్రులకు,

రాము:—సుమంత్రా ! కూరుచుండుము. (అని కనుసంజ్ఞతోఁ బీఠమునుజూపును)

సుమం:—(కూరుచుండి) నేనుమహారాజు గారికి ముహూర్తకాలము పఠిపించినదని విన్నవింపఁబోయి మనవిచేయఁగాఁ గైకమిమ్ముఁ జూడఁద్వరపడుచు రాజుండుటను చెలికెను.

రాము:—ఇదిగో వచ్చెద.

సుమం:—రథము సిద్ధముగనున్నది.

రాము:—(రథము నారోహించి సుమంత్రునింగాంచి) సుమంత్రా ! ముందు మాడుము.

క. గరుడుడు సవ్యేతరముగఁ

దిరుగుచు నశుభంబుమనకుఁ దెలిపెడుఁ గాకుల్

వరుసఁ వాపోయెడు భీ

కరముగ నేడ్చెడి నభంబుఁ గనుచు శునకముల్.

17

సుమం:—పురాంతరమున నిట్టిశకునములు ఫలింపవని పెద్దలు చెప్పఁగా వినియున్న వాడను.

రాము:—తథాస్తు.

సుమం:—రథావతరణం బొనర్చుడు, రథమునిందే యునిచెద. మహార్థకాలము సమీపమునకు వచ్చుచున్నదనుమాటమాత్రము చిత్తమున నుంచవలయునని ప్రార్థించెద.

రాము:—అట్లే, త్వరగావచ్చెద.

(అని లోపలికిం బోవును)

కైక:—(తనలో) రాముడు వచ్చుచున్నాడు. ముందు నావరములవిషయమును జక్కఁగాఁ జెప్పి నేడే యడవులకుం బంపెద. భరతుడు వచ్చిన నాప్రయత్నము భంగమగును.

రాము:—(ప్రవేశించి తండ్రికిని దల్లికిని నమస్కరించి నిలువంబడి) తల్లీ ! మాతండ్రి గారు విచారముతో నున్నట్లున్నది, ఏల ?

కైక:—రామచంద్రా ! నీవంటిసత్పుత్రుఁ డుండ విచారము పోవకుండునా.

రాము:—జననీ ! నేను దీర్పదగినచింతతండ్రిగారికిం గల్గినఁ బ్రాణములనిచ్చియైనఁ దీర్పకుందునా.

కైక:—నాయనా, నీవంతటివాడవే, సంశయమేమి ?

రాము:—ప్రియజనకా ! తమరేల చింతఁ బూనవలయు ? నాయొడలఁ బ్రాణములుండునంతదాక మీకేవిచారము గల్గఁగూడదని నాతలంపు.

దశ:—(కన్నీరు విడుచుచు నూరకుండును).

రాము:—తండ్రి ! మీరుకన్నీటిధారలచే ధూమిని ధడుపుచుండ నేనుజీవించిలాభమేమి ?

దశ:—(క్రిందనుచు చుఁగించును)

రాము:—తండ్రి! ఇదమిత్యమని తెలియక సాచిత్తము కలవరపడుచున్నది.

కైక:—నాయనా! నేజెప్పెద నవధరింపుము.

రాము:—త్వరగా నాకుండెల్పుము. ఇపుడే యాదుఃఖము తొలఁగునట్లుచేసెద.

కైక:—మతేమియు గొప్పకార్యములేదు. నీవు సమ్మతించిన మీతండ్రి కృతార్థుఁడగును. నీవు సమ్మతింపవేని అసత్యవాకబద్ధుఁడై నశించును.

రాము:—(చెవులుమూసికొని) తల్లీ! ఎంతమాట చెప్పితివి? నేను సమ్మతింతునో లేదో యనుశంక మీకుఁ గలుగునంతకాలమునచ్చెఁగదా.

క. జననీ తెల్పెద శపథం

బును వినుమా తండ్రి చిత్తమునఁగల్గిన వాం

ఛను దీర్పనేని నారక

మునఁ బడుదున్ సుకృతమెల్లఁబోన సతంబున్.

18

క. విను మింతియెగాదు మనం

బున నీవేకోరుదేనిఁబూని యొనరుతున్

జననీ; తప్పను రఘుకుల

మునఁ బుట్టితిఁ గాన శీఘ్రమునఁదెల్పఁ దగున్.

19

కైక:—రామా; రఘుకులప్రఖ్యాతి నిరుపమానము. అది నీవంటి సజ్జనునిసాయమున విస్తరిల్లవలయు. ఇంకఁ జెప్పెదవిను. విచారము మనస్సునఁజొన్నకుము.

సీ. మీతండ్రి భూరినఁమీకంబునన్ రాక్ష

సుల బారిఁ జిక్కిననలఘుసత్వ

మేపారఁ గాచితిఁనేమును దానికై

వరయుగ్మ మిచ్చెనఁవ్యాని నిపుడు

కోరితి; వనములకుంజనిపదునాలు

గేండీవు తాపసఁవృత్తి నుండ

భరతుఁడు రాజులు ధరణిని బాలింపఁ

దగు నల్లనర్పుమా ధరణినాథ

తే. యనుచు నేబల్కితిని, నిన్ను నడవికేగు

మనుచుఁ జెప్ప నేమందునో యనెడుశంక

నొంది పలుకక యున్నవాఁ డొకమూర
సత్యశాసనుని జేయుమా డజనకు నీవు.

20

రామా. పలుక కున్నాడవేమి ?

రాము—(చిటునవ్వు నవ్వును)

కైక—రామా. “పలుకకున్న బదిపనులగు” నన్న యర్థంబు నవలంబించితివా యేమి.

సత్యమును గాపాడెదవో, సత్యమే భూమిని లేకయుండఁ జేసెదవో నీయిష్టము.

రాము—తల్లీ ! డొరకున్నందులకుఁ గారణము మఱతేమియునులేదు. ఇంకొక రీతి నాలోచింపకుము.

చ. ధరణీభగంబు నీనుతుండె డొల్పును నేను జతుర్దశాబ్దముల్ !

వరమునివృత్తిఁ గాసననివాసము చేసెద సమ్మదంబునఁ :

వరయుగ. మిట్టులైన ఫలవంశమగుం గద శంక దీనికే

ధరణీపుఁ డొందనేల? వెతఁ డల్లడ నుందఁగనేల? యక్కటా! 21

తల్లీ ! ఈస్వల్పకార్యము నాకాజ్ఞాపింప నాతండ్రి సందియమందునట్లు తటస్థించెఁ గదా యని చింతిల్లెద. నీపాదములాన యిపుడే ప్రయాణమయ్యెద. (అని తండ్రిగాంచి) తండ్రి ?

నీ. వనమునఁ బదునాల్గువర్షంబు లుండుట

దారుణంబని నీవుఁ డతలఁప వలదు

పట్టంబు నీకు నేఁ డగట్టెద రేపన్న

పలుకు పోయెనటంచుఁ డతలఁప వలదు

చిన్నవానిని రాజుఁ డజేసి నేమని ప్రజల్

పలుకరేయని మదిఁ డతలఁప వలదు

నాతల్లి కౌసల్య న్యాయమే యిదియని

పలుకు నేమో యని డతలఁప వలదు

తే. రాఘవుల కెల్లసత్యసంరక్షణంబె

పరమధర్మంబు గావున డనిరతిఁ బూని

దానిఁ గాపాడుటయె స్థిరధర్మమనుచు

నెమ్మదిఁ దలంపవయ్య యోనృపవరేణ్య.

22

రఘునంశశిరోమణి ! అస్థిరశరీరగుణములకై సుస్థిరయశస్సత్యంబులను విడనాడనేల? మనఁబునం దించుకఁతయు విచారమానవలదు. ఇపుడు కూర్చి నవస్తువులతో

భరతున కభిషేకమొనరింపుము. జాగుసేయనేల? భరతుఁ దోడ్కొని రమ్మని చారులం బంపుము. నేను పనముల కరుగ సిద్ధముగ నుందును. విచారింపవలదు.

క క—(అత్తగతము.) రాముని తాత్పర్యము చూడ భరతుని రాకకై వేచియుండి తరువాత నడవికిఁ బ్రయాణమగునట్లున్నది. భరతుఁడువచ్చెనా నాయత్నమువ్యర్థమేయగును. జాగుసేయక యిపుడే యీతని నడవులకు సాగనంపవలయు. (ప్రకాశము) రామా,

క. తొలివరము నీవు కానన

ముల కరుగుట కనుచు భూప ధముఖ్య నడిగితి

ఫలియింపవలయు నయ్యది

తొలుతనె యభిషేకము భరతున కగు నవల. 23

దశ—కటకటా! పాపాత్తురాలా! రాక్షసీ! (అని యేడ్చుచుమూర్ఛిల్లును)

రాము—(అత్తగతము)

చ. జనని నరద్యయంబుఁ బతిసాహసమూనుచుఁ గోరియుండు నా

తని కిదయు క్తమంచు నుదిఁ ధాకుటఁ బల్కక చింతనొందఁ దా

ననుఁ బిలిపించి స్వాశయము ధానిచేయని తెల్పె నాకు నా

జనకుఁడు కానకేగుమనఁజాలక యేడ్చెడు నంచుఁదోచెడు. 24

ఇంతియేకాదు.

చ. భరతుఁడు వచ్చినం దనయుపాయము సాగదటంచు నీమె న

న్నరుగుము ముందు గానకనియాతురపెట్టెడుఁ దండ్రి దానికై

గురుతర దుఃఖ మొందెడినిఁ గొంకక వేగమె కానకేగెద. 25

భరతుఁడు వచ్చినవ్వలను బార్థి వుదఃఖము సంతశాంతిలు.

జౌరా! విధి యెంతబలవత్తరము?

చ. కరగతమైనవస్తువును ధగన్పడకుండఁగఁ జేయు నొక్కెడ

ధరణి లభింపరాని పనిఁ దానె లభింపఁగఁ జేయు నొక్కెడ

సరియనరాని కార్యము యశంబున మించఁగఁ జేయు నొక్కెడ.

పరమతి నెన్నిచేయుపనిఁ బాడగునట్లుగఁ జేయునొక్కెడ. 26

విధినిదిరించువాడు ప్రపంచమున లేనేలేడు. దానికిలోబడియే ప్రవర్తింప వలయు. నేనిప్పుడు విధికి ననుసక్తిఁగి తదాజ్ఞ శిరసావహించి చేసెద. (అని తల్లికి)

నమస్కరించి) జననీ! నేనిపుడే యడవులకేగెద. మునివృత్తి నవలంబించెద. తమయానతి తండ్రియానతియు సమానమే.

కైక—రామా! ఈసాయంకాలములోపలఁ బయనము కావలయు.

దశ—అయ్యో! పాషాణహృదయా, రాక్షసీ (అనియేడ్చుచురామునిం జూచును.)

రాము—తండ్రి! దుఃఖింపఁ బనియేమి? కులక్రమాగతయశః కీర్తులం బాలింపుము.

పదునాలుగేండ్లొక్కనిమేషముగా గడపివచ్చెద. తల్లీ! యింటికిం జనిపయనమై వచ్చెద. అడవికిం బోవునపుడుండఁ దగుసాధనములను దెప్పించి యుంచుఁడు. ఇదె పోయివచ్చెద (అని నమస్కరించును.)

కైక—రామా! ఇక్కార్యముచే నీకనంత విఖ్యాతికలుగఁ గలను. నీకీర్తి యాచంద్ర

తారార్కముగా నిల్వఁగలదు. విచారింపకు. నీచరిత్రము నెల్లరుఁ బాడఁగలరు.

రాము—తల్లీ! మీయాశీర్వాదములే చాలాను. ఇవియే నాకనంత భాగ్యముల నొసంగఁ జాలును.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

పంచమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

షష్ఠాంకము.

(ఖడ్గధారియై లక్ష్మణుడు ప్రవేశించుచున్నాడు.)

లక్ష్మ:—(మహాశ్రహముతోనాత్మగతము) కామాతురుడై రాజు ధర్మమునాలోచింపక యపమార్గమును బ్రవేశించినఁ బ్రాజ్ఞుడగు రాముడేల దానిని బాటింపజాలము? కైకకు వరములు రాజిచ్చెనట, సత్యమును దప్పఁగూడదట. నిన్నకొవులుకూటములో నందఱిముందఱ రామునకు రేపేయభిషేకోత్సవమని వచింపలేదా, అదితప్పిన సత్యభంగముకాదు కాబోలు. ఇకమంచిమాటలతో లాభములేదు. నేనే కరవాలము దీనిని జళిపించి పాయషమునఁ గార్యమునుసాధించెద. రామునకుఁ బట్టముగట్టెద. (చూడ్కినిగుడించి) అదిగో సుమంత్రుడు వచ్చుచున్నాడు. మాటలాడెద. (అని ముందుకునడచి) సుమంత్ర! అక్కడివార్తలేమి?

సుమం:—వార్తలేవియున్నవి? అన్నియుఁ బూర్తికొందినవి. నారచీరలుతెఱ్ఱుని కైక యాజ్ఞాపింప వానినిదే బోవుచున్నాను. (అనిదుఃఖించును)

లక్ష్మ:—(కోపముతో) సుమంత్ర! దుఃఖింపకుము. నారచీరలుతెఱ్ఱుని కైక యుత్తరువుచేసినదా, సెబాసు, వినునామాట.

చ. నరపతి యాజ్ఞ చేసినను నాభుని ప్రీతికి బాత్రభూతనై
పరఁగెడుదాన నేనని యభవ్యపథంబుననే చరించుచున్
గరువమునొందియున్న యలకై కవచించిన సాగనీయ ని
త్తరుణమునందు నేనె గుణధన్యుని రాముని రాజుజేసెదన్.
ఇంకొక్కమాట చెప్పెద వినుము.

కం. కరవాల మిదియె దక్షిణ

కరమున నాకనుఁగుమిత్రకల్పకముగ ని

త్తరుణమునఁ గ్రాలుచున్నది

పరికింపుము కార్యమెట్టిభంగిఁ దిరుగునో.

జేడుగలుచి కైక నారచీరలు తెన్నుని యాజ్ఞ సేసినదియా, జేరా? యెంత క్రూరకృత్యము? రాముఁ డోడ్కొని రమ్మ. పట్టాభిషేక మొనరింతము.

సుమం:—లక్ష్మణా! నీయూహ మంచిదేగాని రాముఁడంగీకరించినఁ గదాసాగును.

మనమిరువురము ముందు శ్రీరాముని దర్శించి మాటలాడుదము. తరువాతఁ జేయఁ దగినట్లు చేయవచ్చును. త్వపడిన లాభమేమి?

లక్ష్మ:—మంచిదే, రాముఁ డెందున్నాఁడు?

సుమం:—కౌసల్యయింటికిఁ బోయి యామెకీవృత్తాంతమును జల్పి నీతకీవార్తఁ జెలుపనరిగియున్నాఁడు.

లక్ష్మ:—ఏమీ, కౌసల్య యంగీకరించినదా, అక్కడివార్తలఁ జెప్పుము.

సుమం:—లక్ష్మణా! రాముఁ డీవార్త నెఱిగింపఁ బోవునప్పటి కౌమెకులదై వములఁ బూజించుచుండినది. రాముఁడు నమస్కరించి పిడుగువంటి యీవార్తఁ చెల్పఁ గనే యల్ల పడిపోయినది.

లక్ష్మ:—తల్లిక్రిందఁ బడకుము. నేనున్నవాడఁ (అనియలుచును)

సుమం:—లక్ష్మణా! ఇదేమి? కౌసల్యమేదీ యిక్కడ? నీవాగ్రహవ్యగ్రమనస్కుఁడవౌట నిందే యస్పనిజరుగుచున్నట్లుహించితివాయేమి?

లక్ష్మ:—(లబ్ధనొంది) నిశ్చయమే నుమంత్రా! తరువాత?

సుమం:—రాముఁ డాశ్వాసింపఁ జెలిసి రామునిఁ గొంగిలించుకొని పలవించినది.

రాముఁ డామె నూటడించి భర్తయాజ్ఞ మీఱరాదని చక్కఁగా బోధచేసి తుదకుఁ దానడవి కేగుటకు సమ్మతింపజేసెను. ఆమెయాశిషములఁ బడసి నీత యింటి కరిగినాఁడు.

లక్ష్మ:—(కరవాలమును గ్రిందవైచి) ఇకనామాట యెట్లుసాగును? కార్యమప్పుడే మీఱిపోయినదే, నుమంత్రా! ఇకనాగతియేమి? నేనునురామునిం గూడి కానల కేగద, రామునిపాదములం బట్టుకొని ప్రార్థించి యనుమతిఁబడనెద. (అనినిష్క్రమించును)

(తరువాత రాముఁడు నీత భవనమును బ్రవేశించును.)

రాము—(తనలో) నాప్రేయసి నారాకకై యువ్విస్తారుచుండును. నేనుబోయి పిడుగువంటి యీమాటను జెప్పఁగనే యేమగునో, నీతచిత్తము పేశలము. భయంకర వార్తనును దీనిని విని కుప్పగూలునేమో, ఎట్లుచెప్పిన నామెగునస్సు కలగుండు పడకుండునో యట్లుచెప్పవలయును. (ఆకాశమునకుఁ జూడ్కినిగుడించి) సరే!

ఇప్పటి కీయుక్తి సరిపోవునట్లున్నది. చెప్పెదఁగాక. (అని లోపలికింబోవును)

సీత:—(ఎగుర్కొని పూజించి కూర్చుండఁజేసి) ప్రాణేశ్వరా ! మీరాక నాకొక శంక
నంకురింపఁజేయుచున్నదే, ఏల ?

రాము:—ప్రియసీ ! నీకేకాదు, నాకు నొకశంక గలిగియేయున్నది.

సీత:—మీశంకకుఁ గారణమేమి ?

రాము:—నీకుసంశయముదయింప హేతువేమి ?

సీత:—

సీ. పట్టపేనుఁగు దివ్యభర్తృభూషణముల
నలరి రావలదెనిఁన్నాశ్రయించి
భవ్యసితచ్ఛత్రవరము స్వచ్ఛాయ ని
న్నురఁ జేయుచును గానలదె వెంటఁ
జారుతరాకృతి • చామరద్వయము పా
ర్శ్వంబుల నుండఁగా • వలదె మించి
రత్నకాంచనమయ • రథము నీవెక్కంగ
రమ్యతరంబుగ • రావలనదె
యిన్నియునులేక కాలక్ష • నిపుడు నీవు
పచ్చుటకు హేతువేమొకో • వదలకుండఁ
బల్కుమా చిత్త ముత్తల • పాటుఁగాంచు
చున్న దో ప్రాణనాయకా • సన్నుతగుణ.

3

ఇంతయుగాదు.

చ. చరణసరోజయుగ్మమునఁజ్ఞాస్థలి రేగినధూళిగ్ర మ్మియి
త్తరుణమునందుఁ గన్పడెడుఁదల్లడమందెడు నామనంబు భూ
వరుఁడగువేళ నిట్లునడువందగు నంచును శాస్త్రమున్నదో
పరమకృపార్ద్రచిత్త ! తగుభంగిని నాకు నెఱుంగఁజెప్పుమా.

4

రాము:—(చిటునవ్వుమోమునఁ జిందులాడ) బే! ఇట్లెల త్వరపడిశంకనొంది
దిగులుపడియెదవు ?

సీత:—నాధా ! ధీరులగు మీకువలె నొప్పు నావంటిభీరువున కెట్లుండును ? కాన
నాయాన యాలసింపక చెప్పినావెతమాన్పుము.

రాము:—

చ. తనువిది చంచలంబు ధనభాన్యముఖంబులు మించులట్టు లొ
క్కనిముసమైన నిల్వకయెఁకాలుగదల్చుచుఁ బోవుచుండు నే

మని యింకవీని సమ్మదగు హర్షమునొందుట యెట్లు సత్యమే
యనిశము నిల్చు ధర్మములు నట్టివె యాను విదేహరాట్సుతా. 5

నీత:—నాధా ! ఇపుడెందులకో యీవేదాంతవాక్యములు ? నావెతలమాన్ప నివి
యిపుడు పనికిరావే.

రాము:—(నవ్వుచు) ప్రేయసీ! త్వరపడకుము. పట్టపేనుఁగు శ్వేతచ్ఛత్రచామరములు
రథము మొదలగునవి రాకయున్న నేమి లోపమనిచెప్పితిని. గౌరవము నిలుపుకొన
వలయునన్న ధర్మమునాచరించుచు సత్యమును గాపాడుకొనవలెగదా.

నీత:—సగే. ఆమీద ?

రాము:—నేనిపుడు పుత్రధర్మము నెఱపం బూని యున్నవాడను.

నీత:—అదియే నాకోరికయు. కాబట్టియే రాజార్హములగు గజాదులు రాలేదే యని

ప్రశ్నించితి.

రాము:—రాజార్హములు గజాదులుకావు. సత్యధర్మములనియే చెప్పితిని.

నీత:—సత్యధర్మములు రాజార్హములనియే నాతాత్పర్యముకూడ. అయితే గజాదులు
పట్టాభిషేకసాధనములుకదా.

రాము:—అవును.

నీత:—మఱియవేవి ?

రాము:—ముందు ధర్మసత్యముల యథావిధి ననుష్ఠించినతర్వాత భద్రగజాదులు కావ
లెను .

నీత:—ప్రాణేశా ! ఈమాటలయర్థము నాకు బోధపడలేదు. ప్రకృతపుఁ బనియేది?

• రాము:—సత్యధర్మసంరక్షణమే.

నీత:—అందులకేకదా పట్టాభిషేకము.

రాము:—అందులకుఁ బట్టాభిషేకమే ముఖ్యముగాదు.

నీత:—మఱేదిముఖ్యము.

రాము:—అట్లడుగుము చెప్పెద పితృవాక్యమును మాతృవాక్యమును బరిపాలించుట
ముఖ్యము,

నీత:—కాదని యెవరున్నారు? ఆప్రస్తావ మిపుడేల? నేటిదినమున జరగవలసిన పని
యేది ?

రాము:—పితృమాతృవాక్యపాలనమే.

నీత:—ఏవి వాకి వాక్యములు ?

రాము:—(నవ్వుచు) ప్రాణేశ్వరీ! చక్కఁగా నాలకింపుము.

చం. జనకుని ప్రాణరక్షణము, జక్కగ జేసినదంట కై కము
 న్ననియెన; దానికై జనకు, డామెకు రెండువరంబు లెంతొప్తీ
 తినలరి యిచ్చెనంట, యవితెమ్మని కై కయువేడెనంట, యం
 దు నొకవరంబు తీట భరతుం డగునంట; నృపాలుఁ డింతిరో. 6

సీత:—(ఇంచుక మోజించి నిట్టున్నునిగుడించి) హా! ఐశ్వర్యమునిచంద్రా! మీరు పెట్టిన
 ముహూర్తము మాకు విపరీత ఫలము నిచ్చెగదా. ఉపవాసఫల మొక్కటియే
 మాకుఁ దక్కినది. హా. రాజ్యలక్ష్మీ! నీ వెందఱి నో కోరుచుండుదానవు కదా. ఇంతలో
 రామచంద్రునిపదలి భరతునింగోరితివా.

రాము:—ప్రేయసీ, విచారింపకుము. ఇది సంతోషవార్తయే యనితలంపుము.

సీత:—నాథా! భరతాభిషేకము నోర్వక పల్కినదానఁగాను. విధిచేట్టలెట్లు మార్పు
 నొందునో తెలియదుగదా యనియూహించి యిట్లుపల్కితిని కానిండు. విచార
 మేల? ఒకవరమునకు ఫలమిట్లాయే, రెండవవరమునకు ఫలమెట్టిది?

రాము:—అది నీకుఁ దెలుపఁదగినదికాదు. అవల నీకే తెలియఁగలదు.

సీత:—నాకుఁ దెలుపఁగూడని వార్తయొకటి నీకుఁ గలదని యిపుడే నేను వింటిని?

రాము:—తెలుపఁ గూడదనఁగా నిపుడే నేనేల చెప్పవలయుననిగాని యితరముగాదు.

సీత:—నేనేల చెప్పవలయు ననఁగా నింకొకరిద్వారా తెలియఁగలదనికదా మీ భావ
 ము. అదియు క్తమని మీకుఁ దోచినదేమో.

రాము:—(అలోచించి) యుక్తముకాదుగాని నేనే చెప్పిన నిపుడే నీమన స్స్థుల
 పాటొందు నేమో యని భయంపడుచున్నాఁడ.

సీత:—అంతభయముమీకేల? ఆశుభవార్త మీనోటినుండియే వినఁగోరుచున్నాను?

రాము:—నానోటనుండి వినుటయు నామాటప్రకారముచేయుటయు నీకుఁగ ర్తవ్యము.

సీత:—ప్రాణేశా! నేను మీకనపాయనినిగదా. మీరెట్లు చెప్పదురో యెట్లుచేయు
 దురో నేనును దోడునీడన లె నల్లచేయుచుండుదును.

రాము:—(అత్తగతము) సీతనేర్చున నన్ను మించునది. అప్పుడే ముందఱితాళ్ళకు
 బంధాలు వేసినట్లు మాటలాడుచున్నదే. ముందేమిగతి? నాప్రయాణ మెట్లు
 సాగును? కానీ! చెప్పిచూచెద (ప్రకాశము) ప్రాణేశ్వరీ! పతివ్రతాతిలకమా,
 విదేహరాజపుత్రీ!

చం. వనములకేగి నేను మునివర్యులవృత్తి సమాశ్రయించియుం

డను జనునంట, యందుఁ బదునాల్గుగువర్షము, లంతదాఁక నా

యనుజుఁడు రాజ్యమేలునఁట; యామెవచించిన దిట్లు నేనిదే
వనమున కేగఁ బూని మది వర్ధిలుప్రీతిని జెప్పవచ్చితి.

7

సాధ్వీమణి !

చం. వరయుగ మిట్లుకోరెఁ బ్రియభర్తను గేకయరాజపుత్రి, భూ
వరమణి యేమియు బదులువల్కక యూరకయుండె నన్నునా
దరమునఁ బిల్వనంపి వనితామణియే యిటులాజ్ఞ చేసె నా
వరములఁదీర్పకున్నఁ బితృవాక్యము తప్పునుగాదెజానకీ.

8

సీత:—హావిధి (అనిమూర్ఛపోవును).

రాము:—(లేవనెత్తి యంకసమాసీనఁగాఁ జేసి నేద తేర్చి) విదేహరాజపుత్రి ! ప్రాకృ
తునిభార్య చందమున రామపత్నివగు నీవిట్లుభీతిల్లెదవేల? అయ్యో! ఇట్లైన నాకుఁ
గలధైర్య మేటిపాలగుఁగదా

సీత:—(కూరుచుండి) నాథా! పట్టాభిషేకోత్సవమునకు బదులు వనగమనోత్సవము చే
యనట్లు తటస్థించెనా. ఏమి యీముహూర్తబలము? నిన్నరాత్రి దుస్స్వప్నము
లెన్నియో తోచినవి. అవియుపవాసాయాసమునఁ గలుగు చిత్తభ్రమములని
తలంచితినీ గాని యిట్లగునని యూహింపఁజాలనైతిని. నాథా! నీకు వనగమనమా,
కఠినాత్మరాణా, కైకా, నీకుమారునకుం బట్టముకట్టుమని కోరుచువుగాక. నాభర్త
యడవులకుం బోవలయుననుటలో నీకులాభమేమి? (అనిమరలమూర్ఛిల్లును)

రాము:—(కన్నీరుదుడుచుకొని) విదేహరాజనందనా.

చం. వనముల కేగువాడననిపల్కితిఁ గాని నినుం ద్యజించియేఁ
జననెటులోర్తు? నన్వదలఁజాలవుగా కలనైన నిప్పుడే
వనికరుగంగ నబ్బరతుం పాలనమం దెటులుందువొక్కొని
న్గనియెడు భాగ్యమింకఁ బదునాలుగువర్షము లేగినం గదా.

9

సీత:—(కొంచెముత్పృతిరాఁగా) నాథా! మనమిపుడేయడవియందున్నాము ?

రాము:—(తనలో) ఇపుడేవిభ్రాంతి నొందినదే. అడవులలో నున్నట్లేతలంచుచున్నది.
ఇంకననుఁ బాసి యుండునట్లు లేదు. కఠినంపుభూములకు నేనెట్లు పిలుచుకొని
పోవఁ జాలుదు? కొంచెము బోధించిచూచెద ! (ప్రకాశము) ప్రాణేశ్వరీ! ఇది
యరణ్యభాగముకాదు. మనయంతఃపురము. ఏల యిట్లు పలవరించుచున్నావు ?

సీత:—నాథా! మన కంతఃపుర మింక నెక్కడిది? అరణ్యమధ్యభాగమేయంతఃపురము.
మృగములే పరిచారకులు. తరుగుల ములే విహారస్థలములు.

రాము:—నారీరత్నమా, నన్ను వదలి యుందువు గాన నీకిదియరణ్యముగ నే తోచును.
నిజమే.

సీత:—ప్రాణేశా! ఏమంటిరి? మిమ్మువదలి యుందునా. ఏజన్తముననిట్లుంటిని?

రాము:—సాధ్వీ! పదునాలుగువర్షములు మునిస్యత్తి నుండవలయు ననఁగా నారచీరలు
గట్టుకొని వనంబులనుండవలయునని తల్లియాజ్ఞ, పతియాజ్ఞ సతులకు ధర్తము. నా
యాశయమురీతి నీవు మెలఁగవలయును.

సీత:—నాథా! మీయానతి మీఱుదునని యేలయులికిపడియెదరు?

రాము:—(సంతోషముతో) నీవిటనుండి నాతల్లి కుపచారములు సేయుచుండవలయు
ననుటయే నాయాశయము.

సీత:—(కన్నీరువిడుచుచు) మనోవాక్కాయముల నీమాట సమ్మతమనిచెప్పఁ గలరా.
శాస్త్రము లీమాట నంగీకరించునా, సహధర్మచారిణియనఁగా నర్థమేమి? నన్ను
వదలి యే వ్రతమాచరించు నధికారము మీకున్నది? కొంచెమాలోచించి మఱిమా
ట్లాడినమేలు.

రాము:—నీమాటలకు బగులాడ వీలుదొరకకున్నది. కాని యరణ్యములు దుర్గమ
ములు. నీవచటికి రానోపవు.

సీత:—రామచంద్రా! ఈమాటలు సీతతోఁ జెప్పఁదగునే.

చ. పతినెడఁ బాసియున్నఁ బురిపాడుగదా సతి కాత్తనాధుసం
గతి నివసించు కాటడవి కమ్రతరంబగు పత్తనంబెగా
సతతము ప్రాణనాయకుని సంగతి నుండుట సాన్విధర్తమా
వితమును మానదూష్యమని వేదవిదుల్ వచియింతు రెప్పుడున్. 10
దుర్గమారణ్యములయందు నిరర్గళవిహారము మిముంగూడి చేయుదాన. నేనేవిషయ
మునను భయంపడను. కూరములు, కూరతరములు, కూరతమములునగు
మృగములకు జంకను. మీచెంతనుండునన్నుఁ గన్నెత్తిచూడ దేవదానవులకైన
శక్యమే. దివ్యతమారణ్యములలో ముద్దులుగులుకు చిలుకలపలుకు లాలకించుచు
నీచెంతనుండి నుఖించెద. సెలయేటి విమలోదకంబుల స్వేచ్ఛ గామనమిరువురము
విహరింపవచ్చునుగదా. ఇంకఁ దడవుసేయక ప్రయాణము చేయుదము.. మఱియొ
క్కపర్యాయము నన్ను వదలునట్లు మీనోటనుండి మాటవచ్చెనా యిందె ప్రాణ
ములు వదలెద. మీయాన.

రాము:—(అత్తగతము) ఇంకపలదనిన లాభములేదు. నన్ను వదలియుండఁ జాలదు.
కఠినంపుభూముల నెట్లునడిపింతును? ఎమియుఁ దోచకున్నది? కలయందె నను

శ్రమముల నెఱుంగదు. ఎట్లునంచరింపఁ జాలునో భగవంతునకేవేద్యము. (నీతం గాంచి) రామాలలామమా ఇఁక నేనేమనినిన్ను నివారింపఁగలను ? నిరాకకు సమృత్తించితి.

నీత:—(హర్షముతో రామునిచెంతకేగి) నాథా ! ఇఁక నేఁజేయవలసిన పనియేది ?

రాము:—సాధ్వీ ! నేనిచ్చ కై కయింటికింబోయి నారచీరలుధరించివచ్చెద. నిపు !

మత్తకోకిలములు.

ఘోరకానననీమ నుండఁగఁగోర్కెనొందెదు కాపునన్
ధీరవై యిఁకనీకుఁ దోచినదివ్యభూషణవస్త్రముల్
ధారణీసురవర్యు లెల్ల నితాంతతృప్తిని బొందఁగాఁ
గోరినట్లు నొసంగుమా మదిఁగొంకునొందకుమా సతీ.

11

నీత:—

నుంతయేనియుఁ గొంకులేదెదఁసూన్యతం బిది నాయకా
సంతసంబున ధారణీసురఁసంతతిం బిలిపించి సౌ
ధాంతరంబునఁ గల్గు కాంచనహరిరత్నకలాపముల్
వింతగొల్పు నొసంగుదాననువేగపోదము కానకున్.

12

రాము:—

కానలో నివసించుటెంతయుఁగష్టమంచుఁ దలంపకో
జానకీ ! యిదె వత్తునంచు విచారమింతయు లేకనా
తోను బల్కుచు నున్నదానవుఁధూర్ములుందురు రాక్షసుల్
కానఁ జిక్కఁగనెంచి చేయుముకానకేగు ప్రయాణమున్.

నీత:—

మానసంబునఁ జిక్కఁగాఁ బలుమాటు లెంచియె రాఘవా
కానకున్ నినుఁగూడి రాదగుఁగాని యింటవస్థింప నీ
యాన కూడదటంచు నానుదియందు యోజనచేసి యే
నేనువచ్చెద నంచుఁ బల్కితినిక్కమిద్ది త్రిశుద్ధిగన్.

14

రాము:—ప్రాణేశ్వరీ ! ఆరణ్యములం గలుగుకష్టములను జెప్పితి. చక్కఁగా నాలా
చించుకొనుమంటిని. నివెన్నివిధములచేతను వచ్చెదననుచున్నావు. నిరాక
సంగీకరించితి పయనము గమ్ము.

సీత:—నాథా ! 1మీయాజ్ఞయైనదియే పదివేలు. ఇంతకంటె నాకుఁ బ్రయమైనదేది యుండును? సర్వార్థములు ఫలించినట్లే యైనది. నాయందుఁ దమకుఁ గల సంతానము విదితమైనది. నాకోరికలెల్లఁ గొనసాగినవి. నానోములు ఫలించినవి.

రాము:—ప్రేయసీ! 2 నేనింకఁగైక సోధమునకుంబోయి యాటవిక వేషమును ధరించి వచ్చెద. నేవచ్చునంతలోపలనే చెప్పినట్లు నీవు కృత్యము లొనరించి యుండుము. అదియే నాకుం బ్రయతరమగు కార్యము.

సీత:—తమ సెలవుప్రకారము కార్యములన్నియు నెఱవేర్చియుండెద. మీరాకకై కాచియుండెద.

రాము:—ఇదెక్కై కయింటికిం బోయివచ్చెద. (చూడ్కినిగుడించి) నాప్రియసోదరుఁ డులత్తుణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. మాటలాడివెడలెద.

(లత్తుణుఁడు ప్రవేశించును.)

లత్తు:—(రామునిపాదములపై వ్రాలి యేడ్చుచువిడువకుండును.)

రాము:—వత్సా! సోమిత్రీ! ఏలయేడ్చెదవు? సంతోషకాలముగదా యిది.

లత్తు:—(పాదములు పట్టుకొని విడువకుండును)

రాము:—నాయనా. లెమ్ము. నీవేమికోరిన నటు చేసెద.

లత్తు:—(లేచి కన్నీరుదుడుచుకొనుచు) రామచంద్రా!

చ. వనముల కేగువాఁడవఁట వచ్చెదనేనును నిన్నుఁగూడి చ
క్కనిపరిచర్య చేయుచును గ్రమ్ముట నీవెనువెంటవత్తు నా
మనమునఁ గల్గువాంఛ యిది మానక తీర్చిన మేలు లేనిచో
నినుఁగనుచుం ద్యజించెదను నేనసువుల్ నిజమిప్పుడేయిటన్.

15

రాము:—నాయనా! అంతటి తెగువకుం బూననేల? జానకియు నావెంటవచ్చును. నీవునురావచ్చును.

లత్తు:—(సంతోషముతో) తండ్రీ! ఇదియే నాకోరిక. నెఱవేర్చితివి. పయనమయ్యెద.

రాము:—మనమిరువురము కై కయింటికిం బోయి వత్తము రమ్ము మునివేషధారణము చేయవలయునట.

లత్తు:—ఇదెవచ్చుచున్నాఁడ. త్వరగాఁ బోయివత్తము. మీవలెనే నేనును మునివేషమును ధరించెద. బదులుచెప్పక యనుమతింప వలయును.

1. మానాద్యాపిగలిగినట్లు చెప్పటచే నిది భాషణము.

2. ఇట్లుకార్యధర్మనమగుట నిది పూర్వభాషణము.

రాము:—నత్సా? ఆవేషమందు నీకంతటివాంఛయున్న నేనేల వలదనియెదను. అట్లే ధరింపుము.

క. తనువులురెండను భేదమె, మన సొక్కటియేతలంపఁ మనకిర్వురకో, యనుజా! విధియేర్పఱచెను, గనకుముసంశయముమేలుఁ గాంతువుదానన్.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(పిదప దేవశర్మ సూర్యశర్మ లనునిరువురు విపులు ప్రవేశించుచున్నారు)

దేవ:—మిత్రమా! చూచితివా. మొన్న నేకదా మనము పౌరులకు రామాభిషేకను వార్తనుజెప్పి సంతోషింపఁ జేసితిమి. అట్టిమనమే యిపుడు రాముఁడు నారచీరలు గట్టి తమ్మునితో భార్యతో నడవికిఁ బోవుచున్నాఁడను దుఃఖవార్తఁ జెప్పవలసి వచ్చినది.

సూర్య:—అగ్రోత్తమా, రాముఁ డడవికిం బయనమగుట నిశ్చయమేనా.

దేవ:—ఇంకనుసంశయమా, ఇపుడే నారచీరలు కైకయింటికిం గొనిపోవుచుండఁగాఁ జూచివచ్చితిని. ఇకరామలక్ష్మణులు పోవుదురట. నారచీరలు కైకయే యందిచ్చునట. వారుధరింతురట, పౌరులెల్ల గుంపులుగుంపులుగాఁ గూడియున్న వారు.

సూర్య:—పండితేంద్రా! కులగురువగు వసిష్ఠముని వలదని యాక్షేపించలేదా.

దేవ:—వారియుపన్యాసమును వినుటకే నేనచటికిం బోయియుంటిని.

సూర్య:—వారేమనిచెప్పిరి?

దేవ:—కైకనుగాంచి యనరాని మాటలాడి నిందించిరి. న్యాయముగను, నిష్ఠురముగను నెంతచెప్పినను ససేమిరా యనుచుఁ దనపట్టును వదలినదికాదు. తుదకాయన యాగ్రహమున నెన్నియో మాటలాడిరి. కాని ఫలము రామారణ్యగమనమే.

సూర్య:—అయ్యో! ఇక మనగతియేమి?

దేవ:—మన కధోగతియే. అయోధ్య యింకఁబాడు. కోసలరాజ్యమే పాడు.

సూర్య:—(చూడ్కినిగుడించి) ఏమాకోలాహలము?

దేవ:—శ్రీరామలక్ష్మణులు కైకయింటికిఁ బోవుచున్నట్లున్నది. చూతమరమ్మ.

(అని నిష్క్రమింతురు)

(తరువాతఁ గైకయింట రామలక్ష్మణులు ప్రవేశింతురు)

రాము:—తల్లీ! నమస్కారములు.

కైక:—వత్సా! జననియాజ్ఞనొంది పితృవాక్యపరిపాలనము చేయవచ్చితివా,

వసి:—పితృవాక్యపరిపాలనముగాదు చేయవచ్చినది. రక్కసియగుకైకవాక్యపరిపాలనము చేయుటకు వచ్చినాఁడు.

రాము:—మునీంద్రా! యాగ్రహమేల? జననీవాక్యము జనకవాక్యతుల్యము. భేదమేమి?

కైక:—వత్సా! ఈనారచీరలు ధరించి పదునాలుగుసంవత్సరము లరణ్యవాసముచేసి న్యాయమును బాలించి రమ్మ. శాశ్వతకీర్తిని బొందుము.

వసి:—అయ్యో! పాపాత్మురాలా! ఈకఠినోక్తులాడ నీకు నోరెట్లాడినది?

దశ:—(బోరున నేడ్చుచు నూరకుండును)

రాము:—తల్లీ! మహాప్రసాదము. తమయాశీస్రభావమున నేబుట్టినందులకుఁ గావలసిన పనులన్నియు నెఱవేర్చి వచ్చెద. తమచేతితోనే నారచీర లిప్పింపుఁడు.

కైక:—మంథరా! నారచీర లిటుతెమ్మా.

మంథ:—ఇవియే నారచీరలు (అనియందిచ్చును)

కైక:—(నారచీరలు పుచ్చుకొని) వత్సా! రామచంద్రా! నీకీర్తి యాచంద్రార్కతారకముగా నిలుచుటకు నారచీరలు వీనిని గ్రహింపుము.

(అనిచేతికిచ్చును.)

దశ:—పాపాత్మురాలా! రాక్షసీ! కైకా, కులపాంసనీ! (అని తిట్టుచు మూర్ఛిల్లును.)

వసి:—కేకయరాజకులమును జెటువఁ బుట్టినదానా. కైకా, ఈనారచీర లందిచ్చుటకు నీచేతులెట్లాడెను? భరతుఁడు రాజ్యమేలునని యాశపడితివా, చూతముగాక. (అని పండ్లు పటపటలాడించును)

రాము:—తల్లీ! మహాప్రసాదము త్రికరణశుద్ధిగా వీనినే మృదుతమాంబరములుగా భావించి గ్రహించిధరించెద. (అని ధరించుచుండును.)

(అకాశమున ధ్వని.)

క. 1 సురలయభీష్టముపండఁగఁ, దరుణీనుణివల్కలములఁ, దానొసఁగగుణోత్కరుఁ డగురాముఁడు వానిఁ, ధరియింపఁగఁజేసె నొరఁధాతస్వశక్తిన్.

రాము:—(తనలా) ఏమియాధ్వని? ఎచ్చటనుండియో విచిత్రముగా వినబడుచున్నది?

(అనికట్టుకొనును)

పౌరులు:—(తమలోఁదాము) ఏమిది? ఆశ్చర్యముగానున్నది! ఎవరుచెప్పిరో యని కనుఁగొనరాకుండ నీధ్వని బయలుదేరుచున్నది.

అత్త:—తల్లీ! రామచంద్రునివెంటఁ బోవునాకును నారచీర లిప్పించిన ధరించెద.

కైక:—రాము నెడఁబాముని నీవిట్లడుగుట న్యాయమే. తెప్పించియిచ్చెద. (అని తెప్పించియిచ్చును)

అత్త:—తల్లీ! రాముఁ డడవులపాలయి నాతో సుఖముగాఁ గాలముగడపును గాక. భరతుఁడు సకలదుఃఖములపాలై పోవుఁగాక. (అనిధరించును.)

కైక:—వత్సా! రామభద్రా! ఇక నీవింటికిం బోఁగూడదు. ఇటనుండియే యడవికిం బోవలయును.

రాము:—తల్లీ! నీత నాతోపచ్చును. ఇంటికిం బోఁగూడదని యాజ్ఞాపించితిరి. ఇటకే పిలిపించుకొని పయనమయ్యెద.

కైక:—వత్సా! నీతను బిలిపించెద (అనినుమంత్రునిజూచి) సుమంత్రా! నీతను దోడ్కొనిరమ్మ.

సుమం:—చిత్తము.

(అనినిష్క్రమించును)

(నీత కాలినడకతోఁ బ్రవేశించును.)

నీత:—(అత్తగారికి నమస్కరించి) భర్తవెంటఁ బోవుటకై మీయనుమతిని గోరుచు న్నాను. కరుణించి యనుజ్ఞయిండు.

కైక:—మంచిదమ్మా (అనిమంథరనుజూచి) మంథరా! మాజానకికి మెత్తనినార చీరలు తెమ్మ.

వసి:—(గడ్డముదువ్వుచు) ఏమేమీ, కఠినాత్తురాలా! కైకా, నీతకా నారచీరలు. నీవు వరములను గోరునప్పుడు నీతప్రస్తావము చేసితివా.

దశ:—(కన్నీరుదుడుచుకొని) ఈపాపాత్తురాలు నన్నడుగునపుడు జానకిమాటయే ప్రస్తావింపలేదు. కనుక నీవుడు నారచీర లీయఁగూడదు. నాముద్దులకోడలు సకలాభరణభూషితురాలై పోవలయును. రథముమొదలగు సాధనము లామెకు నే నిచ్చితిని.

కైక:—రామునివెంటఁ బోవువారందఱును మునివృత్తినుండవలయుననియే నాభావము. ఆప్పుడడుగకున్న ను అడిగినట్లే యనుకొనవచ్చును.

దశ:—(మహాగ్రహముతో)

చ. వరముల నిచ్చినాడననిపల్కుకు న్వేచ్ఛఁగ సత్యరూప బం
ధురతరపాశబద్ధుడనుద్యోయలి కావున నిన్నుఁజంప కి
త్తరుణమునందు మానితినిధాత్రి కుమారిక నొవ్వఁ జేయుదే
గరిపదసన్నిపాతమునఁగ్రన్నననీతల వ్రక్కలించెదన్.

వసి:—వరములడుగునపుడు నీతాలత్తుణుల ప్రస్తావమే లేదుకదా. లత్తుణుడు కోరియే నారచీరలు ధరించెను. నీతయేల ధరింపవలయు ?

దశ:—జనకరాజేంద్రతనయా, నాముద్దులకోడలా, తల్లీ, యిటు రమ్మ. సకలాభరణాలంకృతవై పతివెంట నరుగుము. (అనియేడ్చును)

నీత:—(మామగారికినమస్కరించినిలుపంటడును)

దశ:—(నీతనుజూచుచు) తల్లీ !

క. వనజదళాత్ముని ననపా, యినియై సిరి నెయ్యి నట్టులెంతయుఁ బ్రీతి
జనవినుతుని శ్రీరాముని, జనకసుతా కూడియుండఁజూలుదు వెపుడున్.

నీత:—మామగారి యజ్ఞయు నాశ్రయమునే స్థిరపఱచుచున్నది. సెలవుగైకొనియెడ.
(కైకకునమస్కరించి) అత్తగారూ !

చ. వనముల కిప్పుడేగెదనుభర్తనుగూడి చతుర్దశాబ్దముల్
చనినయనంతరంబ రఘుచంద్రునిగూడి యయోధ్య కేగుదెం
తును గృప నాశిషంబులిడిఁజోరపువేడుక మాండవింబలె
నను దలపోయఁగాఁ దగునునాయుపరాధము లుజ్జగించుచున్. 20

కైక:—మంచిది.

దశ:—భూపత్రి! సాధ్వీమణి !

క. కులముద్ధరించు నాకో, డలవీపు మనోజ్ఞగుణపటలభూషితవి
ములనీదుకీర్తి జగములఁ, గలయన్ న్యాసించినెలయుఁగాకనతంబున్.
(అకాశమునధ్వని.)

క. సురకార్యము ఫలియించెడు, తగుణంబిది యాశిషములదశరథవిభుడ
క్కరణి నొసంగెను భల్లీరే, ధరణీభారంబు తొలఁగుధాతయునలరున్.

వసిష్ఠాదులు:—(నలుదిక్కులుపరికించుచు) ఏమియీశబ్దము ? ఎందుండివచ్చెనో, ఏది
యో దీనియర్థము.

రాము:—జనకా ! జననీ ! గురువర్యా ! పొదులారా ! అందఱియొద్దను సెలవు గైకొ
నుచున్నాను. పునర్దర్శనంబు తఱి సర్వవృత్తాంతములను దలపోసికొందము.
(అని నీతాలత్తుణులతో నిష్క్రమించును)

పష్టాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

సప్తమాంకము.

(భరతుడునిద్రతూగుతోనొంటిగాఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు)

భర:—(ఆత్మగతము) మూఁడురాత్రులనుండి దుస్స్వప్నములేవచ్చుచున్నవి. నేఁడు ఘోరాతిఘోరములగు కలలువచ్చినవి. అయోధ్య పాదువడియున్నయట్లగపడుట కుంగారణమేమి? తల్లులుముగ్గురు విధవలైయున్నట్లు స్వప్నమునఁ దోచినదే, ఏల? ఇట్టికలలేప్పుడును నాకురా లేదు. ఏమోకొంపమునిగియుండును. నాతల్లి మ్రూర స్వభావురాలు. ఏది నిశ్చయించుటకును నాకిప్పుడు తోచకున్నది. పరుండుదమన్న నిద్రరాదు. (వామాక్షీస్పందనము నిరూపించి) అయ్యో! ఈదృష్టాంతముగూడ రాఁబోవు చెడుఫలమునే నూచించుచున్నది. ఉపశ్రుతినిబరీక్షించెద. (అని గవాక్షముకడ నిలువఁబడి చెవియొగ్గియుండును.)

(వీధిలో భార్యాభర్తలు కలహించుచుందురు.)

భర్త:—ఓసీపాపాత్తురాలా! నీమాటను నమ్మి తండ్రినింగోలుపోతిని. సోదరులు ధూర మైరి. అపకీర్తిలోకమున నల్లకొనుచున్నది. నీముఖము చూడఁగూడదు. పాపము వచ్చును.

భార్య:—పాపమురానీ, పుణ్యమురానీ, నాపట్టునదలను, ఆయితీరవలెను.

భర్త:—ఓసీ! కఠినాత్తురాలా! ఏలనాప్రాణములు తీయఁబూనెదవే. ఇంకనైన నీప్ర యత్నము మానవే.

భార్య:—నీప్రాణముపోనీ, పోకపోనీ; నామాటచెల్లియే తీరవలయు.

(అనిలోపలికింబోవును.)

భర:—(ఆలకించి) కటకటా! ఉపశ్రుతికూడ దుష్ఫలమునే బోధించుచున్నది. రే మాట వినఁబడునో. (ఆకాశమువై పుచూడ్కి నిగుడించి) శుక్రోదయమై; తెల్లవాఱులక్షణములు కనఁబడుచున్నవి. నాల్గవయామమునఁదోచిన ఫలించునని పెద్దలుచెప్పుచుండఁగా వినియున్నాఁడను. (కుక్కుటధ్వని)

కుక్కుటములు కూయుచున్నవి. సాంధ్యరాగము ప్రాప్తిక్కున వ్యాపించుచున్నది. ఇంకలేచి కాలాచితకృత్యములనుదీర్చి భగవంతునిధ్యానించెద. వత్సా! శత్రుఘ్న, ప్రతిదినములేచునట్లేల యీదినము నిద్రలేవవు? (శత్రుఘ్నుఁడు పలవరించును) నాయనా! ఏమిరాపలవరించుచున్నావు.

శత్రు:—(మేల్కొంచి) అన్నా! దారుణస్వప్నము వచ్చినది.

భర:—(డగ్గుత్తికతో) ఏమిరానాయనా! అస్వప్నము?

శత్రు:—అన్నగారూ!

తే. తండ్రితలపట్టి భీకర • దనుజకాంత
యీడ్చినట్లుగఁదల్లులెం • తేవగలను
బొగులుచున్నట్లుగ నయోధ్య • పొలుపుమాని
పాడునడియుండునట్లు స్వప్నమునఁగంటి.

1

భర:—అక్కటా! నాకునట్లే స్వప్నమునఁ దోచినది. వత్సా! తెల్లవాఱుచున్నది. ఎట్టి వార్త విననగునో.

(ద్వారపాలుఁడు ప్రవేశించును.)

ద్వార:—జయము జయము మహారాజపుత్రులకు.

శత్రు:—ఏమివార్త తెచ్చితివి?

ద్వార:—జేవరా! ఆయోధ్యనుండి దూతలువచ్చి కాచియున్నారు. ఏమిసెలవు?

శత్రు:—త్వరగా రమ్మనుము.

ద్వార:—చిత్తము (అనినిష్క్రమించును)

(పిమ్మట నిరువురు దూతలు ప్రవేశింతురు.)

దూత:—(కౌసుకలు ముందుపెట్టి) జయము భరతమహారాజుగారికి.

భర:—ఏమి యీకౌసుకలు.

ప్రథ:—మేనమామగారికిప్పించుటకుఁ బంపఁబడినవి.

భర:—ఏమియుదయముననే నచ్చినారు. మీమోములు మార్గశ్రమమున బడలినట్లు న్నవి. ఇంతత్వరగా రాఁగారణంబేమి?

ద్వితీ:—వసిష్ఠమునియు నుమంత్రాదులును గొన్ని కార్యములు మీవలననిప్పుడే జరగ వలసియున్నవి కావునఁ ద్వరగాఁబిలుచుకొని రాఁదగునని పంపినారు.

భర:—తండ్రిగారు కుశలముగనున్నారా,

ప్రథ:—మమ్మిరువురను దటాలునఁ బిలిపించి యిప్పుడే బయలుదేరవలయునని యాజ్ఞా పించిరి. అప్పుడేబయలుదేరివచ్చితిమి.

భర:—(అత్తగతము) వీరిమాటల ధోరణివేటురీతిగానున్నది. ఓకదానికింకొకటిగా సత్తరమునచ్చుచున్నది. కాని! (ప్రకాశము) పురమెట్లున్నది?

ద్వితీ:—పురమంతయు ముందలంకరింపబడియుండెను. ఇపుడుండవలసినట్లేయున్నది.

శత్రు:—ఏమియిట్లు బదులిచ్చుచున్నారు?

ప్రథ:—రేయిబవళ్లు పయనముచేసి యాయాసపడి వచ్చినాము. మామనస్సులుకలవల పాటొందియున్నవి.

భర:—మాయన్న రామచంద్రుఁడు లక్ష్మణసహితుఁడై కుశలముగనున్నాఁడా.

ద్వితీ—సీతా లక్ష్మణులతో నపూర్వవైభవంబున నారామముల స్వేచ్ఛగానున్నట్లు వింటిమి, వెంటనేవచ్చితిమి.

భర:—ప్రతివాక్యము నామనస్సును దట్టణిపాటొందుచున్నది. అట్లుండని, ఇపుడు నేనేమిచేయవలయు?

ఇరువురు:—ఇపుడే పయనముచేయవలయును.

భర:—మీరు ప్రయాణమగుచున్నపుడు నస్థిష్ఠాదులేమిచేసూచుండిరి? ఇంతవేగ ముగా మమ్మరమ్మననేల?

ప్రథ:—ఏమోగొప్పకార్యము నాలోచించుచున్నట్లు మాకుఁదోచినది. సావకాశ ముగా మమ్మ మాట్లాడనియలేదు. త్వరనేసిరి, వచ్చితిమి.

భర:—వత్సా! శత్రుస్నా! ప్రయాణముచేయవలయు ఇప్పుడే. (అని యందఱు నిష్క్రమింతురు)

(రాముఁడు సీతాలక్ష్మణులతో నరణ్యమునఁ బ్రవేశించును.)

రాము:—నుమంత్రా! రాత్రి నదీతీరమునఁ జారులు నిద్రించుచుండ మోసపుచ్చి వచ్చితిమి. వా రెంతదుఃఖించుచుందురో.

సుమం:—ప్రభుకుమారా! ఆదుఃఖమునకుఁ బరిమితి యుండునే.

రాము:—(దృష్టిసారించి) సారథి! ఆవచ్చువారెవరు? నేనతో వచ్చుచున్నట్లున్నది, వారిరూపములు భయంకరములుగా నున్నవే.

సుమం:—మహాత్తా! నిషాదాధి పతియగు గుహుఁడు వచ్చుచున్నట్లున్నది.

(సపరివారుఁడై గుహుఁడు ప్రవేశించును.)

గుహు:—మహాత్తా! రామచంద్రా! శృంగి బేరపురపరిపాలకుం డగు గుహుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రాము:—నిషాదరాజా! మీయాగమనము సంతోషదాయకము. ఈయరణ్యముల మీరే మాకుఁ బ్రియబంధువులు.

గుహు:—మేము మీదాసులము. మానగరముమీది. దయచేసి మాయాతిథ్యము నంగీ కరింపవలయు.

రాము:—ప్రియబంధూ ! ననయాత్ర కై వచ్చితిని. పురములఁ జొరరాదు.

గుహు:—తమవనయాత్ర వినఁబడినది. మానగరముమహారణ్యమధ్యగతము. కాననమే.

ప్రవేశింపవచ్చునని మనవి చేయుచున్నాను.

రాము:—ఐనను నియమోల్లంఘనమేల చేయవలయును? తాపనవృత్తియే యిప్పటిపని.

ఇంద్రేయుండుము. మీరాజ్యమున నెందున్నను మీయింటనున్నట్లే.

గుహు:—మావిం దారగింపవలయు.

రాము:—మంచిది. కందమూలాదు లిపుడు మాకౌహరములు. వడ్డసో పేతమగు

భోజనము చేయఁగూడదని నియమము.

గుహు:—మే మాటవికులము. మాయాహారములు తఱచుగా మునిజనార్హములే. మీ

కైయ్యదియిట్టమో నాకయ్యది సంతోషదాయకము. మాభూముల నివసించినఁ

జ్ఞులును.

రాము:—చాలదినము లుండరాదు. దేశనివాసము పనికిరాదు.

గుహు:—మీమాటల కడ్డముచెప్పునంతటి వాఁడనుగాను.

రాము:—మిత్రలక్షణ మిదియే. మీకన్నమాకుఁ బరమమిత్రులు దొరకరు.

గుహు:—ఇవిగో కందమూలాదులు వండి చక్కని భక్ష్యములుగ సిద్ధము చేయఁబడి

నవి. విందారగింపవలయు. ఈపర్ల కుటీరమున నివసింపవలయు. ఇదిగో కుశాస్త్ర

ణము. ఇదిగో తృణపల్లవ నిర్మితశయ్య. ఇవిగో విహారభూరుహములు.

రాము:—(అన్నింటిని పరీకించి) మిత్రరత్నమా, ఇట్టిమనోహర పదార్థము లెన్నం

డును లభింపలేదు. తృప్తిమీఱ నారగించెద. సుఖముగా నివసించెద. విహరించెద.

శయించెద.

గుహు:—నాజన్మము నేటికి సఫలమైనది.

(రాముఁడు సీతాసహతుఁడై విందారగించును.)

లక్ష్మ:—నిషాదరాజా! మీయుగము దీర్చుకొనఁ జాలము. దివ్యహర్ష్యముల నివసించు

రామచంద్రున కిపుడీ తృణశయ్యయింపు గానున్నదే. విధిచర్య యెంతబలవత్తరమో.

గుహు:—సౌమిత్రీ ! చింతిల్లకుము. భగవద్దృష్టము మాన్పరానిది. మరల మరలఁ దలం

పవలదు. నీజన్మముసఫలము. అనవరత రామచంద్ర సేవాపరాయణుఁడవు.

ల:—తలఁపునకు వచ్చినపుడెల్ల దుఃఖసాగరమున మునుఁగుచుండును. ఈవిషయము

తలఁపునకు గాకుండునట్టిదియో.

గుహు:—నిశ్చయమేకాని విచారించి లాభము లేదు. అదిగో రామచంద్రుడు విశ్రమించునట్లున్నది. నీవును బరుండుము. ఆయుధపాణినై నేనును నాపరిజనులను గావలియుండుము.

ల:—నాకును నిద్రకును గడుదూరము. రామచంద్రుడు తృణశయ్యఁ బరుండఁ గాఁ జూచుచున్న నాకు నిద్రయెట్లు పట్టును?

గుహు:—సౌమిశ్రీ! నీయందుఁ గన్పట్టు భ్రాతృవాత్సల్యమును పమానము. మనమిరువుర మల్లయింగుదీప్యతము చేత నాయుధ పాణులమై రేయియెల్లఁ గాపాడుచుండుదము. ఇట్లు మీరీమహాటవుల శ్రమముల పాలగుచుండ నయోధ్యలో భరతుడు పట్టాభిషిక్తుడై రాజభోగముల ననుభవించు చున్నాడు కదా.

ల:—రేపోమాపో భరతుఁ డయోధ్యనుజేరును. తల్లి కయుఁ దానును సంతోషమున నోలలాడు చుండఁగలరు.

గుహు:—ఇక శ్రీరామమూర్తి సుఖశయ్య నిద్రించు సహాయముగ నున్నది. మనమిట నుండరాదు. దూరముగనుండి బాగరూకులమై చుట్టుతిరుగుచుఁ గాపాడుచుందము.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(భరతుఁడు శత్రుఘ్నునితో దూతలతో నయోధ్యను ప్రవేశించుచున్నాడు.)

భర:—ప్రియానుజా! అయోధ్యను జూడఁగల్గితిమి. ఏలోకో యయోధ్య పాడుపడి నట్లున్నది. గృధ్రములు హర్ష్యములపైఁ గూరుచుండి యున్నవి. పురమునుండి పొగరేగుచున్నది. కటకటా! ఏమి యీపురవర మిట్లుండుటకుఁ గారణము?

శత్రు:—అన్న గారూ! మనకేమో యశుభవార్త వినఁబడుననితోఁచుచున్నది. పురము ప్రవేశించుచున్నాము కదా!

భర:—సహోదరా! శత్రుఘ్నా! ఏమి యీవంత!

చ. పురజనులెల్ల నన్నుఁగనిపొక్కుచు మోములు విన్ననై తగ్గ
ద్వరపడుచుందొలంగిచనువారు, గృహంబులు పాడువాటియి
త్తరుణమునందు దుఃఖమునెత్తప్పక పొందినయట్లు కన్పడు
బరిచరులైన నన్నుఁగనిపల్కక యూరకయున్నవారు సూ. 2

శత్రు:—రాజకుమారా! ఏదోయొక యశుభవార్త తప్పక వినవచ్చును. పురమున రామచంద్రుఁ డున్నట్లులేదు. ఆరాజకముగ రాజ్యమున్నప్పుడుండు లక్షణములు పురమునఁ గానఁబడు చున్నవి.

భర:—అదె తల్లిగారి సౌధము. స్వరగా రథానంతరణముచేసి వార్త లరయుదము. (అని యిరువురు రథానంతరణముచేసి సౌధముం బ్రవేశింతురు.)

భర:—తల్లీ ! ఇవే నమస్కారములు (అని సాగిలంబడును.)

కైక:—(మహానందముతో లేవనెత్తి కొరిటంజేర్చి) నాయనా ! ఇతోధికమహావిభవములఁ బొందుము.

భర:—తల్లీ ! తండ్రి గారెందున్న వారు ? అన్నగా రేమిచేయుచున్నారు ?

కైక:—అవార్తలన్నియుఁ గ్రనుముగా వినవచ్చును. ముందు జరపనలసినపనుల నిర్వహింపుము.

భర:—(కన్నీరుతో) తల్లీ ! జనకులకుశల మరయుటకన్న ముందునే జేయఁదగిన కృత్యమెద్ది ?

కైక:—ముద్దుకుమారా ! వినుము వివరించి చెప్పెద.

నీ. శంబరాసురునితో సంగ్రామమునుజేయు

తఱినిగాచితిని నీతండ్రి, దాని

కాతఁడు హర్షించి యడిగినయప్పుడే

వరయుగశంబిచ్చువాడననియె

నీవులేనప్పుడు భూవిభుండే లొక్కో

రామునకిచ్చెద రాజ్యమనుచు

సభిషేకన స్తువులన్నియుఁ గూర్పంగ

వరముల నిమ్మంటి వానియందు

తే. నొకటఁబదునాల్గు వర్షంబులుగ్రవిపిన

వాసమునుజేయ రాముని బంపివైచి

తిని మఱొక్కట నీరాజ్య మునకు నిన్నుఁ

భట్టభద్రునిజేసెదవై భవమున.

చ. జనకుఁడు, రామలక్ష్మణులు జానకీయు మునివృత్తిఁగానకుం

జనిరని ప్రాణముల్ వదలెఁజయ్యనరాజ్యమ రాజకంబుగాఁ

గనఁబడకుండఁ జేయఁదగుఁగావున నాపలుకాదరించి నీ

వనుపమరాజ్యభోగముల నందుముపొందాము గౌరవంబిల.

భర:—(మాటముగియు నంతలో మూర్ఛిల్లిపడును)

శత్రు:—(నేడదేర్చి) అన్నా ! అనుకొననశ్లేయైనది. ఇక గతి యేమి ?

భర:—(తల్లింజూచి యగ్రహముతో) పాపాత్మురాలా ! కులపాంపరి ! ఎట్టిపనిఁ జేసితివి ?

చ. వనముల మౌనివృత్తిరఘుఁ వర్యునినుండఁగఁ జేసిభర్త ధ
ర్మనిలయవాస ముంగనెడుఁ మాడ్కినొనర్చి మహాముదంబునం
గొనుమిదెరాజ్యమంచుకొకఁకొంకును బొందక పల్కుచున్నని
న్దనియసువుల్ భరింపఁగనుఁగల్గితి నాజనియెంత నిద్యమో. 5

ఉ. తల్లివటన్నగౌరవము ఁ తప్పమఱొక్కటి లేదు నీయెడ
దల్లివెకాకయున్న నిను ఁ దారుణఖడ్గము చేతఁబూనియ
ల్లలనఁ జీల్చిమాంసములఁ నాసురసాళియుఁ గంకగృధ్రముల్
పెల్లుగ నార్చుచుందినఁగఁ బేర్చినశక్తిని జేసియుండుదున్. 6

హాదుష్టరాక్షసీ ! ఎంతకూరకార్యముచేసితివి ? ఇట్వాకు కేకయ సద్వంశముల
కపకీర్తిం దెచ్చిపెట్టితివి. రాముని రాజ్యమును బరిగ్రహించు నంతటి కూరమతి
నగుదునా. ఇట్లేలతలంచితివి ? ఎవరు నీకీదుర్బోధము చేసిరి ? వారింజెపుమా యిపుడె
యమపురికింబంపెద. కట్టా ! కులపాంసనీ ! ఎట్టిపాపమున కొడిగట్టితివి ?

చ. వనముల సీతఁగూడి రఘుఁవర్యుఁడు భోగములం ద్యజించి యిం
తనివచియింపరాని వెతఁనందిజటాజనముల్ ధరించి యుం
డనిచట దివ్యసౌధములఁ నాకసుఖంబుల మించుభోగముల్
గనఁగలనే ? త్యజింతుననుఁకాండము నీక్షణమందె యిచ్చటన్. 7

(తమ్మునివంకఁజూచి) శత్రుఘ్న ! అగ్నిని బ్రణయింపుము. ఈపాడు శరీర
మును దహించి నిర్తలుండ నయ్యెద. అయ్యో ; అంతయాలస్యమేల ? ఇప్పుడె
యీకరవాలమున శిరస్సు ఛేదించుకొనియెద (అనికత్తిదూసి మెడఁద్రెంచుకొనఁ
బోవును.)

(వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.)

వసి: —కుమారా ! వలదు వలను. గుర్వాజ్ఞ. ఓర్చుకొను మోర్చుకొనుము.

భర: —అయ్యో ! గుర్వాజ్ఞ యనుమాట వినఁబడియెనే. ఏమినాగతి (అనిచూచి)
గురువర్యా ! నమస్కారము. నాయందనుగ్రహము మీకుండిన.

ఆ. క్షణములోన నేనుఁస్వర్గసీమనుజేరఁ
జన ననుజ్ఞయిండు ఁ వనులనున్న
వాఁడురాముఁడనెడుఁపల్కును వినఁజాల
నిశ్చయంబుమేను ఁ నిలుపఁజాల,

క. జనకుఁడు సురపురి కేగెను

వనికేనుగె రామభూమి • వల్లభుఁడకటా

తనువిది కాల్పనెయివ్విధి

వనటం బొందుచునునేను • బ్రదుకఁగనేలా.

వసి:—(ఖడ్గమును జేతఁబట్టుకొని) వత్సా! తెగున కిదిసమయముకాదు. ముందుజనకు నకు సంస్కారము చేయుము. పుత్రులు నల్వరుండియు నేడుదినములదాక సంస్కారము లేక దశరథమహారాజు దేహము తైలమునందుండుట ధర్మము కాదు. సత్పుత్రులు మీరిరువు రిప్పటికైనను వచ్చితిరి. తగువాతీకార్యములు చూచుకొందము. త్వరపడుఁడు. తల్లిని నిందించిలాభములేదు. విధి బలవత్తరమని నమ్ముము. మంత్రులందఱును గాచియున్నవారు. రమ్మ

(అని భరతశత్రుఘ్నులతో నిష్క్రమించును)

{ రాముఁడు సీతాలక్ష్మణులతోఁ జిత్రకూటాశ్ర
సమీపకాంతారమును బ్రవేశించుచున్నాఁడు. }

రాము:—జానకీ! అరణ్యభూములు కర్కశములనియు, నీవు నడువఁజాలవనియుఁ జెప్పితిని. నీవామాట పాటించియున్న నంతఃపురముననుండువుకదా. అట్లుగాక పట్టుపట్టి నావెంటనచ్చితివి. ఆసుఖముల ననుభవింపుము.

సీత:—ప్రాణేశ్వరా, ఎవరికో చెప్పినట్లు సీత కిట్టిమాటలుపదేశింపఁబూనుట ధర్మమా, నేను నడువఁజాలనా, మీ రడవులలోనుండ నేనంతఃపురమున నుండువలయునా, ఇదియే నా తమ రూపదేశించుధర్మము.

రాము:—ప్రేయసీ! ధర్మముమాటయుటుండనీ, నీయవస్థ నిటఁగన్నులారఁ జూచుచున్న నామనస్సు భేదపడుచున్నదే. అయ్యో!

సీ. పల్లవంబులమృదు • త్వంబునోడించునీ

సాదసగోజముల్ • వాడెనేఁడు

లలితప్రతాననీ • విలసనంబుహసించు

సుందరబాహువుల్ • సొక్కెనేఁడు

సంపూర్ణరుచివెల్లు • చందురునిందించు

కమనీయవదనంబు • గందె నేఁడు

చంచలమృగనేత్ర • చారుతఃబోనాడు

సురుచిరనయనముల్ • సుక్కెనేఁడు

తే. కటకటా! దుర్గమంబులు • కఠినమగుచు
సాధ్యసంబునుగూర్చు నీఁత్తోష్ణలమున
నడచుచుంటివి దేహభూఁనాధపుత్రి
జానకీ! యేమిపల్కుదు • నేనునిపుడు. 10

ఇంతియేకాదు.

ఉ. కంటకపంక్తియందుఁ బడు • కాలునుమెల్లఁగలేవనె త్తిచే
నంటిననేమిబాధగన • నొనొయటంచుభయంబుచేతవె
న్నంటియెవచ్చులక్షణున • కై ననుజెప్పకనాకుఁదెల్పుకే
కుంటుచువచ్చునిన్నుఁగనఁ • గుందదె చిత్తమిఁకేమిపల్కుదు. 11

మఱియు.

తే గాలిమూపఁగలత కూనఁలోలివెనుక
కట్టెనచ్చుచు నీమోమునందుఁబడిన
హస్తముల మేల్లఁగనెవాని • నవలఁద్రోచు
చున్ననీవెతగుందింప • దొక్కొక్కనన్ను. 12

సీత:—ప్రాణేశ్వరా! నన్నుఁజూచినపుడు మీకుఁగల్గువిచారమువకంటె మిమ్ముఁజూచు
నపుడు నాకుఁగల్గుచున్నవిచారము వేయిమడుంగు లెక్కువగ నన్ను బాధించుచు
న్నది.

రాము:—అమాటలుండెని! ముందుమార్గ మెంతకఠినముగనుండునో మన మెఱుంగము.

ఇపుడే నడువఁజాలకున్న దానవే. ముందెట్లు నడుననేర్తువు?

సీత:—సూర్యుని ఛాయాదేవి యనుసరించునట్లు మిమ్మునుసరించి చక్కఁగా నడువఁగల
నను దృఢవిశ్వాసమునాకుంగలదు. ఏవిధమగుసందియమును బొందకుఁడు.

రాము:—అన్నిసందియములను నీమృదువాక్కులే తీర్చుచున్నవి కాని నెనుకమరలి
నీవైపు మాడ్కి నిగుడించినపుడు మరల నెన్నియో సంశయమాటు కలుగుచున్నవి.

సీత:—ఇంచుకంతయు సంశయింపకమార్గము చూపుచున్న నేనునువిలాసముగ నడచి
వచ్చెద. (ముందుచూచి) ప్రాణేశా! అపర్వతముదేరేమి?

రాము:—ప్రేయసీ! అదియేమనకు భరద్వాజమహర్షి గారుపదేశించిన చిత్ర కూటాచ
లము. దానిచేతనేమనము నివసింపఁబోవుచున్నాము. మిక్కిలి సమీపముననే
చక్కనిపర్వతాల నేర్పఱచుకొని యందుండుదము.

సీత:—పోనుపోను కాననము సాంద్రతయందున్న భయంకరముగను, దుర్గమ
ముగనున్నది. మార్గముకానరాకున్నదే.

రాము: —లక్ష్మణా! జానకి యింక నడువజాలను. మార్గము సుగమముగాఁజేయవలయు.
గొడ్డలిచేతికందియు. ఈతరుశాఖలఁజేదించెద.

ల:—(గొడ్డలియందిచ్చుచు, రాముఁడు తరుశాఖలఁజేదించును)

నీత:—రామచంద్రా! నేనకునివలె గొడ్డలి చేతఁబూని చెట్లకొమ్మలు నటకవలసిన
దురదృష్టము నీకుఁబట్టినదే. విధి నేమనుదును?

రాము:—ఈపని నాకొనందములిచ్చుచున్నది. నీవు రాజాజనను విచారముతప్ప
నింకొక్కవిచారము నాకులేదు.

ల:—రామచంద్రా! చిత్రకూటము చేతనున్నది. ఈయేటియొడ్డుననే పర్ణశాలనిర్మించెద.
ఇందునివసంతము.

రాము:—సోదరా! ఈ యేటియొడ్డు వాసమోగ్యముగానున్నది. చక్కనిపర్ణశాల
నిర్మింపుము. నీత కట్టికట్టమునందుఁగలుగరాదు.

ల:—మీరును జానకియు నీమట్టిచెట్టునడ విశ్రమింపుఁడు, నేను పర్ణశాలనిర్మించెద.
(అని పర్ణశాలఁగట్టును.)

రాము:—(నీతతోనందుఁబ్రవేశించి) జానకీ! ఈపర్ణశాల కాస్త్రోక్తముగ నిర్మింపఁ
బడినది. ఎంతసోగసుగానున్నది?

చ. జలకములాడుతావిదిగొ • శయ్యకుఁదావిదిగోముదంబున
ఫలములమెక్కుతావిదిగొ • భానముబూరఁగముచ్చటాడని
మ్ములఁదగుదివ్యవేదికను • బొల్చెడుతావిదిగో తలోదరీ
కలుగుఁచుఖంబులిచ్చటను • గాపురముండిన నెల్లకాలమున్.

13

నీతా! ఈగండశిలపైఁ జక్కఁగాఁ గూరుచుండి యాతరంగిణిని జూచుచుం
డిన సకల మహాక్షేత్రములు నశింపకమానవు. లక్ష్మణుండెంత చక్కఁగా నిర్మించి
నాఁడు?

నీత:—ఎండలోఁగూడ నీదండనుండ సకలసుఖము లబ్బుచుండుననఁగానికనిట్టి
యత్తమ పర్ణశాలనుండ నవిలభించుననుట యొకవింతయా.

రాము:—జానకీ! నీకుసుఖముగల్గిన నాకుఁబదివేలు. (తన్నునింజూచి) లక్ష్మణా!
ఇందునివసంతము. ఈయది మార్గముకాదు. ఎవ్వరునురాజాలరు. చిత్రకూటము
చేరుననున్నది. వృక్షములు సందులేకుండఁ బెరిగియున్నవి. తీగజొంపము లుల్ల
సిల్లుచున్నవి. అడవినుండ, రాదగు కష్టము, లిచ్చటఁదోఁపవనుట నిక్కము.
ఇంక వేరేగ యాహారము సమకూర్పుము. పర్ణశాలచేరువనున్న మూలంబులం గొని

రాజనదునుమి. ఇచ్చటిమృగంబుల జోలికింబోవకుము. మననివాసమున నవిభీతి నొందఁగూడదు. నాయనా! సకలకష్టములు ననుఁగూడి పొందుదశ నీకుఁ బట్టినది.

(అని చింతించును)

ల:—రామచంద్రా! నినుఁగూడియున్న యీయరణ్యమే నాకు స్వర్గముగ నున్నది. అయోధ్యలో ననుభవించు సంతోషమునకన్న నిపుడు వేయిమడుంగుల సంతోష మనుభవించుచున్నాను.

(అనియందఱు నిష్క్రమింతురు.)

{ భరతుఁడు శత్రుఘ్నునితో వసిష్ఠాదులు వెంటరానరణ్యమును
ప్రవేశించు చున్నాఁడు. }

భర:—వసిష్ఠమునివర్యా! ఈయరణ్యము పాపనము. ఈమాఝముననే రామమూర్తి పోయియుండునా.

ఎసి:—ఇదెరథము జూడ కనబడుచున్నది. చూడుము. ఈతోవనే రాముఁడరిగి యుండవలయు. చెంతనే శృంగి బేరపురమున్నది, (ముందుచూచి) అదిగో గుహుఁడువచ్చుచున్నాఁడు. ఈతఁడు సుగుణవంతుఁడు. నిషాదాధిపతి. మీతండ్రికిం బరమమిత్రుఁడు.

(గుహుఁడు ప్రవేశించును)

గుహు:—రాజకుమారా? మునిచంద్రా! ఇదెనాయాతిథేయము. దీనింగైకొనుఁడు.

భర:—మీయాతిథేయ సత్కారముమా కెల్లర కమితానందమును గూర్చినది.

గుహు:—ఈవృక్షచ్ఛాయ నందఱు కూరుచుండుదురుగాక.

(అందఱు కూరుచుందురు)

భర:—నిషాదాధిపా! మీకందఱకుం గుశలంబే.

గుహు:—ఈయరణ్యములలో నిట్లున్నాము. ఒక్కమాట పల్కెద. ఉత్తరంచీ పలయు.

భర:—ఏమామాట?

గుహు:—అడవులపాలయి రామచంద్రుఁడు మునివృత్తినుండ నీచతురంగ బలముల తోఁబోనేల? మీయుద్దేశ్యమేమి?

భర:—(నిట్టూర్పునిగుడించి) నిషాదరాజా! ఇట్టి యనుమానము నీమనస్సునకుం దోచునట్టి కాలమువచ్చినదికదా. (అని కన్నీరునించును.)

గుహు:—రాజకుమారా! ఎఱుంగఁగోరియడిగితి. వేఱుగాఁ దలంపవలదు.

భర:—వసిష్ఠమునిచంద్రా! మీరుబదులు చెప్పి వచ్చిరవురను దృష్టిపఱురగాక

వసి:—నిషాదమహీపాలకా !

చ. విఱుగఁడుపాపమింతయు మహిమతిపుత్తుఁడు కైకయాత్ర జం

డటిముఱి జెందె నిప్పనికి నంచు దలంపు మయోధ్య జేరియ

వ్వఱి కెవగఁ మృతింగనిన నానినజాత్తజుఁ దండ్రఁ గాంచెయ

తఱి నొనరింపఁగాఁ దగిన తత్త్రియ లెల్లను దీర్చి శ్రద్ధతోన్. 14

భర:—మునీంద్రా ! తల్లి పేరుమాత్రము పలుకకున్న నానెత్తిన సొలఁపొసినట్లు.

గుహ:—అయ్యో ! దశరథమహీపాల శిరోమణి నురలోకమునకుంబోయినాఁడా !

హవిధి (అని దుఃఖించును)

వసి:—రామభక్తా ! వినుము. ఆమీదమే మెల్ల రము రాజ్యమును బాలింపుమని

యెన్ని పర్యాయములో యుపదేశించితిమి. కాని యమ్మాటలం బాటింపక యీ

భరతుఁడు.

ఉ. ఒల్లను రాజ్యభోగముల నొల్లను దల్లిని విత్తము మనం

బుల్లసిలంగఁ జేయునతి నొల్లఁ గిరీటము నింక నేమియే

నొల్ల రఘునాత్తమాంఘ్రిసలి లోద్భవయుక్తముఁ గొల్చుకాంక్షనే

నెల్ల విధంబులన్ వనికి నేగెదఁదాపసవృత్తి బూనియే. 15

అనిపల్కెను.

గుహ:—(భరతుంజూచి) మునివృత్తినుండుట మొదట గుఱుతింపలేదు. ఆమీద ?

వసి:—చతురంగ బలంబులం గూర్చుకొని తల్లలంబోడ్కొని రామసందర్శనార్థమే.

గుహ:—(మాటకడ్డముపచ్చి) రాముని దర్శింపఁబోవుటకుఁ జతురంగబలములేల ?

వసి:—వత్సా ! అట్లడుగుము. నిపు రామభక్తఁడని యెఱుఁగుదు. నీయీ ప్రశ్నము

నకు నాకు, నిందున్న యితరులకుఁ గోపమురాదు, విను.

చ. పురికరుదెంచి రాజ్యమును బూనుము జ్యేష్ఠుని దానుగాదె యి

ద్ధరణియటంచువేడి తన ధర్మముఁ దీర్పఁగ భక్తిమీఱసో

దరయుతుఁడై మముంగలిసి తాజనుచు నినుఁజూడవచ్చెనీ

భరతునియందు సుంతయును బాపముగల్గదు నిక్క మోగుహ. 16

గుహ:—(పరమానందభరితుడై లేని భరతుని గౌఁగిలింపుకొని)

క. చరితార్థుడవే యెతివి

భరతా ! నేనన్నమాట భావింపకుమే

హరుసనువేఱుగ నెఱుఁగక

త్వరపడి పల్కితిను నింపఁ దగుఁజము నన్నున్.

భరః—రామచంద్రసఖా ! నీవడుగఁ దగినదే నాప్రవృత్తి యిట్లునుమానింపఁదగిన దైనట్లు కనఁబడుచున్నది. విశను నిజము నిలుకడమీఁదఁ దెలియఁగలడు.

గుహుః—రాజకుమారా ! ఇక్కఱ రామచంద్రుని వృత్తాంతమును దెల్పెద. ఇందె రాముండు నీతయును శయనించిరి. లక్ష్మణుండు నేనును అల్లవృక్షము కడనుండి కానటి కాచితిమి. అప్పుడు కడనే జడలనువారుధరించిరి. ఈనదినిదాఁటి యీత్రోపనరిగిరి. ఇంక నేమని చెప్పుదును. (అనిరుఃఖించును)

భరః—సోదరాః—ఇందటిని దుఃఖములపాలుచేసిది పాపాత్ముఁడాల నాతిల్లి.

గుహుః—ప్రభూ ! ఆమెనిందించి లాభమేమి ! ఈశ్వరేచ్ఛయిది.

భరః—నన్ను వేగమె తోడ్కొనిపోయి రాముపాదములపైఁ ద్రోయుము.

గుహుః—రాజకుమారా ! నేఁడిందువిడిసి నాయాతిధ్యంబుఁ జక్కఁగాఁబరిశ్రమించి రేపుదయము పయనముచేయుము. నేనునువచ్చెద.

భరః—అట్లే యొనరించెద.

(అందఱునిష్క్రమింతురు)

(నీతారామలక్ష్మణులు పగ్గళలలో నుపవిష్టులై ప్రచేశించుచున్నారు.)

రాముః—ప్రియానుజా ! లక్ష్మణా ! అయోధ్యలో నిపుడేమిజరగుచుండునో భరతుండు తండ్రిగారి దుఃఖమును గొంత తీర్చియుండఁడా.

లః—రామచంద్రా ! సుఖముగాఁ గైకయు భరతుండునుందురు. పట్టాభిషేకముజరగి యుండును. వారిప్రస్తావమిపుడు తేజనదు. నాయొడలు మండిపోవుచుండును.

రాముః—నాయనా ! అట్లనంజనునే. ప్రియసోదరుండు కదా భరతుండు. అతని యం దణుమాత్రమేని దోషముకనంబడదు.

లః—ఈస్వాయమే మిమ్మిట్టిదశకుఁ దెచ్చినది.

రాముః—(చిటునవ్వుతోఁప) సత్సా ! అట్లనకుము. భరతుండు సోదరప్రీతికల వాఁడునుమి.

నీతః—నాథా ! ఏలాకో మృగములు పరుగులిడున్నవి. పక్షులునలుదెసలకుంబాటు చున్నవి. అరణ్యమందుఁ గోలాహలము వినఁబడుచున్నది.

రాముః—(దృష్టి సారించి) లక్ష్మణా ! చాపము బాణములందిమ్ము. జానకీ ! భయపడ కుము. అరణ్యములో నివి సాధారణములే. లక్ష్మణా ! చెట్టెక్కి నలుదెసలు పరికింపుము. వేటకొండు ప్రవేశించియుందురా ?

లః—(శరశరాసనము లందిచ్చి చేరువనున్న వృక్షము నెక్కిదెసలు పరికించి భర

ద్యాజముని యాశ్రమమువైపు చక్కఁగా నుపలక్షించి) అన్నా! రామచంద్రా!
 లెమ్ము. లెమ్ము. నడుముగట్టుము. చాపము సజ్యముచేసి యమోఘబాణంబులం
 గూర్చుము. మహాద్రోహి భరతుఁడు చతురంగబలములతో మనపై నెత్తివచ్చు
 చున్నాఁడు. నీసత్యమే నిన్నింతకుం చెచ్చినది.

రాము:—(సవ్యచ) లక్ష్మణా ఏమియీతొందర. చక్కఁగా గుఱుతింపుము. సంద
 డికిం గారణమేమి ?

ల:—రామా, ఇంకను శాంతముగా మాటలాడుట న్యాయమా !

చ. పరుగిడుచున్నవారు భటవర్యులు తీక్షణశరంబులూని భీ
 కరగతి హస్తీవర్యములు కాఱడవిం దగ నావరించి ని
 ర్భరజవ మొప్పవచ్చెడి ఖురధ్వని దిక్కుల నిండునట్లు స
 త్తురగములపైచేరెడిని దోడనె వింట శరంబుఁ గూర్చుమీ. 18

రాము:—లక్ష్మణా! చక్కఁగాఁ బరీక్షించి చెప్పుము. త్వరపడి భరతుని దూషిం
 పకుము.

ల:—రామా, రామా, పర్ణశాల వెడలిరమ్ము. సేనలు సమీపించుచున్నవి. అరణ్యము
 చీకాకుపఱచుచు గజహయములు వచ్చుచున్నవి.

రాము:—నాయనా! చెట్టు దిగిరమ్మా! సీత భయపడునేమో,

ల:—(వృక్షమునుండి గుమికి) రామా! శరాసనమును నేనును బూనెద.

రాము:—ఎత్సా! సీత భయపడకుండఁ జెంతనుండుము. అంతియ చాల. భరతుఁడే
 వచ్చినఁ గోదండమేల ? ఇతరులు మనపై నెత్తివచ్చిన నీవిందుండిన నేను గార్యము
 చక్కఁబెట్టెద (అనికాంతిల్లఁజేయును)

(భరతుఁడు శత్రుఘ్నునితోఁ బర్ణశాలచెంతఁ బ్రవేశించును)

భర:—శత్రుఘ్నా! అదె పర్ణశాల యొకటియున్నట్లు తోచుచున్నది. అందే రామ
 చంద్రుఁడుండువా. (దృష్టిసారించి) ముగ్గురు పర్ణశాలలో నున్నట్లున్నది. (ముందు
 నడచి) అదిగో రామచంద్రుఁడు సీతలక్షణులతోఁ గూరుచుండియున్నట్లున్నది.
 (మఱికొంత చెంతకుంబోయి) సోదరా! శత్రుఘ్నా! అదెరామచంద్రుఁడు
 కూరుచున్నవాఁడు చూచితివా. (కన్నీరునించి) అక్కటా!

సీ. రాజపీఠంబున • రంజిల్లదగుతేఁడు

వసుధపైఁ గూర్చున్నవాఁడు నేఁడు

రాజన్యసేవితండ్ల జగత్పతి మృగ

వారంబులోనున్నవాఁడు నేఁడు

విమలాంబరంబులు ♦ వెలసెడు నెకిమీఁడు

నారచీరలు గట్టిఁనాఁడునేఁడు

మృదులశయ్యలపై నఁమేను చేర్చెడు పతి

కఱకుఁకాలుఁ బరుండఁగలిగె నేఁడు

తే. కమ్రసుచుహోరములఁ దాల్చుఁజ్జ్వావిభుండు

కఠినజటలను దాల్చుంగఁ ♦ గలిగె నేఁడు

కటకటా ! యేమిచెప్పుదు ♦ కాలమహిమ

మిన్నిటికి హేతువా కై కఁయేకుమార.

19

శత్రుఘ్నా ! చూడుమా రామచంద్రుని దురవస్థ.

చ. ధరణిఁబరుండ భూభియు నితాంతము గ్రమ్ముట నారచీరలుం

గరము వివర్ణతం బరఁగిఁకాంత శరీరరుచి హరించెడున్

నిరుపమసత్పుఘాకరుఁడు ♦ నీరజమిత్రసమానతేజుఁ డీ

ధరణివిభుండు దీనుని విధంబున నిందు వసించె నక్కటా!

ఇకఁద్వారగాఁబోయి రామునిఁజూడవలయు. (పర్ణశాలసమీపించి నడిపడిం బోయి యేడ్చుచు రాముని పాదములపైఁబడును. శత్రుఘ్నుఁడు నమస్కరించును.)

రాము:—(పరమానందముతో) నాయనా, భరతా! లేలేము.

భర:—(లేవకయే దుఃఖించుచుండును)

రాము:—నత్సా! ఏలవిచారించెదవు. (అనిలేవనెత్తి కాఁగిలించి శిరంబుమార్కొని)

ప్రియసోదరా, ఈవేషమేమి? ఇటకేల నచ్చితివి? పురమునఁ దండ్రీగారు కుశలముగనున్నారా!

భర:—(కన్నీరునుడుచుకొని) తమ రీనల నచ్చిననాఁడే రాత్రికిఁ గౌసల్యగృహమున మిగుల సగలఁబొగిలి సురపురింజేరిరి.

రాము:—హా! దశరథమహీసాల శిరోమణీ! తండ్రీ! శ్రీ! (అనిమూర్ఛిల్లును లక్ష్మణుఁడు దుఃఖించును).

భర:—రామచంద్రా! (అనిపిలించి శీతలోపచారములచే నేదఁజేర్చి) తమ గే యట్లు శోకించిన నావంటి వాని మాటచెప్పవలయునా,

రాము:—నత్సా! మనమిపుడు దిక్కులేని వారలమైతిమి. ఇకనేమియుత్సాహము గలుగఁగలదు? మనమేలు గోరువారెవరు?

(వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును)

వసి:—శ్రీరామా! ఇది దుఃఖించునమయము కాదు. త్వరగానదికించోయి స్నానము

చేసి తండ్రికిని నిబోదకము లిచ్చు. భరతునిచే బారబోకిక క్రియలు చేయించితిని. ఇంక ననన్ధుడొసగు నీవు చేయవగుకృత్యమును జేయుము. అత్తజా! రామునితో గలిసి కృత్యము నెఱపుము. బాసకీ! స్నానముచేసి రామునిచెంతనుండి మామగారిని ప్రార్థింపుము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

(ఇంద్రుఁడు ముని వేషమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు)

ఇంద్రుఁ—(తనలో) రామాదులు సచ్చలోపల నే నిటఁ గుశముక్తినివ్వ పాదుకల సిద్ధము చేసి యుండెద. భరతుఁడు స్త్రోత్రమునపుడు రాముని చిత్తము మెల్లఁబడ కుండ నగుమ నడుమ మాటలాగుచుండెద. (మౌఁడ్కినిగూడించి) ఇదె రామాదులు సచ్చుచున్నాఁడు. (అని పాదుకలనిర్మించును)

(మఱల రామాదులు ప్రవేశింతురు.)

రాముఁ—(తనలో) క్రొత్తగా మహానీయమూర్తి మునిహక్యఁడు నచ్చియున్నాఁడు. ఇదియు మంచిదే (ప్రకాశము) మోనిపుంగవో. నమస్కరించుచున్నాఁడను. ఇక్కుశాసనంబునఁ గూగుదుఁడుఁడు.

మునిఁ—(కూగుదుండి) రామాదండ్రా! మీరిందులుటచే నియరణ్యము పావనము. దేవతలు నీమేలును గోరుమాడును. నీకీర్తి యానంద్రా తారంగ్యము గానుండునట్లు చేయుటయే దేవతల వాంఛ.

రాముఁ—పెద్దలయాశీసులు సఫలములు. తిమ్మదర్శనమున నేను బావనమనస్కుడ నైతిని.

మునిఁ—రామాదండ్రా! ఇంద్రునిపుడుటచే నింపలియునుల బాధలు తొలఁగినవి. రాక్షసు లింకలకఁ జాలక నూనిస్కలకుం ఎరుగెనుచున్నాఁడు. ఇంకనిర్భయము గా నియరణ్యమున నుండఁగలమును నభిప్రాయము మునులకుంగల్గినది.

రాముఁ—పితృవాక్యము నెఱవేర్చ నిర్మతిముఁ బూనినదిచ్చితిని. కంఠము మహర్షి వాసార్హమని యిందుర్న వాఁడ. ముముబోర్లు దర్శనమగుదుండిన నేధన్యుడనై నాజన్మము పవిత్ర మేయగును.

మునిఁ—సంతోషము. రాజ్యభోగముల నవిటి పితృశాసనము బరిచఁ బూనిన నీచిత్త స్పృహ ప్రోత్సహము. అది చిక్కఁగా నెఱవేయును గాక.

భరః—మహాత్మా! అమాయాశీర్వాదము నేఱువిధముగానుండునట్లును గ్రహింపుడు. రాముఁ—నాయనా, అట్లననుము. పులికఁ దోచినదియే పాదుపు.

భర:—

మ. ధరణీభారముఁ దాల్చి రమ్మ పురికిం ♦ దాత్పర్య మేపారభూ
వరుఁ డేమేని వచింపలేదు పనిలో♦వాసంబు చేయంగ నీ
వరుగంబోలు నటంచు దుష్టమతి న్యా♦యంబు విసర్జించి ని
ష్ఠురభంగిఁ వచియించె నాజనని యో♦క్షోణీశ ! యల్లాటచేన్. 21

క. జనకుని శాసనమును దీ

ర్పను జాలక పోయె నకట ! ♦ రాముం డని యే

మనుజుఁడు పల్కుఁడు కావునఁ

జనుదెమ్మా రామచంద్ర ! ♦ చమ్యునఁబురికిన్. 22

వసి:—రామా, భరతుఁ డాడినపల్కు శాస్త్రసప్తతము, కాన నతనికోర్కినిదీర్చుట
నీకు విధి. ప్రయాణముచేయుము.

రాము:—మహాత్మా : మీ రెఱుఁగని ధర్మములులేవు. తమ్మునిరాజ్యము నేఁగొనుట
శౌర్యముకదా. తండ్రియానతి లేదనుట ధర్మముగనున్నదియా. తల్లికి వరద్వయం
బొసఁగలేదా. ఏలయుట్లు వాగ్బాణముల నన్ను నొప్పించెదరు ?

భర:—రామచంద్రా ! రాజ్యము నా దనుట కతినోక్తి. శాస్త్రము లిమ్మాట నంగీక
రింపవు. కనుకఁ శౌర్య మనుట సరిపడదు. దానిని నేఁబూనినఁ శౌర్యమగును.
అట్లు కొదనుట సాహసము.

రాము:—వత్సా ! మన కిరువురకుఁ దండ్రియాజ్ఞయే శిరసావహింపఁ దగినది. దానిని
మీటి ప్రసర్తించునధికారము లేదు. కనుక వాక్కులహము మాని నీవు పదునాల్గు
వర్షములు రాజ్యమును బాలింపుము.

శ్రొత్తముని:—రామవాక్యము చక్కఁగా నున్నది. తండ్రికెఱుకపఱచి వ్రతముఁ
బూనివచ్చి మరల వ్రతము జరపక పురిం జేరిన లోకాపవాదము గలుగకపోను.
“యథారాజా తథాప్రజా” యన్నట్లు లోకులు సత్యము జరపఁబూనరు.

భర:—(తనలో) పిడుగువలె నీయన యెవరో వచ్చి కూరుచున్నవాడే (ప్రకాశము)
రేపు పట్టాభిషేకమని చెప్పిన తండ్రిపల్కులేయరణ్యముల పాలుకావలెనో.

వసి:—నిజము నిజము. భరతుఁడన్నమాట సత్యమే. నే నెఱుఁగుదు రాముఁ డెఱుఁ
గఁడా. ఎల్లరెఱుంగుదురు.

రాము:—మునివర్యా ! కాలోచితమగునట్లు మీరేపల్కిన నేనేమనువాడ నార
చీరలు ధరించునపుడు నాతండ్రి మాచుచుండలేదా. జానకిని నారచీరలు ధరింపు
మని కైకచెప్పఁగా నాతండ్రి కోపమున

“సత్యరూపబంధుర తరపాశబద్ధుడను” అని పల్కలేదా. దానియర్థమేమి? సంతోషమున నన్ను వీడ్కొలిపెనని నే ననఁజాలను కాని నారాకకు విధిలేకయే యంగీకరించెను. దానిందీర్చుట నాధర్మము నే నెట్లు మానఁజాలుదు?

క్రొత్తముని:—అహా! రామవాక్యము ప్రశంసార్హము. శాస్త్రసమ్మతము
(అకాశమున ధ్వని)

తథాస్తు. తథాస్తు. తథాస్తు.

రాము:—అందఱు విన్నారకదా. పనదేవత లదృశ్యరూపమునఁ బల్కుచున్నారు.

భర:—(కోరికతో)

చ. వనములనీవు జానకియుఁ వాసము చేయుట నిశ్చయంబయే
వినుము భవత్పదాబ్జముఁ వేడుకఁగొల్పుచు లక్ష్మణుండు ని
ల్చినగతి నేను నుండెదను • సిద్ధము నాపలు కిద్ది; యే నయో
ధ్యను గనఁజూఁ రాజ్య మదియూపుల యేల్బడినుండఁగాఁ దగున్. 23

రాము:—వత్సా! అట్లనుటకు నీకధికారములేదు. తండ్రియానతి శరసావహించి
చేయుటకే మన కధికారము గలదుగాని క్రొత్తగా నాజ్ఞచేయుటకు దాని
మార్పుటకు మన మెంతవారము?

క్రొత్తముని:—బౌరా! రామునిచిత్తవృత్తి! శ్లాఘ్యము. శ్లాఘ్యము.

భర:—

చ. అనుజునికోర్కి దీర్చుటదియర్హము కాదొకొ నీకు రాజ్యముం
గొను మని యిచ్చువాడ నొకఁకొంకును బొందక రమ్మ పత్తనం
బున కటులైన నన్నియునుఁ బొందుగఁ దీర్చిన యట్టులొనుగా;

రాము:—

వినుభరతా పొసంగదిది వేయివిధంబుల నెంచిచూచినన్. 24

వసి:—రామా! ఛార్య మగునన్నభయము పోయెఁగదా. ఇంకేల రాఁగూడదు?
“ఇది పొసంగ” దను టేలాకో.

రాము:—భరతునకు రాజ్యమిచ్చు నధికార మెవ రిచ్చిరి? తండ్రియాజ్ఞ యేమని?
(అకాశమున ధ్వని)

(శ్రీరామ వాక్యముల మోఘములు. అవి యనుష్ఠేయములు.
అాకు లీవిషయమును గ్రహించి ప్రసర్తింతురుగాక.)

రాము:—వింటిరా! పనదేవత లెట్లు నెలవిచ్చుచున్నారో.

భర:—రాజ్యపాలనమున నేనశక్తుడను. నా కదిఫలదు.

రాము:—వత్సా! పట్టుపట్టిన నేనేనుందును? ఒక్కమాట చెప్పెద. అది నాయాజ్ఞ గా భావింపుము. నారాక నిరీక్షించుదు రాజ్యమును బాలించుచుండుము. పాము.

భర:—(వచ్చుచు) లోకాపవాదమునఁ గృశించి నేను జావలయుననియా మీ తాత్పర్యము.

రాము:—(కన్నీరునించి చేరఁ దీసికొని) నాయనా. రాజ్యము నాది, నేను దండ్రి యాజ్ఞ నెఱవేర్చి వచ్చుదనుక నారాజ్యము నాకు బదులుగ నీవు పాలింపుము.

(అకాశమునుండి పుష్పవృష్టి గురియును. దివ్యపాదుకలు కుశసహితముగాఁ గ్రిందికిం దిగును.)

క్రాంతముని:—(లేచి) ఎల్లరును జూచితిరి గదా యీవిచిత్రము. దేవత లీతరుణమున భరతుఁడు చేయఁదగిన కార్యము నాజ్ఞాపించిరి. ఈపాదుకల కభిషేకము చేసి రాజ్యభార మునిచి. తాను బాలించుచుండవలయుననికొదా భావము.

రాము:—సంతోషము. అట్లే జరగుఁగాక.

వసి:—వత్సా! భరతా. ఇంక వాదించిలాభమేమి? భగవదుద్దేశ్య మిట్లున్నది. తప్పింప శక్యమా. రామరాజ్యము నీదివ్యపాదుకల పైనునిచి నేవచేయుచు నీవు పాలింపుము. లోకాపవాదము నీకుఁ గల్గదు.

రాము:—నాయనా. అట్లేచేయుము. లెప్పు.

భర:—(కన్నీరు చుడుచుకొని రామునిపాదారవిందములకు దివ్యపాదుకలందొడుగును.)

రాము:—వత్సా! ఈపాదుకలఁ బరిగ్రహింపుము.

భర:—(పాదుకల శిరసావహించి)

క. ధన్యుడ నేనే ధన్యుడ

ధన్యుడ ని త్తరుణమందుఁ దలపోయఁగ నే

ధన్యుడ సద్గుణగణమూ

ర్ధన్యుని పాదుకలు చిక్కెదైవవశమునన్.

25

1 ఇంతకన్న నాకేమి మేలుకావలెను.

వసి:—(పుణ్యోదకములు దెప్పించి యప్పుడు చేయఁదగునట్లుభిషేకకృత్యము జరపును)

భర:—(అనందముతో)

ఉ. రామునిరాజ్య మిద్ది రఘురామునిపాదుక లివ్వి వీనిపై

రాముని రాజ్యభారమును రాముని యాజ్ఞను నిల్పినాడ శ్రీ

రాముడే పాలకుండు రఘురాఘ్నుఁడువచ్చెడుదాక రాజ్యమున్
శ్రీమహిమాఘ్య పాదుకలఁచెంత వసించుచు నేలఁ బూనితిన్. 26

(పుష్పవృష్టిగురియును)

(ఆనందముతో)

క. కృతకృత్యుడఁ గృతకృత్యుడ
హిత మిది యని నాకు దైవమీపాదుకలన్
మతి నెన్ని యిచ్చెఁ గావునఁ
గృతకృత్యుడ నేనెకాకఁ యింకెవ్వరిలన్. 27

(అనియాడును.)

వసి:—పరమేశ్వరానుగ్రహంబున నన్ని కార్యములు నెఱవేఱినట్లే, ఐన నిట్లుగుఁగాక.

1. తే. సస్యసంపూర్ణయగుఁ గాక ♦ సతము ధరణి

న్యాయముం బూనియే నరఁనాఁడు లవని
నేటదురుగాక ప్రజలెల్ల ♦ హితపథముల
వఱలుచుందురు గాక శ్రీవరుని కరుణ. 28

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

2 (ఇది నిర్వహణసంధి)

ఇది శ్రీమత్త్రిపురసుందరీకరుజావాత్తగీర్వాణాంగ్రకవితా ప్రాభవకాశ్యపాన్వయ
ప్రభవ శ్రీజనమంచి పంశాంబురాశికుముదిసిమిత్రను బ్రహ్మణ్యమనీషిపుత్ర తాండవ
కృష్ణావరాభిధేయ శేషాద్రినామధేయవిరచితం బగు విచిత్రపాదుకాపట్టాభి
షేకనాటకమునందు సప్తమాంకము.

సర్వము సంపూర్ణము.

1 శుభశంసన మగుట నిది ప్రశస్తి.

2 ఫలప్రాప్తికార్యానుయుక్తంబుగా నిర్వహణసంధి మూడంకములయందు
జెప్పబడినది.

